

**Міністерство освіти і науки України
Національний технічний університет «Харківський політехнічний інститут»
Харківський національний університет будівництва і архітектури
Академія військово-історичних наук і козацтва ГШ СКВ
Харківський науково-дослідний інститут козацтва**

ФІЛОСОФІЯ В СУЧАСНОМУ СВІТІ

МАТЕРІАЛИ МІСЬКОГО МІЖВУЗІВСЬКОГО НАУКОВО-ПРАКТИЧНОГО СЕМІНАРУ

**Філософські читання, присвячені Всесвітньому Дню філософії
та 20-річчю факультету соціально-гуманітарних технологій
Національного технічного університету «Харківський політехнічний інститут»**

18–19 листопада 2016 р.

Харків

УДК 101/1
ББК 87
Ф 56

Рекомендовано до друку

Вченою радою факультету соціально-гуманітарних технологій
Національного технічного університету «ХПІ» (протокол № 2 від 18 жовтня 2016 р.)
Президією Академії військово-історичних наук і козацтва ГШ СКВ
(протокол № 13 від 20 жовтня 2016 р.)

Редакційна колегія:

Головний редактор: Тарароєв Я. В., д-р філос. наук, професор.

Заступник головного редактора: Кіпенський А. В., д-р техн. наук, професор.

Члени редакційної колегії:

Перевалова Л. В., канд. філос. наук, професор;

Петутіна О. О., канд. філос. наук, професор;

Проценко О. П., д-р філос. наук, професор;

Чаплигін О. К., д-р філос. наук, професор;

Журавльов Ю. В. канд. техн. наук, доцент.

Технічний редактор: Шанідзе Н. О., канд. соціол. наук, доцент.

Філософія в сучасному світі: Матеріали міського міжвузівського науково-практичного семінару, 18-19 листопада 2016 р. // Ред. кол. Я. В. Тарароєв, А. В. Кіпенський, Л. В. Перевалова [та ін.]. – Харків: «Точка» – 2016. – 127 с. – укр. та рос. мовами.

Ф 56

Збірник містить матеріали міського міжвузівського науково-практичного семінару присвяченого Всесвітньому дню філософії та 20-річчю факультету соціально-гуманітарних технологій Національного технічного університету «Харківський політехнічний інститут», в яких подано стислий виклад доповідей та повідомлень його учасників. У доповідях висвітлені актуальні філософські проблеми сучасного суспільства, розвитку філософії науки і техніки, правові та соціокультурні питання української держави.

Рекомендовано для провідних науковців, викладачів, аспірантів, а також всіх, хто цікавиться філософськими проблемами сучасності.

Матеріали друкуються в авторській редакції.

Оргкомітет семінару може не розділяти висловлену автором позицію.

**ПІДГОТОВКА ВІТЧИЗНЯНОЇ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ЕЛІТИ
(До 20-річчя факультету соціально-гуманітарних технологій НТУ «ХП»)**

Кіпенський А.В.

*Національний технічний університет «ХП», м. Харків
Академія військово-історичних наук и козацтва ГШ СКВ, м. Харків*

В 90-ті роки минулого століття Україна встала на шлях розбудови суверенної та незалежної держави. Нові економічні умови переходу до ринкової моделі господарювання вимагали інноваційних підходів і до підготовки вітчизняної інтелектуальної еліти – фахівців високої кваліфікації, здібних однаково успішно орієнтуватись в різноманітних сферах знань. Для досягнення такого рівня молоді окрім базової вищої освіти потрібна була друга вища освіта або розширення кола своїх знань та вмінь за рахунок оволодіння різноманітними освітніми програмами. Так виникла ідея, яка передбачала поєднання двох напрямів підготовки спеціалістів з вищою освітою. Фахівці, отримавши таку освіту, повинні були розумітися на широкому колі господарської, виробничої, дослідницької та наукової діяльності. Того часу майже всі навчальні заклади України розпочали створювати систему другої вищої освіти.

Для реалізації ідеї інтегральної освіти ректор Харківського державного політехнічного університету (у теперішній час Національний технічний університет «Харківський політехнічний інститут») професор Ю.Т. Костенко та ректор Університету внутрішніх справ (у теперішній час Харківський національний університет внутрішніх справ) професор О.М. Бандурка виступили з ініціативою про створення міжвузівського комплексу, на базі якого студенти могли б отримувати вищу освіту одночасно за двома напрямами – менеджмент та право. Ініціативу було схвалено й підтримано Міністерством освіти України та Міністерством внутрішніх справ України [1].

У березні 1996 року Харківський державний політехнічний університет (ХДПУ) та Університет внутрішніх справ (УніВС) підписали договір про співробітництво та видали спільний наказ, у відповідності до якого було створено міжвузівський комплекс – «Економіко-правовий факультет». Згідно з положенням, цей факультет став навчально-науковим та адміністративним підрозділом ХДПУ, метою якого була інтегральна разом з УніВС підготовка студентів за спеціальностями: «Менеджмент організацій» та «Правознавство» з присвоєнням кваліфікацій «економіст-менеджер» і «юрист». Деканом економіко-правового факультету було призначено професора ХДПУ Л.М. Івіна.

Для навчання студентів за двома спеціальностями було створено інтегральний навчальний план підготовки за логічно послідовною фазовою схемою, в основі якої лежали модулі навчальних дисциплін, обов'язкових

для переходу до наступної фази. Повний двоступінчатий цикл навчання менеджерів-юристів передбачав підготовку бакалаврів правознавства і спеціалістів-менеджерів виробничої (підприємницької) сфери.

Окрім професійної підготовки, навчальний план передбачав придбання навичок практичної правової та управлінської діяльності в періоди відповідних практик і стажувань, що були заплановані в процесі навчання в різних виробничих і комерційних структурах, а також в правових установах. Підготовка менеджерів-юристів передбачала денну і заочну форму навчання.

Влітку 1996 року відбувся перший набір трьох академічних груп студентів денної форми навчання та двох груп заочної форми навчання, які були одночасно зараховані до двох вищих навчальних закладів – ХДПУ та УніВС.

Перші студенти економіко-правового факультету (1996 р.)

У 1998 році за попередньою згодою міністра освіти України та відповідно до наказу Міністерства освіти України економіко-правовий факультет було реорганізовано у Економіко-правовий інститут. Для забезпечення ефективної роботи Економіко-правового інституту ХДПУ та УніВС домовились про об'єднання певної кількості майна, навчально-методичних та інших технологій, об'єктів інтелектуальної власності, досвіду і зусиль, для забезпечення належної якості навчального процесу у сфері економіки, права й інформатики, необхідного соціально-побутового рівня життя студентського та викладацького складу. Очолив роботу інституту професор Івін Л.М.

Правонаступником Економіко-правового інституту став Харківський економіко-правовий університет (ХЕПУ), який 21 квітня 1999 р. було зареєстровано у виконавчому комітеті Харківської міської Ради.

Одночасно із навчанням за «мирними» спеціальностями студенти університету одержували і військову підготовку та військове звання лейтенанта. Військова підготовка студентів факультету ще більше розширювала можливості працевлаштування та застосування отриманих знань за двома спеціальностями після закінчення навчання.

Випускники міжвузівського комплексу, що отримали одночасно економічну та юридичну освіту з успіхом працюють у правоохоронних органах, судах, комерційних банках, в органах місцевого самоврядування, підприємствах різних форм власності та займаються власним бізнесом. Все це підтвердило актуальність і важливість обраного напрямку міжвузівської співпраці.

Святкування п'ятиріччя факультету (2001 р.). У президії (зліва направо): проф. Орлов П.І., проф. Бандурка О.М., проф. Сидоренко О.Л., проф. Тovaжнянський Л.Л.

Інтегральна освіта отримала високу оцінку не тільки у самих випускників факультету, але й у роботодавців. Тільки за перші десять років було випущено більше трьохсот спеціалістів, унікальність яких полягала в тому, що вони одержали по два державні дипломи, а разом з цим і значно більші можливості професійної реалізації.

Враховуючи значний накопичений досвід з інтегральної підготовки спеціалістів та в подальший її розвиток у 2003 році НТУ «ХП» уклав договір про сумісну діяльність з підготовки фахівців з Українською академією банківської справи (УАБС) при Національному банку України (м. Суми). Цим договором передбачалось інтегрування за спеціальностями «Банківська справа» та «Фінанси» з боку УАБС та «Програмне забезпечення автоматизованих систем» та «Філологія (Переклад)» з боку НТУ «ХП». Відповідно до договору у комплексі відкриваються два нових відділення – «Відділення фінансів та інформаційних технологій» та «Відділення фінан-

сів і прикладної лінгвістики».

У різні роки на відділеннях комплексу одночасно за інтегральними планами навчалось понад 600 студентів. Цьому сприяла створена на факультеті потужна навчальна матеріально-технічна база: комп'ютерні класи, кабінет аудіо- і відеотехніки, читальна зала, бібліотека найновіших видань економічної, юридичної та іншої літератури, періодичних видань з різних фахів. Бібліотечний фонд регулярно поповнювався методичними матеріалами кафедр обох ВНЗ.

Навчальний процес у аудиторіях факультету

Йшли роки, змінювалася країна, іншими становилися пріоритети вищих навчальних закладів. У 2007 році ХНУВС припинив дію договору про спільну діяльність, а міжвузівський комплекс було реорганізовано у факультет інтегральної підготовки (ІП) у складі НТУ «ХП». Деканом факультету з 10 липня 2008 року було призначено професора А.В. Кіпенського.

Факультет інтегральної підготовки здійснював організацію навчання за двома спеціальностями водночас – за денною та заочною формами на трьох відділеннях:

- економіко-правове відділення – спеціальності «Менеджмент організацій» (денна форма) та «Правознавство» (заочна форма);
- інженерно-економічне відділення – спеціальності «Програмне забезпечення автоматизованих систем» (денна форма) та «Менеджмент організацій» або «Облік і аудит» (заочна форма);
- гуманітарно-економічне відділення – спеціальності «Філологія (Переклад)» (денна форма) та «Менеджмент організацій» або «Облік і аудит» (заочна форма).

у 2008 році на факультеті інтегральної підготовки було розпочато проект по наданню освітніх послуг для одержання за заочною формою навчання другої вищої освіти економічного напрямку студентами університету другого і старших курсів денного навчання, які отримують освіту за технічними спеціальностями. За попереднім узгодженням з технічними факультетами

татами було запрошено студентів, що закінчили 1 курс денного навчання, на 2 курс заочного навчання факультету ІІІ для одержання освіти за напрямками «Менеджмент» або «Облік і аудит». На основі взаємозаліку дисциплін гуманітарного й частково фундаментального блоку був запропонований та затверджений Вченою Радою Університету навчальний план підготовки бакалавра за заочною формою навчання за 3 роки (за умови, що студент навчається на денній формі за іншим напрямом). Викладачі факультету відмічали досить високу якість навчання цих студентів, адже більшість з них були відмінниками за основною спеціальністю. Застосування модульної системи надало можливість цим студентам достроково скласти сесію за основною освітою і успішно підготуватись до сесії за заочною формою.

Першокурсники із співробітниками деканату (2008 р.)

У 2009 р. факультет вперше прийняв студентів на навчання за програмою підготовки магістра, для яких було складено навчальні плани на базі ОПП спеціаліста терміном один рік та на базі ОПП бакалавра терміном два роки за денною і заочною формою навчання (спеціальності «Менеджмент організацій» та «Облік і аудит»). Це була перша в університеті спроба підготовки магістрів за заочною формою навчання. Більшість зі студентів, навчаючись у магістратурі, приймали активну участь у конференціях MicroCAD, «Україна і світ», у міжвузівській конференції магістрантів.

Відповідно до наказу по університету № 234-І від 27.05.2009 р. до складу факультету інтегральної підготовки було введено кафедри: права (завідуюча – професор Перевалова Л.В.), філософії (завідувач – доцент Бардін О.М.), етики, естетики та історії культури (завідуюча – доцент Петутіна О.О.).

У зв'язку із новими задачами, на факультеті відбулися структурні зміни. Було створено Вчену Раду (вчений секретар – доцент кафедри етики, естетики та історії культури Вандишева-Ребро Н.В.), обрано профспілкове бюро (голова – доцент кафедри права Аврамова О.Є.), призначено додаткових заступників декана факультету з наукової роботи (доцент кафедри філософії Годзь Н.Б.) та з методичної роботи (доцент кафедри етики, естетики та історії культури Красіков М.М.).

З 2009 року на ФІП починають працювати курси іноземних мов (англійська, німецька, французька), де студенти університету мали можливість підвищити свій мовний рівень, а також отримати необхідні знання для здачі вступного іспиту до магістратури.

Співробітники факультету – учасники науково-практичної конференції «Європейські та традиційні українські цінності очима сучасної української молоді» (2012 р.)

Крім навчальної, організаційної та виховної роботи на факультеті здійснюється значна наукова й методична діяльність. Зокрема, це періодичний випуск Вісника НТУ «ХПІ» у серії «Актуальні проблеми розвитку українського суспільства», організація і проведення конференцій, семінарів, фестивалів та різноманітних фотоконкурсів. Слід зазначити, що плідотворна наукова діяльність викладачів кафедр досить часто завершувалася захистом кандидатських та докторських дисертацій.

Для забезпечення інтегральної підготовки було підписано угоди з Національною юридичною академією ім. Ярослава Мудрого (2009 р.), з Харківським національним педагогічним університетом ім. Г.С. Сковороди (2011 р.), з Московським університетом ім. С.Ю. Вітте (2012 р.). До отримання інтегральної освіти стали широко залучатися студенти інших факультетів НТУ «ХПІ» та інших ВУЗів міста Харкова, які за ден-

ною формою навчалися у себе, а за заочною формою отримували другу вищу освіту на факультеті інтегральної підготовки.

У 2014 році рішенням установчих зборів, в яких приймали участь співробітники факультету інтегральної підготовки, було створено наукову громадську організацію «Академія військово-історичних наук і козацтва». Академія об'єднує на добровільних засадах ентузіастів, фахівців і учених з військової історії та історії козацтва, геральдики та фалеристики, військової техніки та споріднених галузей [2]. Метою Академії є консолідація інтелектуального потенціалу суспільства в інтересах підвищення ефективності науково-дослідної діяльності, що спрямована на вивчення питань побудови майбутнього суспільства без війн та збройних конфліктів, а також виконання благородної місії по збереженню в історії й пам'яті людства подій та імен героїв різних історичних епох.

На відкритті військово-спортивних ігор «Заграва» (2016 р.)

Спільними зусиллями колективу факультету, Академії військово-історичних наук і козацтва та інших державних закладів і громадських організацій було проведено цілу низку заходів, спрямованих на підвищення ефективності наукової діяльності та виховної роботи з молоддю.

На початку 2016 року факультет інтегральної підготовки наказом ректора НТУ «ХП» професора Є.І. Сокола було перейменовано на факультет соціально-гуманітарних технологій [3]. До складу факультету разом з контингентом студентів (понад 800 осіб) переведені кафедри: ділової іноземної мови та перекладу (завідуюча – професор Бадан А.А.), інтелектуальних комп'ютерних систем (завідуюча – професор Шаронова Н.В.), педагогіки і психології управління соціальними системами ім. акад. І.А. Зязюна (завідуючий – професор Романовський О.Г.), соціології та політології (за-

відуючий – професор Бурега В.В.), фізичного виховання (завідуючий – доцент Юшко О.В.).

За рахунок представників нових кафедр суттєво розширився склад вченої ради факультету. Для забезпечення діяльності профспілкових організацій студентів та співробітників було проведено відповідні конференції, обрано новий склад профспілкових бюро та їх голів: Махоніна Т.С. – студентка групи СГТ-14 в і Грень Л.М. – доцент кафедри педагогіки і психології управління соціальними системами ім. акад. І.А. Зязюна.

Після реорганізації факультету інтегральної підготовки у факультет соціально-гуманітарних технологій підготовка бакалаврів здійснюється за 4-ма спеціальностями: «Філологія», «Психологія», «Соціологія» та «Фізична культура і спорт». У магістратурі підготовка проводиться за 7-ма спеціалізаціями, а саме: «Переклад», «Прикладна та комп'ютерна лінгвістика», «Психологія», «Соціологія управління людськими ресурсами», «Менеджмент спортивно-оздоровчої діяльності», «Публічне управління та адміністрування», «Педагогіка вищої школи».

Продовження традицій інтегральної освіти у теперішній час стало можливим завдяки Закону України «Про вищу освіту», згідно якого фахівець з дипломом бакалавра будь-якого напрямку може вступати до магістратури з іншої спеціальності (тобто отримати дві спеціальності). Крім того, на базі повної вищої освіти можна вступити до магістратури за спеціальностями «Публічне управління та адміністрування», «Педагогіка вищої школи». Для тих, хто пов'язує своє майбутнє з науковою діяльністю, на кафедрах факультету можливе підвищення професійного рівня в аспірантурі за спеціальностями: «Комп'ютерні науки і інформаційні технології», «Науки про освіту», «Галузеві та спеціальні соціології», «Філософія».

Стратегічною метою колективу факультету є підготовка високоінтелектуальних фахівців, здатних створювати матеріальні та духовні цінності, сприяти розвитку громадянського суспільства. Формування відповідних знань та вмінь потрібно розпочинати з першого дня навчання [4]. Тому, обравши факультет соціально-гуманітарних технологій та відповідний фах, студенти повинні зрозуміти, що їх першочергове завдання полягає в цілеспрямованому й наполегливому навчанні. При цьому доцільним є поєднання навчання з активною участю у науковому пошуку та дослідницькій роботі. Для підвищення культурного рівня кожен студент має вивчати минуле і сучасне свого університету, рідного краю, вдосконалювати мову, цікавитися вітчизняною культурою та національними народними традиціями, навчитися вшановувати професіоналізм своїх Вчителів. У будь-якому випадку слід відстоювати інтереси своїх товаришів, академічної групи, факультету, університету. Доброзичливість, правдивість, порядність, принциповість, відповідальність за доручену справу повинні бути головними рисами студентів та випускників факультету. Кожному, хто навчається на факультеті, потрібно займатися вдосконалення свого фізичного стану та

зміцненню здоров'я, активно боротися з палінням, пияцтвом, наркоманією, бути непримиренним до жорстокості, насилля, розпусти, зла в усіх його проявах. Підготовку інтелектуальної еліти слід здійснювати таким чином, щоб випускники факультету поважали діюче законодавства, брали активну участь у громадському житті, працювали на благо розквіту Держави, а якщо потрібно – захищали її.

Література: 1. Кіпенський А.В., Горбунов М.П., Прохоренко О.В. Факультет інтегральної підготовки: вчора, сьогодні, завтра. / Вісник НТУ «ХПІ», серія «Актуальні проблеми розвитку українського суспільства». – Х.: НТУ «ХПІ», 2010. – № 35. – С. 18–27. 2. Кіпенський А.В. Академія воєнно-історических наук: цілі і задачі. / Вісник НТУ «ХПІ», серія «Актуальні проблеми розвитку українського суспільства». – Х.: НТУ «ХПІ», 2014. – № 63. – С. 4–6. 3. Кіпенський А.В. От інтегральної підготовки к соціально-гуманитарним технологіям. / Вісник НТУ «ХПІ», серія «Актуальні проблеми розвитку українського суспільства». – Х.: НТУ «ХПІ», 2016. – № 13. – С. 7–10. 4. Петутіна О.О. Чи потрібен університету кодекс честі студента. / Вісник НТУ «ХПІ», серія «Актуальні проблеми розвитку українського суспільства». – Х.: НТУ «ХПІ», 2011. – № 30. – С. 7–14.

ЭТИЧЕСКИЕ ПРИОРИТЕТЫ ДЕЛОВОГО ОБЩЕНИЯ В ВОСПИТАТЕЛЬНО-ОБРАЗОВАТЕЛЬНОЙ СТРАТЕГИИ ВЫСШЕЙ ШКОЛЫ

Проценко О.П., Мельник Э. А.

*Харьковский национальный университет строительства
и архитектуры, г. Харьков*

Воспитательно-образовательная стратегия предполагает в качестве своей определенной цели приобщение к нормам общественной морали учащихся вузов. Она носит не прямой, а опосредованный характер, включаясь в процесс освоения научными знаниями, овладения профессией и навыками делового общения. Этические приоритеты делового общения представляют собой систему ценностно-оценочных смыслов морали и набор императивных указаний, направленных на эффективность коммуникативных практик в пространстве делового общения, связанного с будущей профессиональной деятельностью студентов. Это актуально в осуществлении таких процессов, которые имеют первостепенное значение не только для организации дела, но и для управления сообществом, корпоративом, что проводит в конечном результате к плодотворной активности в направлении от замысла – к результату. Этические приоритеты, которые включены в систему контактов, связей, взаимодействий в деловом общении касаются, прежде всего, вариативности поведения, состояния мораль-

ного сознания и наличия комплекса качеств характера действующих лиц. Деловое общение требует слаженности, единства действий, которые только и возможны в связи с соответствующими им явлениями духовного порядка, таких как слаженность, доверие, помощь и содействие, получившими в различных исследованиях такие обозначения, как корпоративный дух или предпринимательский этос.

В деловом общении духовные приоритеты сконцентрированы в понятии «содружество», основанном на процессуальной совместной деятельности людей, способствующей их сближению, невзирая на статусные и ролевые дифференциации. Содружество основывается на неинституционализованных и несанкционированных отношениях взаимопомощи, оказания услуг поддержки, покровительства, содействия и прочее.

Установка на дружелюбие, как способ закрепления доброжелательности и готовности к диалогу, крайне важна в духовных приоритетах делового общения. Она является универсальной формой при решении спорных вопросов и конфликтных ситуациях. Дружелюбие способствует устранению в отношениях отрицательных эмоциональных реакций: чувство страха и неуверенности, обвинений и оскорблений. Дружелюбие способствует поддержанию интеракции. Отсутствие его может сказаться на прекращении контактов, когда один из партнеров будет считать себя свободным от обязательств, воспринимая отсутствие дружелюбия как нажим или давление.

В терминологическом плане слова «содружество», «дружелюбие» или «дружественность» соотносятся со словом «дружба», и это не случайно, поскольку последнее отражает в определенной степени некоторые аспекты духовной коммуникации, в том числе быть спутником, входить в отряд, свиту, заботиться, оберегать. Тем не менее, в отличие от дружбы содружество и дружелюбие свободны от сильной эмоциональной зависимости, связанной с верностью, преданностью. Они полагают отношения ответственной зависимости, обусловленной конкретной ситуацией, где доминирует скорее солидарность, заинтересованность в успехе общего дела, которая в экстремальных ситуациях может оборачиваться альтруизмом, возвышенными переживаниями и героическими свершениями. Главное, на что направлена дружественность – это вежливость. В деловом общении она способствует диалогичности: взаимопомощи и согласованности в делах и во мнениях, соблюдению справедливости, честности и порядочности. Вежливость обеспечивает поддержание между людьми такой социальной дистанции, которая снимает эмоциональное напряжение.

Этические приоритеты делового общения включают в себя причастность как некую склонность, тягу, влечение человека к кому-нибудь или чему-нибудь. Следует заметить, что та самая причастность к делу и общению ради него присутствует неявно, воплощается в импульс необъяснимого, бессознательного и осуществляется через желание взаимодействовать. В деловом общении причастность воплощается в занятость, заботу, которые

структурирует повседневность и входят в жизненный мир человека, в мир его самости, то есть той сферы и ее продукта, с которым человек себя идентифицирует. Диалектика совпадения внутреннего человека с человеком внешним, где реализуется его свобода и творчество, нашла отражение, скажем, в социально философских идеях Г.С. Сковороды о «сродности» труда. «Сродный труд» Григория Сковороды представляет собой результат выбора, предпочтения человека, его волеизъявления. В таком труде обнаруживается мера ответственности, обозначается круг обязанностей, вовлекающих его в систему практической деятельности. «Сродный труд» дарует человеку не только средства к существованию, но и такие блага, как смысл жизни и счастье, которые предстают базовыми духовными ценностями.

Для делового общения в духовном измерении его пространства особое место занимает феномен мастерства, или искусного социального действия, который предполагает опыт, результирующий процесс освоения социального в его различных модификациях. Этический потенциал делового общения, подлежащий под статус духовности, связан с системой понятий, обозначающих актуализированное взаимодействие. Они включают в себя принципы долженствования, справедливости и ответственности, комплекс морально-этических переживаний, связанных с механизмом саморегуляции субъектом своей деятельности через пережитые чувства совести, вины, раскаяния.

КРИПТОВАЛЮТЫ.

КАК ЦИФРОВЫЕ ТЕХНОЛОГИИ МЕНЯЮТ КУЛЬТУРНЫЙ МИР

Тарароев Я. В., Клименко Р. В.

Национальный технический университет «ХПИ», г. Харьков

Харьковский национальный университет им. В.Н. Каразина, г. Харьков

До появления денег экономические отношения регулировались на основе дара и долга. Расчеты были достаточно сложными и неэффективными, обязательства могли безнаказанно нарушаться. Сделки осуществлялись на доверии, которое ничем не подкреплялось, что стимулировало появление культурных феноменов государства и права. Выполняли функции денег в своё время такие предметы, как ракушки, камни с отверстиями, шкуры животных.

Со временем функция денег перешла к металлам. Следующие из них наиболее известные: медь, бронза, железо, серебро, золото. Бумажные деньги впервые появились в 910 году, в Китае. В Европе изначально банкноты означали обязательство банка выдать определенное количество металлических денег гражданину, которые и считались истинными деньгами, но со временем именно эти обязательства и стали деньгами, ведь могли выполнять все необходимые функции, и были более легки в обращении.

Потенциально, деньгами может быть совершенно любой объект, несущий информацию. Однако, для эффективности, материал, который планируется использовать в качестве денег должен обладать следующими свойствами:

- качественная однородность;
- сохраняемость;
- портативность;
- узнаваемость;
- безопасность.

Идеальные деньги должны удовлетворять всем этим свойствам. На сегодня различают три вида денег:

- «Действительные деньги», выраженные драгоценными металлами;
- «Фиатные деньги», знаки стоимости, банкноты и другие обязательства, зачастую печатаются центробанками;
- «Электронные деньги» (денежные обязательства эмитента в электронном виде).

Электронные деньги – наиболее молодой вид денег. Их появление вызвано стремительным развитием вычислительной техники. Такие деньги очень просты в обращении и достаточно безопасны. Для защиты используются криптографические алгоритмы, взломать которые практически невозможно, ведь для взлома необходимы настолько астрономические вычислительные мощности, что взлом представляется практически бесполезным. Наиболее известные электронные деньги – PayPal, Webmoney, Yandex. деньги. Все они имеют центр, который отвечает за эмиссию, т.е. могут печататься по желанию одного узла сети. Этот же центр может своевольно блокировать счета. Еще одно ограничение таких денег – они могут работать далеко не во всех странах, очень подвязаны под политику, в том смысле, что работа этих систем требует специальных правовых актов.

Криптовалюты являются новым этапом в развитии электронных денег, они в состоянии удовлетворить современные возрастающие требования, предъявляемые к операциям с использованием электронных денег. Но чем же криптовалюты лучше других цифровых денег?

Ниже перечислены основные их преимущества:

- моментальная скорость расчетов (от нескольких секунд, до нескольких минут);
- отсутствие комиссии за совершение транзакций;
- анонимность расчетов;
- высокая степень защищенности операций;
- необратимость платежей;
- отсутствие необходимости конвертации в валюту страны производства расчетов.

Эмиссия криптовалют основана на вычислениях некоторой функции, которую сложно просчитать и легко проверить обратными математиче-

скими действиями. Это означает, что единственный способ выпускать валюту – это затратить огромные компьютерные мощности на выполнение большого количества вычислительных задач. Алгоритм большинства криптовалют построен таким образом, что сложность необходимых вычислений увеличивается с течением времени. Создатели самой первой криптовалюты, bitcoin, пытались сделать механизм эмиссии похожим на добычу золота. Известно, что золото – редкий металл, и чем больше его добывают – тем меньше его остается, и тем сложнее добывать в дальнейшем. Так и алгоритм эмиссии bitcoin всё усложняет вычислительные задачи с течением времени. Во многом благодаря этому, термин «цифровое золото» устойчиво закрепился за bitcoin.

Криптовалюты используют «p2p» протокол, который, в отличие от традиционной клиент-серверной архитектуры, при использовании которой клиент (пользователь) обращается к серверу за данными с помощью запроса, и получает ответ, является распределенным – т.е. каждый узел сети, а не только сервер формирует ответы для запросов других узлов. Этот протокол гарантирует децентрализацию, т.е. независимость от одного узла сети, взаимодополняемость. Это качество становится очень важным в моменты кризисов, поскольку правительства при любых сложностях впускают в оборот дополнительные купюры, что разбавляет стоимость денег и уменьшает благосостояние держателей валюты. Такое возможно потому, что правительство единолично контролирует эмиссию, эмиссия не децентрализована. Криптовалюты обладают в этом смысле преимуществом и независимостью от правительств, как металлы, но позволяют в отличие от последних совершать сделки более эффективно и не занимать физического места.

Криптовалюты – довольно новое изобретение, однако список товаров, которые можно купить за них растёт с каждым днём. На данный момент за bitcoin можно покупать продукты питания, компьютерные игры, делать ставки в казино, брать в аренду транспорт, покупать ювелирные изделия, и даже оплачивать образование. Кроме того, bitcoin свободно конвертируются в национальные валюты. Существует множество банкоматов и интернет – бирж, среди которых наиболее популярны следующие: Poloniex, BTCChina, Kraken.

Кроме пресловутого bitcoin существует огромное множество других криптовалют. По состоянию на август 2016 года число их превысило семь сотен. Особого внимания заслуживает довольно новая, но уже вторая по популярности криптовалюта, называемая Ethereum, которая была создана в 2015 году канадцем российского происхождения Виталием Бутериным. Ethereum качественно отличается от bitcoin. Это не только валюта, но, в самом широком смысле распределенный протокол для совершения умных контрактов, алгоритмов, которые реализуют любую форму обмена, которую возможно выразить на Тьюринг-полном языке. Практически, умным контрактом может быть любой тип сделки, насколько бы сложной она не

была. Умные контракты в среде Ethereum используют криптовалюту для передачи стоимости, хотя могут работать и без присутствия денег, производя обмен по бартеру.

Обобщая всё вышесказанное относительно влияния новых финансовых технологий на социально-культурные трансформации общества, необходимо заметить следующее. Использование криптовалют будет всё больше влиять на распределение материальных благ внутри общества, устраняя влияние целых социальных групп – посредников, что, безусловно способствует необходимости всестороннего изучения и освещения эволюции крипто денег.

ТЕХНІКА ЯК ПРЕДМЕТ ФІЛОСОФСЬКОЇ РЕФЛЕКСІЇ

Чаплигін О. К., Сук О. Є.

*Харківський національний автомобільно-дорожній університет,
м. Харків*

Ставлення до експансії техніки – гостра проблема сучасного соціально-гуманітарного пізнання, оскільки без вивчення феномена техніки і сформованого технічного середовища неможливе розуміння причин і практичне вирішення нагальних проблем.

Техніка являє собою самостійний, реальний світ. Але, в сучасних умовах, коли вона стала реальністю повсякденного життя, важливо звернутися до ідей філософії техніки.

Проблема визначення предмету філософії техніки сягає своїм корінням глибоко в історію філософії і має ряд аспектів. Очевидно, що техніка виникає, коли для досягнення мети вводяться проміжні засоби, далі вона стає необхідною частиною людського існування протягом всієї історії людства. Осмислення сутності техніки дає можливість з'ясувати природу техніки, відношення її до інших сфер людської діяльності (науки, мистецтва, проектування тощо), вплив на людину і природу, на перспективи розвитку людства.

Історія людства бере відлік з того часу, коли воно почало використовувати найпростіші знаряддя праці, штучно ним вироблені. І весь подальший процес еволюції суспільства значною мірою визначався рівнем розвитку техніки та сукупністю існуючих технологій. Природно, що розширення можливостей сукупності техніко-технологічних знарядь, засобів та процесів зумовили і відповідну еволюцію поняття «техніка».

Слід зазначити, що якщо раніше техніку визначали як «продовження» і багаторазове посилення органів людського тіла (рук, ніг, зубів, очей), то сьогодні її визначають ще й як «продовження» мозку (наприклад, комп'ютери).

Сучасне сприйняття терміну «техніка» багато в чому пов'язане з його класичним розумінням, однак науково-технічний прогрес суттєво роз-

ширив предметне поле цього поняття. В сучасному розумінні «техніка» являє собою область знання, область людської діяльності, спрямованої на зміну природи й панування над нею, відповідно до потреб людини. Також техніка розуміється як сукупність навичок та володіння ними, мистецтво й майстерність людини, що займається технікою [1, с. 226].

Як бачимо, спектр поглядів на сутність і предмет філософії техніки досить широкий. Не викликає жодних сумнівів, що з урахуванням сучасних вимог поняття «техніка» повинне охоплювати сукупності артефактів, засобів, процедур, навичок, умінь, тобто людської діяльності з виробництва артефактів; знань щодо артефактів та процесів їх створення [2, с 7].

До предмету філософії техніки сьогодні відносяться питання створення штучного інтелекту, ставлення до природного інтелекту, закономірності розвитку техніки, специфіка технічного знання і технічних наук, проблеми детермінації розвитку техніки та перспектив цього розвитку. Нагальними проблемами філософії техніки сьогодні також є проблеми, пов'язані з вирішенням суперечностей сучасної техногенної цивілізації, соціальними наслідками сучасного НТП, з впровадженням в усі сфери життя комп'ютерної техніки.

В сучасній філософії визначились два основних напрямки філософської рефлексії з проблем техніки: інженерний підхід та гуманітарний. Перший напрямок аналізує природу технічної творчості, сутність техніки, проблеми її розвитку (Е. Капп, П. Енгельгеймер, Ф. Дессауер). Прихильники цього підходу намагаються виробити філософсько-світоглядні основи технічної сфери діяльності. Другим напрямком є гуманітарна філософія техніки. Прихильники гуманітарного напрямку намагаються проаналізувати положення техніки житті суспільства, вплив її на стан суспільства, людини, культури (Л. Мемфорд, М. Хайдеггер, Ж. Еллюль). Крім цих напрямків в сучасній філософії техніки окремо просліджується проблема наслідків комп'ютеризації та створення штучного інтелекту (Г. Маклюен).

Незалежно від напрямку, всі сучасні філософи звертають увагу на те, що техніка набуває все більшої самостійності, оскільки людина, передає їй все більше своїх функцій. Тобто техніка антропологізується, а людина, в свою чергу, «технізується», що породжує нові складні питання, які постають перед філософією техніки.

Література: 1. Степанов А. А., Зольникова Л. М. Философия техники и ее предмет // Известия ТПУ. – 2006. – №4. – С. 224 – 227. 2. Мовчан С. П., Чаплигін О. К. Основи філософії техніки та технології: Навч. посіб. – Харків: Вид-во «Форт», 2013. – 324 с.

СЕЛФІ ЯК КУЛЬТ ПУБЛІЧНОСТІ

Васильєва Л.А.

*Національний аерокосмічний університет ім. Н.Е. Жуковського «ХАІ»,
м. Харків*

Особливості процесу залучення й активності особистості в Інтернеті нерозривно пов'язані з її потребою в публічності, яка може розглядатися як спосіб відкритого самовираження, самореклама, що здійснюються шляхом свідомого винесення на загальний огляд тих чи інших особистісних властивостей людини, елементів її приватного життя. Саме з появою Інтернету, людина отримала можливість вільно обмінюватися інформацією з іншими, звільнившись від необхідності бути залежною від професійних виробників інформації й створювати власну віртуальну публічність. Нові комунікаційні канали дозволяють виробникам інформації максимально персоналізувати контент, створювати його за запитом споживача. Так, наприклад, на підставі споживчого контенту (User Generated Content, UGC) виникають фотохостинги, подкасти, блоги, соціальні мережі в яких сучасна людина-комунікатор має змогу повсякчас представляти зроблені селфі. Селфі (англ. selfie, від «self» – сам, себе) – різновид автопортрету, фіксація самого себе на фотокамеру, іноді за допомогою дзеркала або моноподу (палиці для селфі), термін набув популярності наприкінці 2000-х – початку 2010-х років завдяки розвитку вбудованих функцій фотоапарата мобільних пристроїв. В широкому розумінні селфі є різновидом жанру автопортрету, але йому притаманні індивідуальні характеристики – коротка відстань до лица автора – приблизно у витягнуту руку, особливий ракурс фото. Створюючи селфі, його автор діє спонтанно, роблячи десятки кадрів – вибирає найкращий.

Фактично в сьогоденні селфі є новим актуальним сучасним явищем публічної сфери, яке на нашу думку, має компенсаторний характер – поведінкою селфі людина намагається відшкодувати ті чи інші складнощі, які відчуває в реальній повсякденній комунікації, при цьому потреба в проголошенні перед суспільством своєї виключності, неповторності, індивідуальності може призвести до ігнорування суспільних нормативів, приймати асоціальні форми. З іншого боку, селфі – необхідність будування сукупності зовнішніх взаємодій зі світом, форма публічної самореалізації, в якій маже проявлятися індивідуальна культура, що базується на творчому потенціалі людини й транслюється через образ-символ. При цьому готовність до публічної самопрезентації через селфі формується на основі природнього бажання людини до свободи, відкритості, інтеграції з іншими люди й навколишнім світом, до розвитку індивідуальності і пошуку сенсу життя. Але ві-

домо, що повна самореалізація можлива лише тоді, коли пізнання людиною своїх здібностей вже закінчено, повністю сформовано образ свого «Я» та є певна готовність забезпечити всю сукупність зовнішніх умов самореалізації.

На думку Е. Фрома, про продуктивну самореалізацію можна говорити лише тоді, коли людина, що прагне до найвищих досягнень, користується продуктивною свободою, тобто здатна поєднувати одночасно причетність до світу і незалежність від нього. Чи можливо говорити, що в теперішній час техніку селфі використовують лише самореалізовані особистості? Скоріше навпаки. Селфі в сучасній віртуальній публічності найчастіше використовується молодими людьми, що знаходяться лише в пошуку своєї індивідуальності, прагнуть за допомогою трансляції візуального образу повідомити про себе необхідну невербальну інформацію, яка здатна досить швидко підвищити їх самооцінку, впевненість у собі.

В теперішній час гарне тіло, що найчастіше обігрується в селфі, не завжди здатне нести в собі естетичну компоненту. Воно скоріше стає символічним образом успішності, здоров'я, благополуччя, будучи по суті «зоровим наркотиком», що обіцяє щастя. Селфі, як і самореклама, в перенасиченому інформаційному просторі стає культом публічності, елементом комерційної культури, який ґрунтується на новітніх технологіях, активно створюючи й транслюючи своєрідні образи – бренди. Головною метою цього образу є – спокуса, який повинен зачарувати та інтригувати, але не заради самого зачарування, а для одержання суспільного схвалення й визнання. Саме тому генезис і еволюцію феномену селфі варто розглядати крізь призму ідеології гедонізму, як одного з своєрідних типів духовно-естетичного освоєння дійсності, в якій зміст кристалізується на користь зовнішньої ідеалізованої гарної форми.

Можна стверджувати, що в сучасному соціокультурному просторі формується своєрідний культ публічності – надмірне самовихваляння, самохизування, самореклама. Таку поведінку варто розглядати як бажання безмірного задоволення власного «Его», представлення себе як товару на «ринку особистостей» (Е. Фром), який можна обмінювати на різні соціальні блага. Селфі відкрито демонструє поверхневе ставлення до світу – важливо не те, що в середині, а те, що покаже камера – будь-то безмежна експресивність, веселість, грайливість, надмірність, зарозумілість, або жага до незвичного антуражу, надуманої зайнятості чи безтурботності – все має підкреслювати акт дієвої самореалізації й успіху. Подібний культ публічної самопрезентації дозволяє говорити, що між категоріями Е. Фрома «Мати» і «Бути», в сучасному світі вже існує категорія «Здаватися», що стає частиною повсякденності, міняє уявлення про тілесність, красу, індивідуальність, гармонійність, цілісність людини, цілеспрямовано порушуючи границі приватного й публічного.

Таким чином, характеристики селфі відображають його предметність, дозволяють представити селфі як багатомірний, технологічний, ам-

бівалентний комунікативний феномен знаково-символічної природи, що виникає в процесі сприйняття суб'єктом-аудиторією закодованого послання, функціонуючого на емоційному, оціночному, етико-естетичному та ціннісному рівнях комунікації, що актуалізується в свідомості та підсвідомості людини окремими мотивами поведінки, механізмами самоідентифікації й самопрезентації.

Література: 1. *Заєць Д. А.* Публічність як соціокультурний феномен / Д. А. Заєць: автореф. дис. ... канд. соціолог. наук: 22.00.01. – Х.: Харк. нац. ун-т ім. В. Н. Каразіна, 2014. – 20 с. 2. *Омельченко Е. А.* Становление культуры самовыражения подростков в условиях индивидуализации обучения: дис. ... канд. пед. наук / Е. А. Омельченко. – Иркутск, 2004. – 174 с. 3. *Прохорова С. А.* Формирование культуры самовыражения учащихся в условиях художественно-творческой деятельности: автореф. дисс. ... канд. пед. наук / С. А. Прохорова. – Владимир, 2009. – 21 с. 4. *Коростылева Л. А.* Психология самореализации личности: затруднения в профессиональной сфере / Л.А. Коростылева. – СПб: изд-во «Речь», 2005. – 222с. 5. *Фромм Э.* Иметь или быть? / Э. Фромм. – М.: АСТ; Астрель; Полиграфиздат. – 314 с. 6. *Хренов Н. А.* Публика в истории культуры. Феномен публики в ракурсе психологии масс / Н. А. Хренов. – М.: Аграф. – 2007. – 496 с. 7. *Чудовська-Кандиба І.* Соціокультурні виміри рекламних практик: монографія / І. Чудовиська-Кандиба. – К.: «КІС», 2010. – 436 с.

ВЗАИМОДЕЙСТВИЕ ПРИКЛАДНЫХ И ФУНДАМЕНТАЛЬНЫХ ИССЛЕДОВАНИЙ В КОСМОЛОГИИ

Владленова И.В.

Национальный технический университет «ХПИ», г. Харьков

Фундаментальные научные исследования направлены на получение новых знаний об основных закономерностях развития природы, а итогом реализации фундаментальных исследований может быть не только открытие и описание новых, неизвестных ранее в науке законов, явлений или процессов, раскрытие механизмов и закономерностей их протекания, но и познание новых закономерностей, связанных принципом соответствия. Прикладные исследования направлены на применение результатов фундаментальных научных исследований, достижение практических целей и решение конкретных задач, а потому их польза лежит на «поверхности» и находится в более привилегированном положении (в смысле финансирования научных проектов), нежели фундаментальные. Однако в русле фундаментальных исследований могут найти «прибежище» множество квазинаучных исследований и исследований, результаты которых невозможно использовать в практической деятельности. Они имеют своей

целью вполне конкретное использование фундаментальных знаний в практической деятельности людей. В идеальном варианте достоверными знаниями считаются те, которые получили подтверждение в ходе наблюдений и экспериментов [1]. Однако в случае космологии достоверность обуславливается не только экспериментом, но и согласованностью теоретических положений, «красотой» математики, в которой реализуется творческая деятельность ученого. В космологии тесно связаны рациональное и эмпирическое начало. У.П. Монтегю обозначил синтез рационального и эмпирического, который, по его мнению, является единственным фундаментальным способом познания, как «интегральный рациональный способ» [2]. В отличие от Холта и идеалистов, которые, по видимому, считали Вселенную некоторой дедуктивной системой, с позиций консервативного неореализма У.П. Монтегю, эмпиризм так же важен, как и рационализм: фактически эти два метода нераздельно взаимосвязаны. Для успешного познания необходимо, чтобы эмпиризм и рационализм объединили свои усилия и, начиная с воспринимаемых фактов и универсалий через случайные и необходимые суждения, пришли к обоснованным утверждениям. Рациональную и эмпирическую стадии процесса познания, которые на самом деле неразделимы, можно, однако, в целях исследования познания отделить друг от друга. У.П. Монтегю заявляет, что объект не может зависеть от субъекта познания. Идеализм большей частью основывается на ложном смешении субъективной, психологической стороны таких слов, как «мнение» и «опыт», с их объективной логической стороной. Опираясь, как это делают идеалисты, на «эгоцентрическое затруднение» не более разумно, чем поддерживать астрологию на том основании, что звезды нельзя наблюдать в отрыве от человеческих судеб. Таким образом, трудности экспериментального подтверждения, антропный принцип в космологии, проблема наблюдателя и т.д. являются всего лишь трудностями «эгоцентрического затруднения». Нельзя смешивать онтологическое и психологическое и незаконно использовать эгоцентрическое затруднение, так как ничто не может стать объектом познания, не будучи независимым от процесса познания. В вопросе о том, каковы те объекты, которые независимы от процесса их познания, взгляды У.П. Монтегю также частично совпадают со взглядами Перри и Холта. Таких объектов гораздо больше, чем это обычно признается. Любой объект знания, включая универсалии и даже самые фантастические иллюзии, имеет возможное существование. Объекты, которые не существуют фактически, по крайней мере, существуют в возможности (subsist), и остров фактического бытия окружен безбрежным морем возможных объектов. В область существования входят всякого рода мыслимые универсалии, включая даже фантастические, и в этом смысле ложные предложения столь же объективны, как и истинные [2].

Следует отметить, что эксперимент всегда базируется на опреде-

ленных исходных теоретических предположениях, а также требует определенного уровня развития технических средств. Однако в арсенале современной науки не всегда находятся технические средства, необходимые для постановки эксперимента в космологических масштабах. Также исходные теоретические предположения могут быть заведомо неправильными. Космология балансирует между этими двумя требованиями: техническими возможностями и теоретическими предпосылками. Космология более наблюдательная (а не экспериментальная наука). Так, планомерно изменить условия протекания космических процессов не возможно, а тем более активно оперировать изучаемыми в космологии объектами. Современная космология может помочь решить фундаментальные проблемы теоретической физики, проверить саму физику, экстраполируемую на космологические масштабы. Более того, физические теории проходят проверку на «космологическую полноценность» (физическая теория, выдержавшая испытание космологическими тестами, может предсказать новые астрономические объекты, процессы, явления, доступные наблюдательной проверке).

На примере космологии хорошо видно, что нельзя проводить четкое разграничение между рационализмом и эмпиризмом (выделять прерогативные стороны). Взаимосвязь фундаментального и прикладного знания в космологии приводит к тому, что трудно определить, где исследования проводятся с целью углубления понимания основополагающих принципов, а где с непосредственной коммерческой выгодой. Деление исследований на фундаментальные и прикладные достаточно условно.

Современная физика – одна из самых бурно развивающихся областей науки. Физические представления об окружающем мире, складывающиеся в рамках физических наук, конструируют новое мировоззрение, новое видение взаимоотношений «человек-общество-природа». К сожалению, на фоне развивающихся технологий и новых экспериментов выявилась и слабая подготовленность общества к жизни в условиях сложных нелинейных взаимоотношений, быстрых скачкообразных перемен, конфликтных ситуаций. В основе подобных тенденций лежит, среди других факторов, неадекватное сегодняшним реалиям мировоззрение, мышление большинства людей, отсутствие сформированного естественнонаучного мировоззрения. Современный этап развития естествознания характеризуется переосмыслением старых парадигм, понятий и концепций, а также возникновением таких новых теорий, построение и функционирование которых нуждается в философском осмыслении. Одной из трудных философско-методологических проблем является осмысление фундаментальных постоянных в связи с новыми физическими представлениями и экспериментальными данными. Адекватный выбор физических единиц является одной из важнейших предпосылок решения любой конкретной физической задачи, а понимание сущности используемых вели-

чин переводит исследование на качественно новый уровень осмысления физических процессов.

Литература: 1. Владленова И. В. Воплощение когнитивной иллюзии: теория суперобъединения в физике / И. В. Владленова // Философия науки. – № 3 (46). – Новосибирск: Сиб. отд. РАН, Институт философии и права СО РАН 2010. – С. 92–100. 2. Montague, Richard. Pragmatics. In Klibanski / Montague, Richard, R. (ed.) Contemporary Philosophy. Florence: La Nuova Italia Editrice. 102–121. Reprinted in Montague (1974), 95-118.

ПАТРИМОНІАЛІЗМ ТА ПОЛІТІЯ У КОНТЕКСТІ ОРІЄНТАЛЬНОГО ПОЛІТИКО-ФІЛОСОФСЬКОГО ДИСКУРСУ

Гарник Л. П.

Національний технічний університет «ХПИ», м. Харків

Традиційно патримоніалізм у європейській політичній думці 60-70 років минулого сторіччя трактувалася як форма традиційного панування одного єдиного володаря, яка відрізнялася від інших форм існуванням особисто зобов'язаного йому оточення. Поступово воно асоціюється з історичними різновидами імперій та їх ієрархічними системами соціально-політичного устрою. Теорія світ-системного аналізу та прикладна теорія історії міжнародних відносин часто використовують категорію «патримоніалізм» для аналізу та порівняння різних суспільств та суспільно-історичних організмів. В свою чергу соціально-історичний організм [1, с. 14–17] тотожний політії (категорія, запропонована Я. Х. Фергюсоном), яка має наступні характеристики: 1) політія має власну ідентичність; 2) політія має ресурси для мобілізації індивідів та/або груп для реалізації політичних цілей, а лідери знаходять підтримку у тих, чію ідентичність вони запозичили; 3) політія складається з структур та правил, сприяючих досягненню загальних цілей, також повинна мати єдиний центр, авторитарний розподіл ресурсів [2, с. 34–37].

Сьогодні суспільство все частіше піддає критичному аналізу власну історичну спадщину та політико-філософський спадок для пошуку адекватної відповіді на виклики сучасності та запобігання розчиненню власної ідентичності у вирі масової культури [3, с. 19]. Тому доцільно буде нам здійснити історичний екскурс та порівняти два типи політій (ісламську та китайську імперії) з огляду на наявність патримоніалізму та подібності ментально-релігійних основ легітимності влади. Слід також зробити невеличке уточнення: порівняльний аналіз проводитиметься поза часово-просторовою системою координат існування обраних нами двох типів політій [4, С. 563–565].

Історична пам'ять та філософсько-релігійні традиції лягли у основу двох політій – китайської та ісламської імперій. Отже, основою їх обох бу-

ли уявлення про родину, клан, плем'я та соціальну стратифікацію з урахуванням позиції індивіда у ієрархічній системі соціуму. У доісламській Аравії існувала кланова ієрархія, що базувалася спершу лише на кривих зв'язках між близькими та далекими родичами, згодом включивши також якісно нові типи зв'язків – на основі спорідненості віри та на основі укладання угод (між мусульманами та немусульманами). У Китаї протягом більшості періодів історії чільне місце займала родина, яка була джерелом консолідації суспільства та патріархально-кланової системи взаємовідносин. На родину була зорієнтована етична система і саме цим відрізняється китайська політика від подібних до неї систем Ісламу і середньовічного християнства у Європі (спрямованість на досягнення ідеалу вищого буття) або від класичної древньогрецької політики, спрямованої на добробут суспільства. Оскільки у Китаї рольовою моделлю політичного життя була патріархальна родина, то саме через це не існувало чіткого розмежування між приватною та суспільною його частинами [2, с. 181–182], як у Греції, і китайські мислителі (зокрема Конфуцій) розглядали ієрархію як органічний принцип конструювання політичного життя суспільства.

Так, згідно вчення Конфуція, родина є основою всього та більш ніж будь-яка інша політика забезпечує необхідну економічну та індивідуальну безпеку та виступає першоджерелом суспільних чеснот та добропорядності особистостей. Всі сфери суспільного життя поєднує віра у предків (*тьєн*), що відноситься до першоджерел історії, тому відносини між правителем та об'єктом управління (народом) були подібні у контексті конфуціанської есхатології до зв'язку між батьком та сином. Повага до батьків (*хсяо*) була взірцем доброчесності, що у політичному вимірі дорівнювало лояльності до політики та її правителя (*чунг*), а згодом формується й вісь відносин між містами за сценарієм лорд-васал [2, с. 183–184]. На відміну від Китаю, на арабському сході перше патримоніальне утворення відноситься до часів епохи «золотої доби» (661-850 років) та пов'язано з правлінням династій Омеядів та Аббасидів, коли дві основні ключові сили – ісламський неотрайбалізм (комунітаризм) та патримоніальна бюрократія розпочали безроздільне панування у мусульманській політичній культурі. Ісламський неотрайбалізм брав свій початок у арабській до ісламській традиції та знайшов своє втілення у юриспруденції (*фікх*), патримоніальна бюрократія була запозичена у іранських джерелах та знайшла втілення у вигляді придворного етикету (*адаб*) та літературному жанрі настанов правителям (*насіхат аль-мулук*). Патримоніалізм набуває рис системи управління у якій правителю дозволено розпоряджатися державою, як його власним феодалом, а народ вважався об'єктом управління та виступав клієнтом володаря, знаходячись під його покровительством та патронатом, який авторитарно розподіляв ресурси. Влада правителя є предметом невтручання для інших (обмеження конституційних прав), але й предметом неписаної батьківської турботи відносно народу, що засновано на обов'язку – праві управляти

економічною системою з метою отримання прибутку та забезпечення добробуту спільноти, де переважав майновий тип домінування. Загроза громадянської війни сприяла посиленню тенденції абсолютної монархії, яка почала обстоювати свої претензії на легітимне визнання своїх претензій на владу, спираючись спочатку лише на кривий зв'язок із Усманом (одним з чотирьох «праведних халіфів»), а згодом (запозичивши давньоіранську ідею про владу як спадковий привілей обраних) – вже й закріпленням концепції абсолютної монархії у політичній риторичі Ісламу. І саме з цього моменту, коли правитель став «пастухом» а народ «паствою», починається тріумф патрімоніалізму у мусульманській політиці, що набула всіх характерних рис централізованої авторитарної монархії [2, с. 18–23].

Концепція імперіалізму у Китаї ідеологічно базувалася на уявленні про те, що долина Центральної Жовтої ріки була центром цивілізованого світу, і тому китайська цивілізація є провідною (теза *Шанга*), термін «Тьєн-хся» (всі під небесами), що нині інтерпретується як синонімічна назва Китаю «Піднебесна», за часів перших китайських династій означав просто межі відомого світу (як грецьке поняття «ойкумена»), тобто кордони імперії. Своєрідним теж були уявлення мусульман про політико-історичний простір, який поділявся на: «дар аль-Іслам» (землі Ісламу, тобто імперію), «дар аль-Харб» (землі війни, ворожі держави) та «дар ас-Сульх» (землі угоди, перехідна стадія між категоріями «дар аль-Іслам» та «дар аль-Харб»).

Окрім цього слід приділити увагу розвитку мови та писемності. Як арабська мова прискорила процес поєднання різноманітних культур у рамках ісламської імперії середньовіччя, так і китайська мова (писемність) сприяла зміцненню централізованого політичного впливу та контролю. Вона стерла кордони між територіями у складі імперії, але (!) на відміну від ісламської імперії, вона встановила чіткі границі між соціальними класами [2, с. 189–190].

У стародавньому Китаї, як і в середньовічній мусульманській імперії, володар отримував мандат від небес (Китай) або від Бога (Ісламська трактовка) на управління. Китайські правителі почали називати себе «синами неба» (*тьєн-мінг*), а мусульманські – «божими намісниками» (*халіфами*) або «тінню Бога на землі» (*султанами*, від персидського слова «*салтана*» - той, хто керує за дорученням Бога) [5]. Також привертає увагу циклічність стадій розвитку обох політич. У викладеній ібн-Хальдуном теорії «ассабії» (покоління), ми знаходимо три стадії існування суспільства-політич, пов'язаних з завоюванням території та захопленням влади (перша стадія), зміцненням позицій та розвитком корумпованого бюрократичного апарату (друга стадія) та втратою влади внаслідок приходу нової та більш сильної сили (третья стадія). У Китаї історичний цикл існував у межах переходу від деспотичного централізованого авторитаризму до анархічної децентралізації. Спочатку кожна з династій була невеликою динамічно розвиваючоюся елітою, що поширювала свою владу серед корумпованих провладних еліт,

які виснажували ресурси імперії внаслідок зловживання владою. Після масових заворушень та повстань нова династія приходила до влади та встановлювалася епоха миру і добробуту (перша стадія). Далі знов йде процес розростання бюрократії, що послаблює поступово централізовану владу (друга стадія). Провінції повстають проти центру, розпочинається доба хаосу та кривавої ворожнечі (третя стадія). Потім, згодом цикл замикається (період перехідного стану) й історія нової династії починається знов разом з першою стадією окресленого циклу.

Спробуємо підбити підсумки нашого короткого історичного екскурсу. Патримоніалізм ініціює процес формування централізованої авторитарної влади та призводить до утворення імперії. Він, оснований на релігійних віруваннях та місцевих традиціях, сприяє закріпленню системи чіткої ієрархії у суспільстві та зміцненню інституту авторитарної влади правителя. Попри різні часово-історичні координати він завжди охороняє існуючу систему владних відносин, спираючись на сакральне уявлення про природу влади, яке володарі перетворюють на частину імперської ідеології та/або релігійно-етичної системи суспільних чеснот.

Література: 1. Розов Н. С. Ценности в проблемном мире: философские основания и социальные приложения конструктивной аксиологии / Н.С. Розов. – Новосибирск: Изд-во Новосибирского ун-та., 1998. – 292с. 2. Ferguson Y.H., Mansbach R.W. Politics: Authority, identities and change / Y.H. Ferguson, R.W. Mansbach. – University of South California Press, 1996. – 495 p. 3. Гаджиев К. Мир в начале тысячелетия. О пользе и ущербе «универсальных ценностей» / К. Гаджиев // Мировая экономика и международные отношения, 2008. – № 5 – С. 19-29. 4. Bunge M. Time asymmetry, time reversal, and irreversibility // Studium Generale. – 1970. – V. 23. – P. 562–570. 5. al-Fārābī // Encyclopedia Britannica. – Режим доступу: <http://www.britannica.com/EBchecked/topic/201680/al-Farabi>.

**АНТРОПОЕКОСИСТЕМА ТА ДУХОВНІ ЦІННОСТІ
– ЧИ ВДАСТЬСЯ ПЕРЕТНУТИ БАРЬЕР СУЧАСНОЇ КРИЗИ
ТА ЧИМ НЕБЕЗПЕЧНА КОНЦЕПЦІЯ ЛІМІТУВАННЯ
(До питання транскрипції та перекладів наукових понять на кшталт
«СТАЛИЙ РОЗВИТОК»)**

Годзь Н. Б.

Національний технічний університет «ХПИ», м. Харків

Наукова діяльність є продовженням загальної діяльності людини на протязі усієї історії становлення людства як суспільної, творчої істоти, яка незважаючи на тілесну недосконалість вже перетнула межу кордонів власного тіла та зуміла створити не тільки матеріальний, але й власний духов-

ний простір. Будучи з одного боку звільненою від біологічних чинників, людина продовжує від них залежати. Тому задачами як науки, так й філософії є як продовження традиції вивчення оточуючих систем й аналіз самого суспільства, аналіз вірогідних варіантів розвитку технологій та їх наслідків для системи людина-техніка-природа так й можливих варіантів виходу зі створених криз.

Будь-яка наукова діяльність підкорюється загальним ідеалам наукової творчості, а саме – достовірності, користі та новизни. Р. Декарт походив з концепції що будь – яке знання мусить базуватися на фундаменті ясного інтелектуального споглядання, Г. Лейбніц вважав що не суб'єктивна очевидність, а логічний доказ гарантує об'єктивність та істинність знання. І. Кант поставив дві проблеми математичного знання: обґрунтоване використання математики в природознавстві та визначив можливість кордонів як математики так й природознавства у цілому [1, с. 3–14]. Але наукове товариство малопродуктивне поза розвиненої системи дисциплінарної комунікації, бо саме вона визначає проблемні області та засоби й методи дослідження, зберігаючої та транслуючої отримані результати [1, с. 66]. Ми створили простір, у якому існуємо не тільки ми, але до якого включено (принаймні частково) й простір світу тваринного, природного походження. Відповідно до галузей наук та їх теоретичної або практичної скерованості ми даємо йому різні назви. Додамо ще важливу думку – незважаючи на спорідненість наукової мети та цілей, наукова спільнота великим чином залежить й від епохи у якій творять науковці, й від соціальних умов та статусу науки у тому чи іншому суспільстві (бо кожне суспільство окрім від загальнолюдських орієнтирів та цінностей, має власну специфіку та забарвленість, які залежать також від великої міри внутрішніх та зовнішніх чинників, а саме: від економічного рівня життя, від культурологічних та ментальних чинників, навіть від географічно-природних умов, які безпосередньо ставлять умови у існуванні та очікуванні для спільноти у цілому). Аналіз розвитку європейської та англійської історії розвитку наукових традицій також показує відмінності, які були історично закладені як наслідок середньовічного спору між реалістами та номіналістами та суперечки, яка у подальшому вилилася у емпіричний та раціоналістичний напрямки, які породили нові наукові концепції та методи пізнання, якими ми користуємося зараз.

Отже, незважаючи на спільність наукової спільноти, ми маємо певний майже невловимий, але присутній спектр категорій, які створюють відмінності у сприйнятті та створенні картини світу, на разі й наукової картини світу. Також величезним чинником у цьому виступає й мова, а саме національна мова спільноти, яка створює духовно-інформаційний простір, описує оточуючу реальність за допомогою власних, неповторних засобів. Займаючись питанням екологічної футурології як концепції майбутніх дій людства, ми не можемо оминати проблему самої антропоєкосистеми та пов'язаною з нею проблемою існування, розвитку та підтримання системи

духовних цінностей. Саме неправильний переклад як на російську мову, так й на українську концепції «Устойчивого развития» та в українському варіанті «сталого розвитку» вже створило певні вербально-ментальні поведінкові та пізнавальні моделі, які все більш включаються до практичних дій на різних рівнях суспільства. Модель «економії» та «лімітування» сприймається та вводиться за ознакою скорочення та обмеження, а не як підвищення рівня промисловості та технологій, не як вдосконалення та пошук нових підходів до діяльності людства.

Антропоєкосистема це просторово визначена функціональна система взаємодії людини або групи людей з середовищем, а цілісність людських спільнот залежить від підтримання неперервного зв'язку та комунікації поміж собою та оточуючим середовищем, обміном речовинами, енергією, та інформацією. Екологічна взаємодія людей у першу чергу складається з біологічних процесів (які впливають на життєдіяльність) та небіологічних процесів, які приймають форму культурних, технічних та суспільних реакцій з боку групи. Дослідниками наголошується, що у екології людини доводиться мати справу з самими різноманітними спільнотами — від дему (природньої популяції) через тріби (крупні спільноти) до етносів та національних та наднаціональних спільнот [4, с. 12–14]. Процес лімітування потреб у його загально широкому побутовому сприйнятті не враховує питання онтогенезу людини та людства [4, с. 204–214]. Питанням екології присвячені роботи Allison L. [5], Anderson E.N. [6], Kiss L.A. [7], Карпенко К.І. [3].

К.І. Карпенко пише, що «Протягом тисячоліть людина зосереджувала свої зусилля на боротьбі з убогістю, що породжувалася рівнем життя» та наголошує, що «у сучасних умовах необхідно блокувати поширення симулятивних механізмів уявного вирішення екологічних проблем» [3, с. 32–33]. Отже, у найближчому майбутньому ми вже будемо поставлені перед умовами життя при скороченні звичних природних ресурсів, але якщо й надалі буде відбуватися реалізація старої гносологічної моделі співпраці з середовищем та примусового моделювання «життя при лімітованих ресурсах» нічого окрім локальних, гібридних, економічних та макроекономічних конфліктів це не принесе. Продовжуватиметься стара модель метрополій та колоній у відносинах поміж державами та спільнотами. Вкотре бачимо, як був прав М.Бердяєв з його концепцією «Неосередньовіччя». Ані лімітованість, ані намагання домовитися у ресурсозбереженні та ресурсовикористанні ніяким чином контролювати неможливо. «Устойчивое» та «Стале» також моделюють сприйняття моделей поведінки у пересічних громадян як зупинка та економія (особливо економія за рахунок когось). Якщо задатися питанням «А що ж у такому випадку робити?», згадаймо всю попередню історію, на разі й приклад Фарерських островів (за який писав Г. Анохін ще у 1990 р.), та про який неодноразово згадувалося й у інших наших статтях [2, с. 16–17].

Отже, у систему цінностей майбутньої екологічної футурології ма-

ють входити питання свободи (природи як довкілля) та людини як індивіда, питання вільного розвитку етнічних та надетнічних спільнот та рівності можливостей розвитку як духовного, так й технологічного з параметрами гідного ставлення до природи як середовища для життя людини й інших живих форм планети. Реалізувати це можливо за допомогою спільної праці та перспективного моделювання з урахуванням як технологітні інноваційних ідей, так й з переглядом попередніх концепцій, які були незаслужено винесені за межі наукового зору старого часу та світогляду. Ми вважаємо, що технологічний розвиток завжди іде шляхом множинних паралельних концепцій. Які створюють захисні, буферні зони в яких зберігається зародки майбутніх інноваційних концепцій. Для їх розвитку маємо готувати специфічних науковців – істориків науки та філософії, істориків технологій, які будуть поєднувати старе знання та гіпотези з нинішньою ситуацією, моделювати її на потреби майбутнього.

Література: 1. *Веревкин А.Б.* История и философия математики. Учебно-методическое пособие для аспирантов специальности 01.00.00 – физико-математические науки / А.Б. Веревкин. – Ульяновск: «Гарт» А.В. Качалин, 2013. – 80 с. 2. *Годзь Н.Б.* Футурологічні перспективи та введення до теорії прогнозування як аналіз перспектив сучасної людини (екологічний контекст) / Н.Б. Годзь // Вісник Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди. Серія: Філософія. Випуск 38. – Харків: ХНПУ імені Г.С. Сковороди, 2012. – С. 14–28. 3. *Карпенко К.І.* Природа і жінка: перспективи екофемінізму в Україні / К.І. Карпенко. Харків: «Крук», 2005. – 320 с. 4. *Хаскин В.В.* Экология человека: Учебное пособие / В.В. Хаскин, Т.А. Акимова, Т.А. Трифонова. – Москва: ЗАО «Издательство «Экономика», 2008. – 367 с. 5. *Allison L.* Ecology and utility: the philosophical dilemmas of planetary management / L. Allison. – Leicester: Leicester University Press, 1991. – 185 p. 6. *Anderson E.N.* The pursuit of ecotopia: lessons from indigenous and traditional societies for the human ecology of our modern world / E.N. Anderson. – Singapore; Hakensack, NJ: World Scientific, 2011. – 412 p. 7. *Kiss L.A.* Moznosti humanej ekologie / L.A. Kiss // Filozofia/ – 2009/. – Т. 64, № 2. – S. 166-176.

ПРОБЛЕМА ЛИЧНОСТНОГО САМООПРЕДЕЛЕНИЯ В СИТУАЦИИ НЕОПРЕДЕЛЕННОСТИ

Городыская О. Н.

Национальный технический университет «ХПИ», г. Харьков

Современная культурная ситуация для человека остается ситуацией неопределенности, и эта неопределенность все больше приобретает необратимый характер. Это во многом объясняется усилением доминирования технологий при выборе индивидом своих социальных, политических, эсте-

тических, нравственных позиций. При этом важно учитывать, что технологии на настоящем этапе выполняют ведущую функцию, оставляя философские и социальные смыслы не просто на вторых ролях, а зачастую разворачивая их именно как следствие самих технологий. В этих условиях проблема личностного самоопределения представляется действительно трудноразрешимой.

Самоопределение человека не всегда в полной мере зависело только от человека. На протяжении истории всякое личностное осмысление было во многом сориентировано, а часто – и напрямую направлялось теми смыслами и нормами, которые создавались и передавались определенными группами людей. Традиционный уклад жизни, который долгое время был доминирующим в западной цивилизации, подразумевал наличие определенных носителей этих норм и смыслов, когда квинтэссенцией истины на всех уровнях выступали централизованные образы вождя, монарха, Бога и т.п. В данной ситуации постижение истины (в сократическом смысле), а значит и постижение самого себя для человека представляло собой процесс преломление предлагаемых высших смыслов в отдельно взятом экзистенциальном опыте. Это означало, что человеку изначально были заданы культурные рамки, в пределах которых он осуществлял процесс личностного самоопределения, и процесс этот сводился, прежде всего, к выбору из уже созданного и устоявшегося. Именно такая ситуация была характерна для пространства мифа, для античной и средневековой христианской культур, и это вполне согласовывалось с тем уровнем развития технологий, который был характерен для каждой из эпох. Безусловно, наблюдались и попытки выхода за пределы известного, опыт отдельных интеллектуалов в построении самостоятельного пути, метода в поиске истины. Однако в силу достаточно слабого развития коммуникации, технологии передачи знаний человеку в его самоопределении необходима была прочная основа, оправданная информация, устоявшееся знание, подтвержденное хотя бы авторитетами, и для этого использовалось то, что уже было проверено хотя бы опытом той культурной общности, к которой человек себя причислял.

Ситуация стала радикально меняться с изобретением нового способа сохранения и передачи знаний – с книгопечатанием. Это была технология, которая не только открыла более простой путь получения информации, но и позволила автономизировать процесс личностного самоопределения до уровня бесконечности. Расширилась не только география идей, но сам процесс ознакомления и выбора стал возможен без какого-либо непосредственного контакта с тем, чья мысль позволяла человеку сделать этот решающий выбор. Собственно самоопределение в чистом виде стало возможным именно с окончательным закреплением индивидуализированной формы жизни человека, и здесь важно было не только книгопечатание. Освобождение человека, в том числе метафизическое, происходило также

на религиозном, социальном, политическом уровне.

Однако истина довольно скоро и также благодаря упрощению процесса получения и обмена информацией была монополизирована научным познанием, за которым последовала централизация на политическом и экономическом уровнях. И тогда человек, будто бы освобожденный технологией, по ее же логике развития оказался опять замкнут в системе еще более жесткой, хотя и менее эксплицитной. Личностное самоопределение, сводившееся прежде к поиску собственного смысла среди наработанной столетиями общинной или традиционной системы ценностей, стало весьма непростым процессом в пространстве жизни, которое стандартизируется, синхронизируется и даже стилизуется, где даже повседневная жизнь подчинена технологии, будто заведенный однажды механизм. Человек попадает в жесткие отношения между тем, кто создает блага, и тем, кто их потребляет, он всегда либо тот, либо другой, а точнее, – и тот, и другой, в зависимости от его сиюминутных планов и нужд. Это, с одной стороны, вынуждает человека ограничивать свой горизонт лишь требованиями профессии, с другой, – даже те вопросы, которые ранее возможно было решить лишь его личными усилиями, человек теперь передает в руки другого человека, профессионала. В известном смысле технология сама по себе стала способом личностного самоопределения, ведь даже знание посредством техник науки и образования оказывается всего лишь продуктом, который производится одними и потребляется другими, а ведь знание в значительной степени всегда было тем необходимым элементом, который позволял человеку найти свою истину. Массовый характер производства распространился и на процесс создания ценностей, при этом все те внешние гаранты, которые ранее были носителями священного смысла и оправдывали возможность выбора себя для человека (Бог, монарх, т.п.), были ниспровергнуты в процессе освобождения человека. Либерализация, индивидуализация и эмансипация человека, в конечном счете, привели на эту опустевшую вершину человека-массу, который, хотя и окрестил себя Богом, не имел никаких метафизических оснований и оправданий для этого. Сама технология стала оправданием для такого человека, поскольку основным критерием стал экономический рост и внешнее (а фактически правовое) выражение свободы.

Новый виток развития технологий в XX веке привел к кардинальному сдвигу в проблеме личностного самоопределения, и этот процесс сейчас находится еще только в начале, его невозможно пока полноценно осмыслить. Индивидуализация, несмотря на жесткие рамки предыдущей эпохи, на интеллектуальном уровне привела к формированию множества альтернативных подходов к самоосмыслению и самоопределению. В сложившейся ситуации всякий выбор альтернативного пути мог привести к разрушению человека, поскольку всегда граничил с отказом от

устоявшихся связей и отношений. Однако технологически новый вариант передачи знаний, Интернет, позволил закрепиться эффекту существования множества смыслов без их взаимного уничтожения и вытеснения, лишь открыл возможности для их полноценного использования фактически без всяких обязательств, а порою и негативных последствий для самоопределяющегося человека. Возникает эффект создания системы ценностей, норм и ориентиров исключительно на базе взаимных интересов и потребностей тех групп людей, которые временно существуют на необозримых просторах Интернета благодаря новым технологиям. Свободный субъект окончательно трансформируется в полисубъект. С одной стороны, человек в поиске своей истины может воспользоваться всеми возможными ориентирами или даже создавать свои собственные, предложив их другим ищущим. С другой, всякое объединение в сети по определению носит временный характер, а значит тот, кто больше не нуждается в поддержке некоей группы, покидает данное проблемное поле, переходя к поиску других смыслов и ориентиров. А это, в свою очередь, приводит к закреплению состояния неопределенности как единственной определенной бытийной основе в процессе личностного самоопределения человека.

ЗНАЙОМСТВО З ТРАНСЦЕНДЕНЦІЄЮ В СУЧАСНИХ ЗАСОБАХ МАСМЕДІА

(До питання про практичне призначення філософії)

Дольська О.О.

Національний технічний університет «ХПІ», м. Харків

Сьогодні все активніше масові засоби інформації визначають нашу ідеологію, освіту, соціалізацію. Виникає питання про можливість звертатися до сили трансценденції в масмедіа з метою звернення до трансценденталій в нових умовах. Особливий інтерес викликають телевізійні програми, шоу, проекти, бо криза просвітницької та гуманістичної парадигм найбільш яскраве проявляє себе в цьому шарі нашого життєвого світу. Про них і піде мова.

Трансценденція в метафізичному контексті, або як метафізичний метод, підхід означає перехід від можливого досвіду в сферу, що знаходиться поза нього, тобто означає можливість дотику до сфери, що лежить поза онтичного. Трансценденція означає вихід до трансценденталій. Останні визначають фундамент онтологічного, тобто чистого буття. Історія філософії демонструє нам, як під впливом трансценденталій формувалася наша людяність. Фома Аквінський виокремлював шість трансценденталій: річ, суще, істина, правда, щось, єдине. Але пізніше Кант надав трансценденталіям гносеологічного характеру і звернувся до терміну «трансценденталь-

ний». Трансцендентальне має за ціль зробити можливим пізнання досвіду, але саме воно існує до усякого досвіду, тобто а priori. Екзистенціалізм теж трансформувалася розуміння трансценденцій. Наприклад, у Ясперса трансценденція – один з основних моментів буття. Він припускав, що особистість невтомною діяльністю підвищує реальний світ до світу трансценденталій, так званого чистого буття, завдяки переходу в цей світ людина здійснювала перехід до своєї самості.

В центрі уваги телевізійне шоу Романа Мідного «Преображення» з прекрасною дівчиною Юлією Сидоренко. У міру розкручування сюжету, я все більше втягувалася в історію не тільки видимої реальної дії, але все більше занурювалася в питання про можливості телебачення залучати нас, глядачів, до трансценденції. За сюжетом програми Юля хоче подолати образ дівчини-пацанки, яка бореться з життєвими проблемами, використовуючи мускулінні техніки: вона виправляє будь-які неполадки технічного характеру, вирішує життєві проблеми з позиції «немає того, чого я не можу». Красива, міцна, натуральна блондинка з величезними очима, з великим бюстом, сильними руками, при цьому її руки – вмілі і чіпкі – здатні вирішити проблеми будь-якого характеру.

У центрі уваги – зміна способу життя, вихід на жіночність і вміння повернути до себе сильних чоловіків жіночою слабкістю як могутньою силою будь-якої дами. Це центральна ідея, яку стали вирішувати разом Юля і Роман. Вони не самотні. Слава Богу, біля них прекрасний психолог Анна, красуня Карина, учасниця телевізійного шоу, ціла команда колективу програми.

Юлі дуже складно прийняти нову для неї реальність, бо їй доводиться співіснувати в двох, які і можуть, і не можуть існувати поруч. Роман налаштований на «жіночну реальність». Юля згодна з ним, її бажання перевтілитися настільки є сильним, що вона включається в гру з реальностями. Бажання Юлі і бажання Романа, як в діалектиці Г. Гегеля, вперше в потужному зіткненні. Психолог тут просто необхідний. Адже наше несвідоме грає з нами, як кішка з мишкою. Нам необхідно уточнити розуміння несвідомого. Людина вибудовує свої несвідомі пориви на основі пам'яті, спогадів. Сучасна філософія оперує двома видами несвідомого. Є психологічне несвідоме, а є онтологічне. Наскільки онтологічне потужне? Шеллінг, Гегель, Ніцше, підтримуючи ідеї Вольфа про онтологію як *prima philosophy*, підготували ґрунт для філософії Гайдеггера, який писав про крихкість і примарності в своїй основі категорії «буття». Але найголовніше, Гайдеггер одночасно об'єднав і роз'єднав рівні онтичного і онтологічного, ввівши принцип того, що не зводиться або радикальної відмінності в сучасну філософію як центральний. Саме тому Дерріда вводить спеціальний термін *differance*. Що ми розуміємо під онтичним? Наш світ, наш життєвий світ, світ наших речей і світ телепередачі в тому числі. А ось спроба залучення до трансценденталій, вони самі, до

яких ми пробуємо виходити, завдяки трансценденції – це вже світ онтологічного.

Не випадково, розглядаючи онтологію як філософію сили, Ж. Дерріда активно використовує не тільки поняття «сенси», але і поняття «дар». Дар розуміється саме онтологічно, як прилучення до онтологічного. Роман Мідний також звертається до феномену дару. Він дарує Юлії зустріч з новим, і перед нами – ситуація народження нового виду споживання. Але це той дар, про який говорили і писали постмодерністи? Давайте подивимось. Звернення до нового виду споживання, по суті, повертає ту модель взаємодії, яку характеризують як суб'єкт – об'єкту. Але ж ми налаштовані на суб'єкт-суб'єкту взаємодію. Ми бачимо, що наш споживач Юлія, по-перше, намагається реалізувати свої бажання, а Роман – свої, тобто споживач розщеплений на бажання. Хоча Юлія – сильна, цілісна людина, думаюча людина, але в ній присутні елементи розщепленої людини. Розщеплена (термін Ж. Лакана) людина не готова до зустрічі з трансцендентним, вона просто не готова вийти на трансценденцію. Хочу провести паралель і звернутися до терміну «голе життя» (термін Дж. Агамбена) вже для соціалізації людського, до нашого контексту. У «голому житті» переважає онтичне без звернення до онтологічного, «голе життя» починає розчиняти людське. Але онтологічне несвідоме не кидає нас у прірву хаосу. Юлія інтуїтивно, я думаю, на рівні саме онтологічного несвідомого розуміє пастку такого собі колективного несвідомого, що прагне до колективної трансценденції. Вона відчуває, що щось не так: її «розриває» саме онтологічне несвідоме. Вона розуміє, що виступає таким собі об'єктом, що і свідчить про її розщеплення.

Спроби, до яких звертаються телевізійні технології, оголюють глибину нашого існування, і ми задаємося питанням: Чи можливо, щоб трансценденція почала «обживатися» в сфері соціальної фізики, соціального. Реальне життя виявляється більш насиченим, ширшим та різноманітнішим будь-яких схем, у тому числі схем режисерської програми. Телебачення – це та сфера соціальних послуг, за допомогою яких може створюватися бажання, поштовх для трансценденції. Але цей процес має носити не стихійний характер, а стати продуманим новим механізмом дотику до складної онтологічної сфери. Бо ми стоїмо перед фактом формування нової онтологічної парадигми. На мій погляд, саме філософія має стати допоміжним інструментом в конструюванні нових соціальних реалій.

Література: 1. Делез Ж. Эмпиризм и субъективность: опыт о человеческой природе по Юму / Ж. Делез // Эмпиризм и субъективность: опыт о человеческой природе по Юму. Критическая философия Канта: учение о способностях. Бергсонизм. Спиноза / пер. с франц. – М.: ПЕР СЭ, 2001. – С. 7–144. 2. Деррида Ж. Письмо и различие / Ж. Деррида / Пер. с франц. и послеслов. Д.А. Кралечкина. – М.: Академический проект, 2000. – С. 410.

3. Жеребкин С. Нестабильные онтологии в современной философии / С. Жеребкин. – Харьков: ХЦГИ, 2013. – 377 с. 4. Жижек С. Интерпассивность. Желание: влечение, мультикультурализм / С. Жижек / пер. с англ. А. Смирнова, под ред. В. Мазина и Г. Рогоняна. – СПб.: «Алетейя», 2001. – 196 с.

**ЧЕЛОВЕК И КУЛЬТУРА СКВОЗЬ ПРИЗМУ
ТЕХНОИНТЕЛЛЕКТУАЛИЗАЦИИ:
ФИЛОСОФСКО-КУЛЬТУРОЛОГИЧЕСКАЯ
КОНЦЕПТУАЛИЗАЦИЯ**

Карпенко В. Е.

*Харьковский национальный университет имени В. Н. Каразина,
г. Харьков*

На рубеже тысячелетий из т. н. компьютерных наук в широкий междисциплинарный дискурс, в том числе в философско-теоретический, буквально ворвался ряд терминов, таких как предложенный Дж. Маккарти искусственный интеллект, а далее интеллектуальные системы, истинный искусственный интеллект, суперинтеллект, технический интеллект (следует отличать этот термин от термина «технический интеллект» общей психологии), «умные» вещи. Все эти термины в той или иной форме вызваны к жизни приложением метафоры интеллекта к выполнению техническими устройствами функций, которые традиционно ассоциируются со сферой интеллектуальной деятельности человека. Соответственно речь идет о результате развития техники, высоких технологий, метафоре интеллекта технического, то есть, одним словом, техноинтеллекта. При этом составная часть сложных слов «техно-» в упомянутом значении встречается в терминах технотроника, техносфера, технодетерминизм, технопессимизм, технофобия, технооптимизм, которые находят применение в рефлексии процессов техноинтеллектуализации.

По мнению современных исследователей, техноинтеллект внедряется, изменяет антропосферу во всех основных аспектах. Возможные или действительные изменения идентифицируются понятиями (компьютерной) виртуальной реальности, искусственного суперинтеллекта, социокультурных измерений информационного общества, общества знаний, вопроса Интернета «умных» вещей (распространение автоматизации и роботизации от предприятий на поле повседневного бытия человека), техноинтеллектогенных изменений в мышлении человека, его телесности (от гиподинамии до автоматизированных органов), психосоматике, техноинтеллекта в контексте глобальных проблем человечества и тому подобными.

Однако, если различные исследования техноинтеллектуализации человека, человечества, общества, антропосферы сквозь призму социальной

философии, философии техники, философии науки, философии сознания, логики представлены достаточно широко, то аспект философии культуры, человека в системе трансформирующейся культуры остается на периферии рефлексии. Но ведь на основе культуры воспроизводится и творится надприродная сфера бытия человека. Итак, актуальной предстает целостная рефлексия техноинтеллектуализации антропосферы в философско-культурологическом аспекте.

Научная новизна представленного исследования заключается в разработке нового научного философско-культурологического направления «философия техноинтеллектуализации культуры», где на системном уровне через призму постнеклассической науки раскрывается человекомерность техноинтеллектуализации, концептуализирующейся как социокультурно-антропологический феномен, который соотносится с трансформацией ценностно-смыслового универсума культуры. В результате проведенного исследования автором **впервые**:

– доказана методологическая роль преувеличения позитивного социокультурного, антропологического и социоприродного значения экспансии компьютерной сетевой информации в возникновении экспликативных и прогностических ограничений идеологии «паниформационизма», которая находит выражение в понятии информационного общества. В экспликациях понятия информационного общества происходит отрицание ответственности хаотизации культуры сопряженными техноинтеллектогенными явлениями избыточности информации (превосходство средств увеличения количества информации над средствами ее отбора для использования), ухудшающего отбора в сфере генерации и распространения знаний (снижение пропорциональной доли качественной интеллектуальной продукции, подтверждаемое процессами во всех основных областях культуры), редуцированности клипового (фрагментарного) мышления. В социокультурной практике «паниформационизм» проявляется в имплицитной стратегии преимущества экстенсивной компьютеризации социокультурных процессов над интенсивной;

– экспликация образовательной составляющей техноинтеллектуальной культуры на основе понятия инновационного превентивного образования показывает растущую востребованность инкорпорации «негативной эвристики» современной концепции техноинтеллектуализации культуры – ввиду амбивалентности (хаотизация и упорядочивание) потенциального существенного воздействия техноинтеллектогенных форм инновационного превентивного образования на его содержание и эффективность – утверждения необходимости таких характеристик инноваций (и в образовании, и, шире, в науке, в целом в социокультурной практике): целесообразность, обоснованность с акцентом на принципах системности и фальсификации, междисциплинарно подтвержденная безопасность, временная протяженность поэтапной имплементации;

– сквозь призму метафорического понятия универсального техноинтеллекта (под которым понимается гипотетическая возможность свободно программируемых артефактов воспроизводить функции интеллекта человека как целостности) выделены следующие пути дегуманизации философской рефлексии: рассмотрение возникновения самоопределяющегося (универсального) техноинтеллекта как безусловного и «легитимация» для научного дискурса усилий по детализации в этом контексте антигуманных сценариев будущего вместо поиска способов противодействия. Методологическим следствием процессов дегуманизации является риск ее распространения (как в буквальном виде изложенных идей, так и в виде проведения аналогий) на другие произвольные сферы философско-теоретической рефлексии, общественное сознание в целом, ментальность; риск размывания норм ценностно приемлемого и неприемлемого, хаотизация культуры как системы. В качестве адекватного ответа интерпретируем имплементацию принципа предосторожности, в культуре общества – в форме встречной гуманизации;

– техноинтеллектуализация охарактеризована как существенная движущая сила следующих трансформаций в научном дискурсе, которые служат детерминантами для постнеклассической науки как составляющей современной культуры в целом: распространение сетевого подхода; расширение сферы применения принципа дополнительности, кентавристики; формирование идеала современных (постнеклассических) науки и образования как науки и образования техноинтеллектуализированных; утверждение принципа приемлемости вмешательства в сферу научной деятельности вненаучных субъектов. Данные процессы проявляют себя в культуре амбивалентно и в свою очередь видоизменяют методологию дальнейшей рефлексии техноинтеллектуализации;

– определено соотношение понятия общества знаний и понятия Интернета «умных» вещей как актуальных валидных сопряженных концептуальных инструментов анализа социокультурной и гуманитарной роли техноинтеллекта, аттрактора культуры знания, становление которой возможно на основе положительной обратной связи техноинтеллектогенной хаотизации культуры (панинформационизм, панинновационизм, дегуманизация) с взаимодополнительной совокупностью ментальности и эволюционирующего теоретического знания: если акцент в понятии общества знаний на роли знания предполагает реализацию свободы воли человека в направлении превращения информации в социокультурно значимое знание, вычленения конструктивных знаний (культурных программ) в общем их массиве, то понятие Интернета «умных» вещей показывает путь к преодолению самоотчуждения человека (в компьютерной виртуальной реальности) от основной реальности, состоящий в синергии основной и компьютерной виртуальной реальностей, внетехноинтеллектогенных и техноинтеллектогенных факторов;

– оптимистический сценарий будущего техноинтеллектуализиру-

ющейся антропосферы не является predetermined не только с точки зрения отдельных направлений техноинтеллектогенных социокультурных трансформаций (избыточность информации, ухудшающий отбор интеллектуальных продуктов, формирование идеологии паниинформационизма, утрата «эмоциональной культуры» при расширении информационных связей, постгуманизм и т. п.), но и шире, с точки зрения понятия глобальных проблем человечества как системы. В этом контексте понятие глобальных проблем, рассмотренное как системообразующая основа ценностно-смыслового универсума техноинтеллектуализированной культуры, позволяет выявить путь к интеграции и дополнению имеющихся в научном дискурсе отдельных разрозненных характеристик техноинтеллектуализации и обосновать нижеследующий вывод.

В целом техноинтеллектогенная деантропологизация как выход за пределы коэволюционного вектора «человек – техноинтеллект» выступает основой хаотизации культурных процессов, которая в ходе преодоления (в виде положительной обратной связи с взаимодополнительной совокупностью ментальности и эволюционирующего теоретического знания) ее – деантропологизации – предельных форм проявляет себя как конструктивный фактор, ведущий в поле притяжения аттрактора (как результата пересборки предшествующих параметров порядка в культуре) синергии гуманизма и техноинтеллектуализации в системном человекообразном освоении культурой техноинтеллектогенных процессов.

СОЦИАЛЬНАЯ ИНФОРМАЦИЯ КАК СОЦИОЛОГИЧЕСКАЯ И ФИЛОСОФСКАЯ КАТЕГОРИЯ

Козлова Е. А.

Национальный технический университет «ХПИ», г. Харьков

Понятие «информация» стало использоваться задолго до развития средств коммуникации, появления компьютерной техники и связанных с ней технологий получения, хранения и передачи данных. Появление новых отраслей науки и техники, прямо или косвенно связанных с информацией, а также увеличение значимости информации в жизнедеятельности общества привело к тому, что данный термин используется практически во всех современных науках, поэтому может считаться базовой общенаучной категорией. Данный факт значительно усложняет определение категории «информация», поскольку каждая отрасль знания делает акцент, прежде всего на специфические, важные для нее аспекты.

Само слово информация происходит от латинского слова *informatio* – разъяснение, изложение, истолкование, что в самом широком смысле первоначально означало сведения о чем-либо, передаваемые людьми прямо или опосредованно. То есть это сообщения, передаваемые людьми устным,

письменным или другим способом (условными сигналами, техническими средствами и т.п.). В настоящее время «информация» (в предельно широкой трактовке) – это общенаучное понятие, означающее обмен данными не только между людьми, но и между человеком и автоматом, автоматом и автоматом, а также обмен сигналами в животном и растительном мире, передачу признаков от клетки к клетке, от организма к организму.

Придерживаясь такой трактовки информации, можно выделить уровни, на которых она функционирует:

1) биологический (существует в живой природе). Это касается любых живых существ, поскольку даже простейшие одноклеточные организмы получают информацию о состоянии внешней среды и используют ее при выборе наиболее благоприятных условий своего существования;

2) машинный (существует в искусственно созданной среде). Имеет отношение прежде всего к информационной технике, где на различных носителях сохраняется и передается текстовая, аудиальная или визуальная информация. Информация данного уровня относится к социальной информации, поскольку чаще всего создана человеком и используется людьми;

3) социальный (существует в человеческом обществе). Информация данного уровня создается и используется обществом, обобщенно ее можно определить как сведения, предназначенные для общества.

Учитывая, что каждому уровню соответствует определенный тип информации, можно выделить три ее типа: биологическая, машинная и социальная. В рамках нашей работы мы обратимся к анализу социальной информации.

Если говорить о термине «социальная информация», то здесь существует множество определений и трактовок, что на наш взгляд, свидетельствует, во-первых о значимости данной категории для гуманитарных наук в целом и социологии в частности, во-вторых о недостаточной теоретической разработанности данной категории. Аналогичной точки зрения придерживается и В.В. Варганов, отмечая, что единого, устоявшегося взгляда на сущность и функции феномена, определяемого понятием «социальная информация», в настоящее время в социологической науке нет.

Попытки философского и социологического осмысления понятия «социальная информация» в рамках отечественной научной школы были предприняты Афанасьевым В.Г., Урсул А.Д., Соколовым А.Д., Петровым В.К., Филатовой О.Г., Рыбаковой Л.Н., Коганом В.З., Варгановым В.В., Тавокиным Е.П. и рядом других авторов. По нашему мнению, с точки зрения социологии наиболее продуктивным является подход Соколова А.Д., который предлагает выделять «узкую» и «широкую» трактовку понятия «социальная информация». В «широкой» трактовке под социальной информацией понимают все сообщения, вышедшие из рук человека. В «узкой» под социальной информацией понимают не всю информацию, полученную человеком в процессе отражения окружающего мира, а только

ту, которая имеет общественный интерес. Поэтому техническую или естественно-научную информацию нельзя отнести к социальной, поскольку она не имеет ярко выраженной классовой направленности.

Отчасти соглашаясь с мнением автора, мы склонны считать, что «узкая» трактовка термина «социальная информация» дает больше возможностей для классификации ее видов, однако в теоретическом плане более приемлема ее «широкая» трактовка. Поэтому, на наш взгляд, наиболее полно сущность данного феномена отражает следующее определение социальной информации – это совокупность знаний, сведений, данных и сообщений, которые формируются и воспроизводятся в обществе и используются индивидами, группами, организациями, различными социальными институтами для регулирования социального взаимодействия, общественных отношений и процессов.

Социальная информация имеет двойственную природу. Как отражение явлений, процессов объективного мира она идеальна, однако проявляется в материальных объектах. Для ее появления необходим активный субъект. Поэтому особенностью социальной информации является то, что возникает и циркулирует только в живых системах, или в тех, которые созданы человеком (например, технических). Также необходимо отметить, что поскольку информация для своего возникновения требует наличия субъекта отражения, то она всегда субъективна, то есть в социальной информации всегда наряду со сведениями об объекте отражения, реальных событиях содержится субъективная составляющая. Ее доля может быть больше или меньше, но ее наличие неизбежно.

Таким образом, можно сделать вывод, что без социальной информации функционирование и развитие социума невозможно. В ходе исторического развития общества ее объем неизбежно увеличивался. В последние десятилетия, с переходом общества на информационную фазу его развития увеличение информации носит лавинообразный характер, а ее значение постоянно возрастает. Социальная информация служит для передачи знаний, опыта, сохранения культуры, поиска новых путей развития.

АКСИОЛОГИЯ НАУКИ И ПРОБЛЕМА ФОРМИРОВАНИЯ ДУХОВНОГО ОБЛИКА НОВОГО ЧЕЛОВЕКА

Мищенко В. И., Бардин А. Н.

*Национальный технический университет «ХПИ», г. Харьков
Академия военно-исторических наук и казачества ГШ СКВ, г. Харьков*

Человек III тысячелетия своим богом считает науку. Наука позволяет обеспечивать комфортное существование, формирует веру в прогресс, оставляет надежду на решение глобальных проблем. «Наука, – отмечает М.В. Савостьянова, – представляет из себя... исторический процесс, она

развивается вместе с человеком и культурой и во многом определяет мировоззрение и качество жизни» [2, с. 53], а с определённого времени, с первой половины XX века становится «душой культуры» [2, с. 199]. Открывая ту или иную научную закономерность, человечество увеличивает свою власть над природой: он не только создаёт новые конструкции, но и получает новое вещество с заданными свойствами. Цивилизация успешно осваивает новые источники энергии, стремится управлять сложнейшими процессами, включая информационные потоки, анализировать высшую нервную деятельность, освоить управление погодой, процессами микромира. «Знание – это могущество» – эти слова Френсиса Бэкона написаны на знамени научно-технического прогресса.

Могущество человеческой цивилизации в то же время находится под серьёзной угрозой, и эта угроза исходит от самого человека, постепенно теряющего свой духовный облик. Эпоха Нового времени, завершившаяся на высокой ноте торжества рационалистического мирозерцания, воспринимающая человека как носителя разума, существование которого непосредственно связанного с качеством своего мышления, привела к более высокой позиции человека в эпоху Просвещения: началась борьба за человеческое достоинство, были провозглашены идеалы равенства человека перед законом, свободу и социальную справедливость. Однако не Homo Spiritus, – человек духовный пришёл на смену предшествующим историческим типам личности, а одномерный человек Г. Маркаuze, человек массы Ортеги-И-Гассета, лишённые способности к критическому мировосприятию, довольствующиеся мировоззрением обывателя, человека-потребителя, заражённого вещиизмом. Такой человек становится «эгоистически настроенным, он не живёт своей настоящей жизнью, она рассеивается по объектам внешнего мира и человек забывает о своём самоформировании и становлении, о необходимости «быть» [2, с. 93]. За много столетий до Э. Фромма, противопоставившего потребности «быть» или «иметь», великий Аристотель отмечал, что «самое полное и продолжительное счастье даёт не обладание материальными благами, а высшая человеческая деятельность родственная божественной – деятельность ума, и в той степени, в какой человек наделён этой божественной частицей, он будет стремиться к этой деятельности» [2, с. 218].

Утрата подлинной духовности, стремления к бескорыстному поиску истины нанесло удар и по самой науке – канул в прошлое образ учёного как «рыцаря науки», самоотверженного и альтруистического героя. На его место в современной парадигмальной науке, очерченной жесткими канонами научной парадигмы и святостью авторитетов пришёл прагматик, стремящийся к наиболее целесообразному приложению своего интеллектуального капитала. Парадигмальная наука «воспитывает совесть учёных» [2 с. 209], а ведь именно она, по мнению Гегеля – «святыня, посягать на которую было бы святотатством» [2, с. 179].

«Бог умер», – произнёс Ф. Ницше. «Если Бога нет, то всё дозволено», – предостерег Ф.М. Достоевский. Чтобы поступать согласно императиву И. Канта, в котором максимальный уровень свободы человеческой деятельности должен быть всеобщим правилом для всех. Сам человек должен быть духовным и высоконравственным. По мнению Ф. Ницше поступать нравственно может личность отличающаяся чистотой и благородством своих помыслов. Человек должен сохранить святое, Бога в своей душе, как об этом писал Л.Н. Толстой, чтобы сохранить свой духовный облик. Как обеспечить решение этой задачи в современных условиях?

На наш взгляд, духовность личности, как «последний бастион культуры», его нравственный регулятор, рождается на основе высокого эстетического чувства возвышенного. «Неразвитость ценностного сознания, – отмечал Г.П. Выжлецов, – и есть один из главных признаков социально кризиса вообще» [1, с. 3]. Духовный облик человека должен наполняться трепетным чувством святости, которая станет основой формирования высокой морали: сама мораль не есть панацея, она носит исторический, словесный характер. Как сформировать это уникальное чувство святости? На наш взгляд, его рождает понимание уникальности жизни, сложности и восхитительности мироустройства, величие космоса, осознание человеческой жизни как наивысшей ценности. «Способность к конструированию целостной картины мира» по мнению М.В. Савостьяновой не может быть реализована без «аксиологической рефлексии» [2, с. 92].

Полвека назад И.П. Павлов отметил, что наука превратилась в «орудие высшей ориентировки человека в окружающем мире и себе самом» [3, с. 233]. Современная наука формирует миропонимание, общие контуры научной картины мира, но, к сожалению, в этом мировосприятии нет поэзии, чувства страха и трепета, нет мироощущения, понимания и чувства того, как дивно мир устроен. Такое чувство было доступно человеку античности, исходившего из идеи гармонии человека в космосе, природой, законами полиса – космоцентризма. Удивительность, загадочность устройства мира, породила стремление «следовать природе», чувство мимезиса. И именно это, бесконечное следование не давало оснований остановиться на полдороге, ограничиться промежуточными результатами. В наш прагматический век, когда всё нацелено на результат, экономическую целесообразность и выгоду, мало кто заботится о том, как будет формироваться научное мировоззрение личности. Для современного образования важно «загрузить» личность информацией и совсем не обязательно наполнить духом, исходящего из таинства космических процессов, непостижимых законов микромира, поразительного устройства клетки, магии математических формул.

Авторы высоко оценивают роль математики, интегрирующей отрасли научного знания, языка науки. Однако, стремление превратить мир идей науки, генерирующей неординарные решения и гипотезы, в счётно-

решающее хозяйство, стремление математизировать всё и вся согласно известной формуле, что настоящая наука начинается там, где она переводится на язык математики, привела к тому, что сама философия начала искать своё попрание в железо-бетонных технологиях «забыв» о душе человека, о душе учёного. Примером того, как в попытках получить наиболее выгодное финансирование формировалась современная аналитическая философия в США, представители которой для получения более выгодного финансирования «противопоставляли себя европейскому мышлению, относили не к гуманитариям, а к учёным» [2, с. 230–231]. Настоящая религия должна быть философией, то есть наполнять религиозные каноны смыслами, доступными человеку. Ещё в IX веке н.э. И.С. Эриугена, говорил о том, что настоящая философия должна быть религией, то есть должна быть обращена к душе человека, менять жизнь человека к лучшему. Философия, на наш взгляд, попросту упустила уникальную возможность использовать огромную духовную силу научных открытий для того, чтобы воздействовать на мировоззрение человека таким образом, что формировать духовность личности на основе чувства святости, эстетического сопереживания возвышенного, а ведь ещё древние говорили: душа человека – это не сосуд, который надо наполнить, а это – факел, который надо зажечь.

Формируя образ человека будущего, мы исходим из ноосферного мировосприятия, суть которого В.И. Вернадский видел в ответственности человека за свою деятельность. Таким человеком будущего может быть духовная личность, хранящая в своей душе божественную искру – чувства святости, рождённую из мировосприятия прекрасного, хотя и не совсем совершенного мира. Может ли современная философия решить эту задачу, которую мы по праву можем назвать глобальной проблемой цивилизации, ибо от того, насколько полно мы сможем преодолеть девиации общества массового потребления, мы с уверенностью можем глядеть в будущее, верить в науку и рыцарский, творческий дух учёного? Философия может решать такие задачи, если её связи с естествознанием будет прочным, если она широко сможет нести людям свет этих знаний. Она сможет решать такие задачи, если обогатится формами духовного влияния на человека, будет близка к литературе и поэзии, если будет использовать не только академический язык, но и язык, свойственный французской экзистенциальной философии, стиль философского эссе Ф. Ницше, диалога Сократа, яркости Н. Бердяева, глубины Н. Толстого. Философия сможет решить эту задачу, если будет учитывать проблему духовности при подготовке кадров – учёных и преподавателей. Она будет способна решать эти задачи, если найдёт понимание в обществе, в научных кругах, в управлении образованием – понимание как глобальной проблемы цивилизации. Если сами философы задумаются, а что может дать философия науки человеку для формирования аксиологии и развития его духовности личности, эта задача имеет шансы решения, пока ещё цивилизация не прошла «точку невозврата».

Литература: 1. Выжлецов Г.П. Аксиология культуры. – Спб.: Издательство С.-Петербургского университета, 1996. – 152 с. 2. Савостьянова М.В. Аксиологический анализ парадигмальной науки или о роли ценностей в науке. Монография. – К.: Изд. ПАРАПАН, 2009. – 260 с. 3. Павлов И.П. // Полн собр. Соч. – Т. 4. – Кн. 2. – М. – Л.: Наука, 1951. – 434 с.

**ФІЛОСОФІЯ ЛЮДИНИ
У ТРІАДІ «СОЦІУМ–ПРИРОДА–ТЕХНІКА»
Пономарьов О.С.**

Національний технічний університет «ХПІ», м. Харків

Загальна постановка проблеми. Сьогодні перед філософією людини постає складне переплетіння онтологічних, гносеологічних, аксіологічних та інших проблем, пов'язаних з самою можливістю збереження існування самої людини як біологічного виду і людської цивілізації як основного результату її діяльності. Істотне ускладнення і прискорення темпів науково-технічного і соціального прогресу породжує як зростання обсягу знань, матеріальних і духовних цінностей, так і погіршення якості життя за рахунок спотворення довкілля, незворотних кліматичних змін та реальної загрози глобальної екологічної катастрофи. Пошук раціональних шляхів та ефективних засобів подолання цієї ситуації стикається з низкою складних суперечностей економічного, соціального, екологічного та іншого характеру. Визначення місця і ролі людини у їх розв'язанні й ширше – у тріаді відносин «соціум-природа-техніка» – постає важливою екзистенціальною проблемою, розв'язання якої вимагає глибокої філософської рефлексії.

Зв'язок проблеми з актуальними завданнями зумовлює швидкість, з якою відбувається загострення деструктивних явищ. Серйозні авторитетні вчені прогнозують глобальну катастрофу протягом найближчих десятиліть, а ознаки її наближення ми відчуваємо вже сьогодні.

Аналіз публікацій з проблеми свідчить про її гостроту й актуальність та про те, що серед шляхів і засобів можливого її розв'язання найбільш часто розглядаються ноосферний підхід і концепція сталого розвитку. Їм присвячено величезну кількість монографій і наукових статей. В той же час, на нашу думку, в більшості з них недостатньо чітко визначається місце і роль людини у розв'язанні порушеної проблеми, а отже й потреба розвитку її екологічної свідомості.

Мета роботи полягає в аналізі системи взаємозв'язків людини у тріаді «соціум-природа-техніка», визначенні характеру впливу цих зв'язків на всі її елементи та безумовно, на саму людину, а також можливостей впливу людини і різних соціальних груп на цю тріаду та її елементи.

Виклад основного матеріалу. Розвиток техніки і технологій зумо-

вив зміну характеру буття людини, істотною мірою збільшуючи її можливості, але водночас знеособлюючи та підкоряючи її. Ускладнення взаємовідносин між людиною і технікою породжується ситуацією, коли артефакти у своїй сукупності утворюють так звану другу природу, чи техносферу, яка вийшла з під контролю людини як свого творця і функціонує за власними законами. Тому ще від Е. Каппа та П.К. Енгельмейєра взаємовідносини між людиною і технікою та різні їх аспекти привертають увагу багатьох філософів.

Це цілком зрозуміло, оскільки техногенна цивілізація кардинально змінює не тільки середовище буття, а й психологію та світосприйняття людей, систему їх життєвих цілей і цінностей, характер взаємовідносин, міжособистісного спілкування та взаємодії. Фактично вона робить людину роботоподібною. У зв'язку з цим постає важлива проблема відновлення людяності самої людини. Складність і важливість цього завдання зумовлена його глибиною і багатоаспектністю. Дійсно, для його розв'язання необхідні філософські, психологічні, педагогічні та інші умови.

Так, С.П. Мовчан і О.К. Чаплигін стверджують, що «одним з ефективних напрямків вирішення техніко-технологічних проблем є розробка сучасних засад моралі і моральності» [4, с. 57]. Цікаві аспекти цих засад пов'язані не тільки з користуванням технікою і технологіями, але й з їхньою розробкою. Адже при цьому часто можуть виникати суперечності, які зумовлені визнанням авторства, пріоритету, інтелектуальної власності та її захисту і використання тощо. Окрема група проблем породжена бінарним характером техніки й технологій, який полягає в можливості не тільки тих позитивних якостей, заради яких вони й розробляються, а й деструктивних, здатних наносити відчутної шкоди людині й навколишньому природному середовищу. Ця бінарність висуває питання моральної відповідальності розробників за результати й можливі наслідки використання їх творінь.

Проблема відповідальності нерозривно пов'язана з духовністю, яка має формуватися в системі професійної підготовки інженерів. В той же час, наприклад, А.О. Воронін вважає, що «моральні судження про техніку майже не залежать від її розуміння – онтологічні, антропологічні, соціологічні підходи однаково однаково можуть розглядати техніку морально індиферентною, шкідливою, прийнятною» [2, с. 93]. Техніка сама по собі дійсно є морально індиферентною. Йдеться ж про моральність тих, хто при її розробці не прораховує всі можливі варіанти її використання, та особливо про тих, хто свідомо прагне використати її можливості у деструктивних, руйнівних цілях або несвідомо й безвідповідально призводить до такого її використання із вкрай негативними наслідками.

Однак навіть без цих наслідків розвиток техніки та зростання обсягів господарської діяльності людини вкрай негативно позначаються на стані природи, а відтак і самої людини. Техносфера у поєднанні з егоїстичними

цілями соціуму, насамперед прагненням збільшення споживання товарів і послуг. На обмеження темпів виробництва і споживання була спрямована концепція сталого розвитку. Однак широке трактування її сутності поки що не зменшує ні цих темпів, ні рівня забруднення довкілля.

На слушну думку В.И. Данилова-Данильяна і К.С. Лосєва, «для того, щоб достатньо повно характеризувати сталий розвиток, треба істотно переглянути використовувані на практиці економічні індикатори, оскільки увесь попередній розвиток зводився до збільшення обсягу виробництва і споживання на основі все більш широкого й інтенсивного використання ресурсів» [3, с. 211]. Сьогодні на користь такого розуміння й практичного використання стратегії сталого розвитку виступає й перспектива близького вичерпання багатьох видів природних ресурсів. На жаль, серед них слід зазначити й такі життєво необхідні, як чисте повітря і питна вода.

Аналізуючи систему зв'язків людини у тріаді «соціум-природа-техніка», слід підкреслити, що, по-перше, ця система, містить складну сукупність прямих і зворотних зв'язків. Завдяки цьому між елементами в самій тріаді, між цими ж елементами і людиною та між тріадою у цілому і людиною має місце досить складний взаємовплив і постійна взаємодія. По-друге, ці зв'язки, як і взаємодія, яка відбувається завдяки їх існуванню, носять нелінійний характер, зумовлений складністю і самої людини, і компонентів розглядуваної тріади. До речі, через цю не лінійність та інерційність мислення, притаманну більшості людей, так важко розв'язувати проблеми й уникати глобальних загроз.

На наше глибоке переконання, запобігання перспективи глобальної екологічної катастрофи можливе тільки за умови філософського осмислення цілей, змісту й характеру освіти та впровадження нової освітньої парадигми. Вона має виходити з потреби цілеспрямованого послідовного екологічного виховання не тільки підростаючих поколінь, а й всього населення. Сьогодні вкрай необхідним постає усвідомлення буквально кожною людиною того, що у нас не залишається часу на роздуми. Необхідно негайно, рішуче й активно протистояти будь-яким діям і рішенням бізнесу і правлячих кіл, що поглиблюють небезпеку. Рішення міжнародних форумів з проблем екології повинні неухильно виконуватися всіма без винятку країнами світу.

Не випадково Н.В. Бордовська та О.О. Реан зазначають, що «поряд з традиційними проблемами навчання і виховання молодого покоління перед сучасною освітою стоять глобальні проблеми – розвиток планетарного мислення, виховання людини, що творить в душі загальнолюдських цінностей і готова цивілізовано вирішувати глобальні екологічні, економічні, енергетичні, продовольчі та інші завдання» [1, с.74]. Вважаємо, що розвиток планетарного мислення широких верств населення дійсно постає сьогодні одним із вкрай важливих завдань освіти на всіх її рівнях. Однак для його успішного виконання необхідно істотно підвищити якість професій-

ної підготовки педагогів.

Перш за все слід сформувати у них чіткі світоглядні позиції і культуру філософського мислення, професійну педагогічну і соціальну компетентність, чіткі світоглядні позиції, моральнісні принципи і переконання.

Висновки. Наведені міркування, аналіз порушеної проблеми і результати дослідження взаємовідносин людини, соціуму, природи і техніки дають вагомі підстави дійти таких висновків. По-перше, філософія людини має розглядати її як об'єкт рефлексії в системній єдності з природою, соціумом і техносферою, яка більш повно може характеризувати її онтологічну сутність. По-друге, в цій єдності важливо виявити сукупність прямих і зворотних зв'язків і характер їх впливу на людину. По-третє, єдність людини з цією тріадою визначає її роль в перспективах подальшого існування і розвитку цивілізації.

Література: 1. Бордовская Н.В., Реан А.А. Педагогика: учебник для вузов. – СПб.: Питер, 2004. – 300 с. 2. Воронин А.А. Техника и мораль // Вопросы философии. – 2010. – №4. – С. 97-101. 3. Данилов-Данильян В.И., Лосев К.С. Экологический вызов и устойчивое развитие. – М.: Прогресс-Традиция, 2000. – 416 с. 4. Мовчан С.П., Чаплигін С.К. Основи філософії техніки та технології. – Харків: Форт, 2013. – 316 с.

ЖАК ЛАКАН. АНАЛИЗ КУЛЬТУРЫ

Синебрюхов Ю. Б.

Национальный технический университет «ХПИ», г. Харьков

«Ничто не охватывает человеческую реальность так полно, как фрейдовский опыт, и без возврата к источникам и усвоения, во всех смыслах этого слова, его текстов нам просто не обойтись». Ж. Лакан. Символическое, Воображаемое и Реальное (1953).

В европейской философии начала XX в. сложился образ человека, исходя из которого предполагалось, что человеческое измерение должно быть понято исходя из него самого, из его жизненного мира. В философской антропологии этого времени прослеживаются два основных подхода: первый восходит к Ницше (парадигма жизни), второй - к Кьеркегору (парадигма существования). Ломка традиционных представлений о психической жизни человека началась с работ Фрейда. Его психоанализ был, в известной степени, попыткой синтеза двух плоскостей исследования человеческой природы. Психоаналитическая теория является значительной частью не только истории философии, но и современной *операциональной системы понимания и объяснения* человеческой реальности. Теория эта не бесспорна и противоречива, но, тем не менее, продолжает устойчиво присутствовать в поле научного и философского внимания.

Теория бессознательного, сформулированная Фрейдом и получившая дальнейшее развитие в исследованиях различных психоаналитических школ и направлений, стала основанием для переосмысления *проблемы субъекта и языка*, новым способом анализа бытия и знания. Сегодня очевиднее, чем когда-либо, что процессы во всех сферах человеческой реальности функционируют согласно *иной логике, чем система сознания*, т.е. своим рационально аргументированным дискурсивным полем они не исчерпываются. Это свидетельствует о необходимости и актуальности обращения Жака Лакана к проблематике бессознательного. Его идеи интенсивно интегрировались в гуманитарные науки, оказав заметное влияние на философию, политологию, психологию, литературоведение, лингвистику, семиотику религии и пр. В российском гуманитарном пространстве работы Ж. Лакана мало изучены (что объясняется отчасти долгим отсутствием переводов его текстов на русский язык и спецификой их стилистики) и отражены лишь фрагментарно.

Для многих его теория не приемлема не только по причине ее высокой степени сложности, но и того, что теория эта затрагивает жесткую ограниченность автономии субъекта в измерениях свободы и любви.

Анализ литературы показывает, что малоизученной проблематикой являются онтологические и эпистемологические координаты концепции субъективности Ж. Лакана и его подход к анализу культуры и ее форм (искусство, наука, религия) как фундаментальным условиям *процесса субъективации*.

Применение лакановских теорий к социальным исследованиям сводится, как правило, к исследованию роли дискурса в проявлении таких социальных феноменов как тоталитарный терроризм, идеология, образование, бандитизм – дифференцированное понимание сферы культуры с позиций лакановской теории освещается крайне незначительно. Анализ культуры и ее форм, с которым мы встречаемся, в работах Лакана, имеет своей целью не достижение какого-либо специального культурологического, науковедческого или религиоведческого знания, а предпринимается с целью выявления и обоснования *логики субъект-субъектных отношений*. Именно эти отношения, по мнению французского философа, лежат у истоков любой культуры, знания и веры. Большая часть этих отношений вытесняется в ходе онтогенеза в область бессознательного, точнее образует или мотивируют бессознательное субъекта как своего рода силовое поле. Определить закономерности субъект-субъектных отношений и правила, по которым они вытесняются, становясь бессознательными без обращения к анализу культуры и ее форм, было бы для Лакана невозможно. Это связано с тем, что, по Лакану, человеческая реальность есть не что иное как *совокупность знаковых систем*, систем образов, знаний и верований. Поэтому *речь субъекта*, как можно заключить из работ Лакана, является одновременно и идеальным бытием и идеальным теоретико-познавательным условием. Поэтому анализ культуры

выстраивается здесь из места речи субъекта, т.е. как принципиальная *редукция к дискурсивности*, которая может обходиться без слов, сохраняясь в некоторых базовых отношениях, но всегда поддерживается словами.

Вначале Лакан охарактеризовал главный механизм возникновения и воспроизводства культуры со всеми ее формами как воображаемую идентификацию с образом «Другого». Затем как механизм сложного взаимодействия идентификации и интерпретации образа и слова (означающего – «Аксиома» Фреге).

В конечном итоге, Лаканом был сделан вывод о том, что за образом и словом проступает такое Реальное, которое не подлежит ни опосредованию через образ, ни символизации через слово, но является *негативным источником формализации всех форм культуры*, как знаково-семиотических образований. Смысл не предпослан этому процессу формализации и не является его конечной целью. Сам бесконечный (в рамках человеческой реальности) *процесс формализации и есть смысл. Процесс формализации Реального, как истины и смысла, есть общее и позитивное содержание культуры.*

Лакановская концепция углубляет и расширяет представление о компенсаторном начале всякой культуры, изнанкой которой является *бессознательное как гарант смысла и значения*. На уровне бессознательного истина и смысл устанавливаются как в высшей степени условные и формальные, устойчивость и значимость которых для конкретного индивида и конкретной культуры поддерживается (но не определяется) *комбинаторикой означающих*. Иными словами, смысл не является причиной психических феноменов, но, в соответствии с гегелевской стратегией Лакана, только через смыслы, или означающие, мы вообще можем понять, что такое *реальная причина в психической жизни*, что-то по ту сторону любого означающего.

Жак Лакан выдвинул множество теорий и гипотез, не все они оказались верны, многое уже интегрировано в гуманитарные науки, а многое еще остается не изученным и не понятым. Работа с лакановскими идеями, безусловно, плодотворна, не может быть исчерпана уровнем современных исследований и должна продолжаться.

ПРЕДПОСЫЛОЧНЫЕ КОМПОНЕНТЫ НАУЧНОГО ЗНАНИЯ

Смоляга М. В., Старикова Г. Г.

*Национальный технический университет «ХПИ», г. Харьков
Харьковский национальный университет радиоэлектроники, г. Харьков*

Проблема предпосылок познания – одна из традиционных в философии. Однако драматические события последних десятилетий в методологии, истории и философии науки сделали эту проблему одной из наиболее актуальных. Драматизирующими факторами стали по существу обретшие

новое дыхание системный, деятельностный и исторический принципы, взятые в единстве и взаимодействии, а также принцип социальной детерминации научного познания.

Сложность выявления и исследования феномена предпосылочности, а также плюрализм в трактовке его конкретных форм объясняются рядом факторов. Во-первых, этот элемент структуры научного знания не улавливается, если анализ знания осуществляется на уровне отдельных предложений или даже функциональных групп (таких, как метод, факт, гипотеза, теория и др.). Рассмотрение знания на уровне предложения, т.е. собственно логический подход, позволяя исследовать структуру теории, непротиворечивость ее исходных положений и т.п., оказывается недостаточным для того, чтобы обнаружить внелогические (недедуктивные) способы получения знаний, функционально-содержательные различия предложений (конститутивных, регулятивных, мировоззренческих). Заданные в такой форме «ячейки» сети-анализа заведомо пропускают все то, что не относится к основным единицам знания.

Во-вторых, предпосылочное знание как непроблематичное или очевидное или как не имеющее отношения к специально-научному знанию чаще всего явно не формулируется и существует в имплицитной форме.

Каковы же способы введения и формы существования неявных предпосылок в научном знании? Можно полагать, что существуют специальные «формы бытия» и вхождения имплицитных элементов в объективированное знание. Однако анализ с этой точки зрения собственно логических, а также гносеологических методов и приемов, общенаучных и специальных научных методов приводит к несколько иному выводу: любой способ рассуждения, познания, оперирования со знанием (от интуитивно-содержательного до формализованного, логически строгого) – это еще и способ введения (или бытия) неявного знания. Поэтому проблема должна быть переформулирована следующим образом: как именно формы неявного знания и способы его введения зависят от этапов, методов и форм научно-познавательной деятельности?

Большими возможностями введения неявных предпосылок в научное знание обладают индуктивные методы (индукция, аналогия, экстраполяция). В этих методах следование носит вероятностный характер, предположение о его правомерности, правдоподобию основано на неполной информации и, главное, зависит от различного рода неявных предпосылок, в том числе мировоззренческого характера. Эти моменты существенно усиливаются во «внелогических» познавательных процедурах сравнения, выбора, предпочтения гипотез, методов, оценки и решения проблем, способов доказательства, обоснования и т.п. В каждой из них представлены интуитивные, неэксплицированные, невербализованные и не всегда осознаваемые элементы – как интеллектуальный и ценностный фон субъекта научной деятельности.

Наряду с указанными способами можно выявить наиболее распространенную процедуру, способ введения неявных элементов (в том числе и предпосылок) в научное знание – это перевод явного, актуально выраженного знания в неявное, в подтекст, т.е. использование приема умолчания о знании само собою разумеющемся, очевидном.

Очевидность – это характеристика не познавательного образа, знания, а принятия его достоверности или истинности субъектом. Истинность знания очевидна для субъекта в том случае, если ее обоснование, доказательство не требуют экспериментальных операций и специальных логических рассуждений, оно «ухватывается» субъектом непосредственно чувствами или умозрением или, наконец, потому, что это знание многократно подтверждено и проверено прежде.

Только при условии, что функционируют четко налаженные формальные и неформальные коммуникации и знание очевидно как для автора, так и для некоторого научного сообщества, оно может принимать имплицитные формы, не утрачивая своих функций предпосылок и оснований, реализуя их неявным образом. Социальная (коммуникативная) опосредованность научной деятельности, явная или неявная диалогичность научных текстов, их ценностная «нагруженность» и контекстуальная многоплановость закономерно ставят вопрос о динамике перевода господствующих в культуре и собственно в знании стереотипов, общепринятых истин на положение неявного, невербализуемого в данном тексте знания. Задача их актуализации и экспликации вновь встанет в повестку дня при пересмотре оснований, вызванном сменой парадигм, стиля мышления и научной революцией в целом.

Следующий этап – философско-методологические и мировоззренческие предпосылки своей области принимаются вообще без доказательств, как бесспорные, т.е. оформляется неререфлектируемый слой знания, обосновывающий специально-научное содержание, причем преимущественно в имплицитной форме. В то же время все функции обоснования и экспликации предпосылок передаются учебникам; типичными становятся тексты статей для коллег-профессионалов, предпосылочное знание в которых не формулируется, явно не присутствует и может быть выявлено лишь в ходе специальной реконструкции всего контекста.

Таким образом, выясняется весьма существенный момент: гносеологический статус философских оснований и предпосылок, в частности, их непроблематичность, неререфлектируемость или, наоборот, эксплицитная форма присутствия в знании находятся в прямой зависимости от коммуникаций и соответственно профессионального консенсуса, проявляющего свои методологические функции. Процесс перевода очевидного знания в подтекст и повторная его экспликация носят регулярный и всеобщий характер. При этом осуществляется оптимизация знания и уплотнение информации в конкретном научном тексте, в ходе научных коммуникаций.

**СМИ-ВИРУС СОВРЕМЕННОСТИ:
ИРРЕЛЕВАНТНОСТЬ НАУЧНЫХ ФАКТОВ
ПОЛИТИЧЕСКИМ ИНТЕРЕСАМ**

Чмыхун С. Е.

*Национальный аэрокосмический университет
им. Н.Е. Жуковского «ХАИ», г. Харьков*

*«Мы – рабы слов. Так не надо, чтобы словами
еще и командовал берущий нас за глотку манипулятор»
(С. Кара-Мурза «Манипуляция сознанием»)*

Потребление мультимедийных технологий и сетевой интеракции, включая человека в систему информационных влияний, сегодня определяет границы коллективного восприятия. Продуцируемые смыслы передаются и продаются по устоявшейся схеме: источник – «получатель»-аудитория («реципиент», «целевая группа»). Типы научной, социально значимой информации и массовой информации предназначаются для разных аудиторий, причем, сегодня налицо тенденция исчезновения аудитории (социальной страты), востребующей информацию первого, научного, типа. Вызывает опасение, что сегодня СМИ чаще всего ориентируются на бессознательное оценивание информации аудиторией. Массовая коммуникация занята не производством информации, а ее «разыгрыванием». Утвердился принцип: больше информации – меньше смысла (Ж. Бодрийяр, И. Мальковская, И. Негодаев). Информация о социально значимом событии, согласно Ж. Бодрийяру, равносильна деградированной форме события. Массы производят неразличенность. Требующему критической оценки сообщению «они предпочитают погружающий в гипноз медиум. Гипнотическое состояние свободно от смысла... Оно имеет место там, где царствует медиум, идол, симулякр, а не сообщение, идея истина». (Ж. Бодрийяр *«В тени молчаливого большинства или конец социального»*). Идолы, симуляция – формы подачи и усвоения социального знания для «молчаливого большинства» (масс). Идеи, истина – для избранных. Мы наблюдаем процесс увеличения количества информационных сюжетов отрицания коммуникация на основе смысла. Информационное управление, сообщения о важных событиях, новости, правила доступа в Сеть объединили социальные реальности современного мира на основе доступа не к знаниям, а к носителям информации, «способным упразднить, подменить и исказить знания, ориентировать на «демонстрационные эффекты», подменить одну реальность другой». (А. Шендрик *«Информационное общество и его культура: противоречия становления и развития»*). «Верхушка» социальной знаниевой пирамиды дистанцируется от основания, используя массовую аудиторию для собственного отрыва, создавая уже не иллюзию пропасти, а саму пропасть, искажение информационного пространства у

основания. Преднамеренное сдерживание человеческого фактора, сознательное занижение требований к уровню и качеству содержания социально значимой информации, транслируемой в массовую аудиторию, отставание содержание от его носителей, сфокусированного в знании, ведет к проблемам и противоречиям. Наиболее типичный пример – иррелевантность научных фактов, событий политическим интересам. СМИ уделяют науке весьма важное внимание, но только тогда «и в той мере, в какой это выгодно их владельцам». (А. Юревич «Наука и СМИ»). Так, СМИ приглашают, например, для комментариев каких-либо событий, имеющих социальное значение (обсуждение политических реформ, экономических программ), экспертов, имеющих ученые степени. Но эти эксперты – избранный круг лиц, описанные Р. Мертоном как феномен «клики советников», образуемых на основе «межличностных связей интеллектуалов. Огромная часть экспертов в дискуссии не участвует. Такой подход весьма далек от того, что Юрген Хабермас называет «идеальной коммуникацией», которая и должна быть основой «идеальной коммуникативной общности». Ю. Хабермас выделяет «идеальные условия коммуникации». Каждый способный к языку и деятельности субъект может брать участие в дискуссии, проблематизировать какое-либо утверждение, вступать в дискуссию с любым утверждением, высказывать свои взгляды, пожелания, потребности. Никто из тех, кто берет участие в дискурсе, не должен иметь препятствий, ни внешних, ни внутренних.

Также, в последние годы в знаниевом пространстве СМИ возник еще один феномен – антрепренерская наука, которая характеризуется склонностью к быстроосуществимым и низкокачественным исследованиям, готовностью браться за любые задачи, искажать полученные данные в угоду заказчику. Подобное взаимодействие с антрепренерской наукой не уменьшает дистанцию между теоретическим (научным) уровнем знания и истинным направлением развития личностного знания членов общества. Говоря другим языком, можно сказать, что даже, если человек захочет получить более углубленное знание по интересующему его вопросу, то, доверившись эксперту антрепренерской науки, он будет введен в заблуждение. Ко всему прочему будет при этом нанесен ущерб и авторитету науки истинной. Такая ситуация объясняется тем, что, если большинство СМИ сосредоточено в руках экономической элиты, то СМИ будет нужна та наука, которая помогает продать или купить. Элите же политической нужна наука, которая позволяет готовить и приводить в движение в нужном направлении общественное мнение. Отсюда – взлет политически релевантных дисциплин. Все же, необходимо подчеркнуть, что, в идеале, СМИ должны играть роль коммуникативного способа общества и служить связующим звеном между обществом и государством, наукой как социальными институтами, преодолевая пропасть между «верхушкой» социальной знаниевой пирамиды и ее «основанием».

**ФІЛОСОФСЬКИЙ АНАЛІЗ СУСПІЛЬСТВА
З ОГЛЯДУ ТЕОРЕТИЧНИХ МОДЕЛЕЙ
НАТУРАЛІЗМУ, ІДЕАЛІЗМУ, МАТЕРІАЛІЗМУ**

Шаблевська І. Ю.

Національний технічний університет «ХПІ», м. Харків

Філософський аналіз суспільства та проявів наслідків його існування є одною із історично основоположних категорій філософії. З початку виникнення питання визначення сутності суспільства філософія орієнтована на з'ясування єдності суспільства та індивіду; своєрідності всіх форм, рівнів і аспектів їх взаємовпливу та взаємоперетворення; шляхи розв'язання суспільних та особистісних життєвих проблем; виявлення умов вільного самовизначення та самореалізації людини, за яких зберігається і вдосконалюється механізм взаємодії людей в системі соціальних зв'язків, які утворюють основу і середовище власне людської життєдіяльності. Під таким кутом зору філософія розглядає питання єдності суспільства з природою та його своєрідність щодо неї; особливості суспільства як сукупності індивідів, що об'єднуються для задоволення «соціальних інстинктів» (Аристотель); відмінності «природного стану» співіснування людей та стану громадянського «суспільного – договірної» (Гоббс, Локк, Мандевіль, Юм, Вебер); індустріального та постіндустріального суспільства (Арон, Росток, Белл); явище суспільства як сукупності цивілізацій (Данилевський, Тойнбі, Шпенглер); співвідношення суспільства взагалі та суспільно-економічних формацій як його якісно визначених історичних ступенів розвитку (Маркс, Марксизм).

Ще в стародавні часи виникали спроби пізнання суспільного буття, як способу існування людини, впливу на неї зовнішніх факторів, її зв'язку з навколишнім світом. Суспільне життя є настільки складним і багатомірним утворенням, що дає можливість для паралельного існування великої кількості філософських теорій щодо аналізу суспільства, які претендують на роль аксіом для своїх вихідних положень і на які спираються інші філософські теорії та дослідження.

У Новий час, особливо в XVII–XVIII ст. значного поширення набула натуралістична концепція суспільного життя. Натуралізм (від лат. *Natura* – природа), як філософський принцип, вимовляє пояснювати соціальні явища винятково дією природної закономірності: фізичної, географічної, біологічної тощо. Історично такий підхід був відносно прогресивний, бо орієнтував дослідників на виявлення об'єктивних чинників історії, стимулював поширення природничих методів на дослідження суспільства. Однак, це не сприяло з'ясуванню специфіки суспільного життя. Так, Ш Фур'є (1772–1837), французький вчений-філософ, намагався створити «соціальну науку» на ґрунті всесвітнього тяжіння, тобто на основі вчення Ньютона. Натуралізм вищої форми буття зводив до нижчих, а людину – до рівня тільки природної істоти. Такий підхід характерний для всіх форм метафізичного матеріалізму.

Головний недолік його полягає в нехтуванні якісної своєрідності людини, в приниженні людської активності, у запереченні людської свободи. Тобто, якщо суб'єкт розчиняється в об'єкті (природі), позбавляється своєї якісної визначеності, то це неминуче призводить до жорстокого включення поведінки людини у ланцюг природних відносин і наслідків так, що проявам волі не залишається місця, а концепція соціальних подій неминуче набуває фаталістичного забарвлення. У філософії Т. Гоббса (1588–1679), англійського філософа, поняттю свободи належить досить незначне місце. Свобода для нього, як і взагалі для метафізичного матеріалізму, є чимось неістотним, випадковим. У роботі «Про свободу і необхідність» Гоббс так і висловився: «Кожна добровільна дія є вимушеною, всі дії необхідні». Гоббс не погоджується з Аристотелем, який вважав, що людина за своєю природою є суспільним творінням. Гоббс вважав, що людина від природи - егоїст, що прагне лише задовольнити власні потреби, а головним принципом природної людини є прагнення до благ і до власного самозбереження.

Потрібно відмітити ще один важливий недолік натуралістичного підходу до суспільства. Він полягає в уподібнюванні людини соціальному атому, а суспільства – механічному агрегату індивідів-атомів, замкнених лише на власних інтересах. Ідея індивіда-атома з його невід'ємними правами спрямовувала соціальну думку на вироблення концепції «громадянського суспільства» і «договірної держави», але з невід'ємним авторитетом культури користі, етики «розумного егоїзму». У подібному суспільстві постійно точиться боротьба кожного проти всіх. Головною турботою людини стає не стільки добробут, або добування якихось благ, скільки елементарне збереження життя, виживання як таке. На думку Гоббса, «перша засада природного права полягає в тому, аби кожний захищав своє життя і боронив члени свого тіла, наскільки він тільки зможе». Проте й захист власного життя за умов «всіх проти всіх» стає вельми проблематичним. Щоб позбутися цього, люди приходять до «громадянського стану», уклавши «суспільний договір» не задля якихось вищих цілей або ідеалів, а для власної вигоди. Такий суспільний договір означає утворення державної влади. Таким чином, натуралізм занадто матеріалістично трактує людину, виділяючи в ній лише природну субстанцію. Внаслідок цього людські зв'язки набувають винятково природного характеру. Суспільство визнається, але в ролі його фундаменту виступає або користь (просвітители XVII-XVIII ст.), або статева любов (Л. Фейєрбах). І хоча постійно йдеться про індивіда, справжнього глибокого розуміння індивіда і суспільства бракує. Це зрозуміло, тому що суспільство в натуралістичній філософії і соціології лише безмовна загальність, яка об'єднує безліч індивідів лише природними узами. Якщо з цим згодитися, то кожний індивід, на думку Гоббса, у природному, до соціальному стані має право захищати свої інтереси будь-якими засобами.

Дж. Локк (1632-1704) англійський філософ, на відміну від Гоббса, який вважав, що найбільш підходить «в умовах війни всіх проти всіх», на-

полягав на тому, що повна свобода при природному стані повинна обмежуватись рамками закону природи. Локк підкреслював, що «природний стан знає закон природи, яким він керується і який є обов'язковим для кожного, і розум, який є цим законом, вчить всіх людей, які побажають з ним рахуватися, що оскільки всі люди рівні і незалежні, оскільки кожен з них не повинен завдавати збитків життю, здоров'ю і власності іншого». Справа в тому, що механістична тенденція Нового часу не була пануючою всіх філософів. На погляди Локка справили значний вплив ідеї античного стоїцизму, які вважали, що природний стан діє і в природі, і в суспільстві, і в державі, саме він визнає природне право людей. В стоїцизмі природне право – це підстава для висновку щодо рівності всіх людей – вільних і рабів, чоловіків і жінок тощо. Усі люди мають рівне право на ініціативу, на вияв творчої енергії, спрямованої для досягнення цих цілей. Саме в такому розумінні Дж. Локк говорить про рівність можливостей і домагань. Проте така рівність не означає зрівнялівки. Люди мають різні таланти, у тих різні здібності, вони не однаково працьовиті, звідси виникає відмінність у власності. Власність Локк розглядає як результат особистої праці людей. Право на власність має взагалі фундаментальне значення для всієї правової системи громадянського суспільства. Саме власники, на думку Дж. Локка, становлять основу суспільного життя і держави, саме власники більше від інших були зацікавлені у переході до громадянського стану. «Головною метою вступу людей у суспільство, – писав він, – є прагнення мирно і безпечно користуватися своєю власністю, а головним знаряддям і засобом для цього слугують закони». Вчення Локка про права особистості вже в ті часи мали велике значення, оскільки потреба суспільних перетворень, прагнення до нового, розумного суспільного ладу набули у нього свого свідомого вираження. Аналіз натуралістичної та ідеалістичної теоретичної моделі суспільства можна характеризувати і як теорію, що значною мірою розчиняє людину в природі, занадто заземляє її, та водночас відриває людину від природи і перетворює духовне начало в людині на самодостатню сутність, що вказує на однобічне розуміння суспільства.

Теоретична модель суспільства К. Маркса (1818–1883) і Ф. Енгельса (1820–1895), німецьких мислителів, щ традиційно має назву історичного матеріалізму, явище суспільного розвитку пояснює внутрішніми соціальними суперечностями, напруженням між складовими соціальної реальності, яка уперше виявилась самодостатньою, спираючись саме на себе. Подібні суперечності мали різний характер: економічний (між продуктивними силами та виробничими відносинами), політичний (між партіями, що виражають інтереси різних класів), духовний (між різними ідеологіями, що базуються на відчуженні між людьми). К. Маркс і Ф. Енгельс розглядали суспільство як систему відносин між людьми, їхню спільну діяльність, що дозволило говорити про історію як результат діяльності людей. Таким чином людина, виступає центральною ланкою, носієм усіх суспільних відносин. У

конкретних людських вчинках, інтересах, потребах живе й функціонує суспільна система. Перевагою цієї теорії, є те, що соціальна теорія з самого початку виявляється включеною в практику соціальних перетворень.

Таким чином, філософські засади теоретичної моделі суспільства – натуралізм, ідеалізм, матеріалізм можна аналізувати лише за допомогою декількох окремих теорій, кожна з яких спирається на свою раціональність і одночасно доповнює іншу.

ТРАНСФОРМАЦІЯ ІДЕЇ НЕПЕРЕРВНОЇ ОСВІТИ ЯК ЧИННИКА СОЦІАЛІЗАЦІЇ ОСОБИСТОСТІ В УМОВАХ МЕРЕЖЕВОГО СУСПІЛЬСТВА

Шанідзе Н. О.

Національний технічний університет «ХПІ», м. Харків

В залежності від типу суспільства, особистість, виступаючи в відповідний процес соціалізації, специфікує особистість в актуальному відношенні. Індивідуальність кожної особистості в ході соціалізації виявляється відповідною соціальності суспільства і навіть якщо якась соціальна група або окремі особистості вступають в конфлікт з наявним процесом соціалізації, вони неминуче вступають в конфлікт із суспільством і стають джерелом соціального конфлікту. Основні соціальні інститути та агенти соціалізації покликані нівелювати даний соціальний конфлікт. Сучасна людина включена в систему суспільства знань, запорукою існування якої є система неперервної освіти. Як визначають Б.С. Гершунский та О.А. Городецька, неперервна освіта це сукупність шляхів, засобів, способів і форм придбання, поглиблення і розширення загальної освіти, соціальної зрілості та професійної компетентності, виховання естетичного ставлення до дійсності, збагачення культури людей в мережі державних, громадських та інших вчених закладів і в процесі самоосвіти. Один з основоположників концепції безперервної освіти Р. Даве трактує дане поняття як всеосяжне, що включає навчання, яке має місце всюди: вдома, в школі, в соціальному житті і на робочому місці, через засоби масової інформації та за допомогою інших ситуацій і структур, розширюючи таким чином соціалізаційний вплив поза інституціональні освітні межі.

Зміна типу соціалізації в сучасному світі обумовлена становленням феномену «мережеве суспільство». Теоретичні витoki даної концепції знаходимо у соціологів Б. Веллмана, Л. Фрімана, С. Вассермана та інших. Закінченого вигляду концепція мережевого суспільства знайшла в працях відомого іспанського соціолога Мануеля Кастельса, який сформулював власну концепцію сучасного суспільства, актуалізувавши процес домінування в ньому мережевої структури соціальних відносин. «Мережеве суспільство являє собою соціальну структуру, що характеризує, нехай і з великою різно-

манітністю проявів в залежності від культурної та інституційної специфіки, інформаційну епоху розвитку суспільства» [1, с. 24]. Він відзначає ряд істотних ознак сучасної культури, що роблять її духовним стрижнем саме мережевого суспільства. Перш за все, це аналіз сучасної культури як «культури реальної віртуальності», під якою Кастельс розуміє «систему, в якій сама реальність (тобто матеріальне / символічне існування людей) повністю схоплено і занурено у віртуальні образи, в вигаданий світ, де зовнішні відображення не просто знаходяться на екрані, але самі стають досвідом» [1, с. 15]. При цьому нові електронні засоби не відокремлюються від традиційних культур - вони їх абсорбують. Однак найвдалішою характеристикою мережевого суспільства вважаємо метафору різони, запропоновану Ж. Делезом і Ф. Гваттарі. Різона – постмодерністський символ сучасного суспільства, що позначає заплутаний, мочкуватий корінь, що складається з безлічі переплечених волосків, вона «вторгається в чужі еволюційні ланцюжки і утворює поперечні зв'язки між «дивергентними» лініями розвитку ... вона породжує несистемні і несподівані відмінності, вона розділяє і перериває ці ланцюжки, кидає їх і пов'язує, одночасно всі диференціює і систематизує» [3, с. 99].

Основоположники концепції безперервної освіти А. Кроплі, Р. Даве і К. Кнаппер одним з головних принципів безперервної освіти відзначають саме інтеграцію. При цьому вони виділяють «горизонтальну інтеграцію», в основі якої лежить визнання цінності знань, отриманих в «спонтанній», неформальній освіті, їх закріплення і інтеграція зі знаннями, набутими в інституціалізованих формах. Вчені вважають, що горизонтальна інтеграція забезпечує ефективність всієї системи безперервної освіти. Принцип «вертикальної інтеграції» означає, що повинна бути скоординована діяльність розділених в часі і просторі окремих ступенів освіти. І виховання, і навчання – процеси цілеспрямовані. Цілі при цьому можуть ставитися явно чи розумітися, усвідомлюватися чи ні. Соціалізація ж передбачає всі багатосторонні і часто різноспрямовані, плановані і не плановані впливи життя, в результаті яких людина засвоює правила гри, прийняті в даному суспільстві, соціально схвалювані норми, цінності, моделі поведінки. Зрозуміло, при цьому можуть виникати і, як правило, виникають проблеми. У самому суспільстві може не бути єдності слова і справи, тобто в документах і висловлюваннях його ідеологів проголошується одне, а на практиці реалізується інше. Або – в суспільстві схвалюється одне, а в соціальній групі схвалюється не просто інше, а прямо протилежне. Проблема, таким чином, полягає в тому, як формування соціально успішної поведінки людини в конкретну історичну епоху співвідноситься з зусиллями системи освіти із соціалізації особистості. Іншими словами, чи збігається напрямок цих зусиль, і тоді виникає ефект синергії, або вони різноспрямовані, гальмують і гасять один одного, як це складається у мережевому суспільстві. Як визначають Дельоз і Гваттарі, для стану різони характерні принципи, що цілком відповідають основним рисам сучасного мережевого суспільства. Це – принципи зчеплення і гетерогенно-

сті, принципи множинності і незначущих розривів і, нарешті, принципи картографії та декалькоманії. Принципи зчеплення і гетерогенності визначають, згідно Делезу і Гваттарі, що «будь-яке місце різоми може і повинно бути приєднано до будь-якого іншого її місця» [3, с. 101], в різом «немає точок або позицій подібно до тих, які є в структурі, в дереві, в корені. Тільки лінії. Кількість перестала бути універсальним поняттям, яке може порівняти елементи відповідно до їх місця в якомусь вимірі, щоб стати варіативним безліччю ... всі крапки повинні бути пов'язані між собою, незалежно від їх ролі і положення» [4, с. 115]. Співвідносячи цей принцип з організацією мережевої структури, можна відзначити, що в ідеальній мережевій структурі актори мають повну свободу виходу з мережі (в цьому сенсі вони самостійні і незалежні один від одного), вони гетерогенні в своїх перевагах, інтересах, прагненнях, взаємозамінні і соціально рівнозначні один одному. Таким чином, «ризом» як метафоричний образ сучасності вбирає в себе такі відмітні ознаки мережевого суспільства як децентрованість, неієрархічність структури, множинність комунікаційних каналів, які постійно змінюють свою конфігурацію, відкритість зовнішньому середовищу. Архітектура Інтернету дозволяє вести тривалі відкриті дискусії і позначати будь-які актуальні інформаційні приводи для них, а анонімність участі знімає психологічні бар'єри і забезпечує прийнятний рівень безпеки учасників. Практично будь-який значущий соціальний проект, перш ніж вступити в стадію формалізації та імплементації, сьогодні тестується в віртуальному інформаційному середовищі, отримуючи там громадську підтримку або осуд. [4, с. 115] У цих умовах нового змісту набуває поняття «свобода», яка трактується, перш за все, як простір, «не стільки фізичне, у сенсі свободи пересування, скільки простір багатомірною континууму, в якому завжди одночасно існує кілька систем координат і потрібно визнати в них свої параметри» [5, с. 48]. Актор має можливість сам вибирати, в яких мережах брати участь, які мережі формувати. В мережевому суспільстві індивід стає вузловим елементом складної конфігурації мереж. Він виступає своєрідним ретранслятором безлічі комунікацій, маршрутизує їх згідно із власним комунікаційним ресурсом.

Література: 1. Кастельс М. Информационная эпоха: экономика, общество и культура. – М.: ГУ-ВШЭ, 2001. 2. Абрамов Р. Н. Сетевые структуры и формирование информационного общества / Р. Н. Абрамов // Социологические исследования. – 2002. – № 3. – С. 133–140. 3. Делез Ж., Гваттари Ф. Ризом: тысяча плато // Восток. 2005. № 11/12. 4. Курочкин А. В. Политика в условиях сетевого общества: новая структура и содержание / А. В. Курочкин // Исторические, философские, политические и юридические науки, культурология и искусствоведение. Вопросы теории и практики Тамбов: Грамота, 2011. – № 3 (9). – Ч. II. – С. 113–117. 5. Назарчук А. В. Социальные сети и трансформация политического порядка / А. В. Назарчук // Вестник аналитики. – 2007. – № 4 (30). – С. 128–132.

ВИКЛИКИ ГЛОБАЛЬНОГО БУТТЯ

Яровицька Н. А., Болотова Ю. В., Островерх М. О.

*Харківський національний університет будівництва та архітектури,
м. Харків*

Сучасний стан соціокультурного буття характеризується формуванням та розповсюдженням викликів поліваріативної спрямованості. Дані процеси детерміновані зі сторони інновацій в технологічній сфері, популяризацією «мережевої» комунікації, розповсюдженням феноменів екранної культури, наприклад, «екстремальне селфі» тощо. Візуальна культура допоміжним чином пов'язана з трансформацією соціальної, ідеологічної, етико-естетичної, релігійної уяви, що, в свою чергу, супроводжується виявом лабільних функцій на рівні свідомості суб'єкта і соціальних відносин.

Глобальний світ стикається з ризиками національного розпорошення, розмиттям культурної ідентичності, формуванням культурних універсалій з присмаком гуманітарної аномії, виявом деструктивного аспекту. Так, однією з важливих тенденцій сучасної екранної культури, яка впливає на особистість являється феномен «вуайєризму» («підглядкування в шпарину»), який має глибинні ігрові інваріанти (Й. Гейзінга). Одночасно з тим, ігрове явище перетворюється з суто розважального стану на вияв модусу «серйозного» та статус моди. Популярна розробка «rocketpogo», яка охопила весь світ та стала своєрідною ігроманією, розкриває також і етичний аспект, адже розробники цієї програми стикнулися з ризиками гуманітарної природи, коли учасники квесту повинні були заходити до простору культових, релігійних споруд, щоби піймати чудирнацьких покемонів. Тому зараз гра доповнюється правилами, які не будуть пов'язуватися з порушенням етичних компонент.

Виклики глобального буття змінюють або демонтують важливі дихотомічні бінарні опозиції: сакральне / буденне, публічне / приватне, потворне / прекрасне. Так, модус потворного/прекрасного активно реалізується німецьким арт-галеристом Гюнтером фон Хаггенсом, який робить інсталяції з тіл померлих людей, тобто, тіло після смерті перетворюється в мистецький арт-засіб, руйнуючи уявлення релігійної традиції стосовно теми «тіло після смерті». Інший приклад пов'язаний з демонстративною актуалізацією тілесності, сфери інтимності, яка звужує особистісний простір для індивіда, причому, ця дія ініціюється безпосередньо самим автором. В цьому аспекті постає небезпека використання маніпулятивних практик, які спрямовані до осіб з нестійкою свідомістю (підлітки, молоді дівчата й хлопці, суб'єкти, які знаходяться в екзистенціальному вакуумі, на роздоріжжі буття).

В суспільно-політичному вимірі у суб'єкта XXI століття виявляється альтернативна можливість заявити про себе, долучаючи віртуальну реальність, яка доповнюється діями, смислами людини екранної культури. Маніфестація перекидається з барикад бруківки в простір «Facebook», важли-

во відмітити, що така альтернатива має більш дієві механізми впливу на державні інституції: нагадаємо, що арабська весна в Тунісі почалася саме з невдоволення різким підняттям цін на фрукти і закликм в соціальних мережах вийти на протести, особливо після акту самоспалення торговця овочами. Приватна трагедія одержала статус глобальної демонстрації травми.

Демонтаж, руйнування бінарних дихотомій неможливо оцінювати з амбівалентних позицій, адже людина опиняється на певному роздоріжжі: існувати в межах традиції («рутина») або прорвати бар'єри меж, і, можливо, опинитися в просторі «руїни-ризми», в умовах нелінійного Всесвіту, в якому панує випадок, ризик, провокація, зняття обмеженості, творчість. Так, Ватикан дав згоду на появу додатків до смартфонів, які спрямовані на програми-сповіді для прочан, технологія змінює відносини церкви та віруючої людини, сакральність віри освячується інноваційним проектом. Слово Боже і піксель народжують нову реальність, а можливо, лише доповнюють старий канон. Доречно нагадати, але символ apple («відкушене яблуко») в новому вимірі постає уособленням спокуси свободи, віри та гріха. Західні архітектурні компанії розробляють проекти надувних церков, екохрамів (роботи британця Майкла Джилла, італійця Джуліано Маурі, бельгійських архітекторів Пітер'яна Гійса і Арно Ван Варенберга).

Таким чином, завдяки наявності «руїни-ризми» індивід долучається до формування альтернативних візій зі світом, з особистим «Я», використовуючи поліваріативні інтерпретації подій, сенсів, смислі буття, розвиваючи «синтетичний зір» замість трафарету повсякденності.

ФІЛОСОФСЬКІ ПРОБЛЕМИ ПРАВА ТА ДЕРЖАВИ

СТАНОВЛЕННЯ ТА ПРОБЛЕМАТИКА ФІЛОСОФІЇ ПРАВА

Вергун В. Г.

Національний технічний університет «ХПІ», м. Харків

На всіх етапах свого історичного буття людина прагнула осмислити, зрозуміти, досягнути саму себе, світ навколо себе, себе у світі й світ у собі. В цьому аспекті не є винятком і світ права. Людство здавна цікавлять природа й сутність людських взаємовідносин, норм, правил, які визначають їх особливості. Предметом людського осмислення завжди були поняття «рівність», «свобода», «справедливість», «закон», зміст яких проливає світло на специфіку природи права, його онтологічні засади, цінності та значимість у житті людини і суспільства. Цими проблемами переймається і філософія права з її постійним пошуком істини про право.

Філософсько-правова проблематика привертала до себе увагу мислителів ще давнього світу. Геракліт, Демокріт, Фулідід і Гіппій, Антіфонт і Алкадімант, Епікур та багато інших неодноразово звертались до проблем свободи, права, закону. Щоправда, тривалий час питання права, праворозуміння розглядалися фрагментарно як окремі аспекти більш загальних тем. І лише згодом вони стали самостійними об'єктами дослідження, здебільшого як вчення про природне право. Наприкінці XVIII ст. завдяки ініціативі німецького юриста Г. Гуго з'явилося в науковому вжитку поняття «філософія права». Оскільки воно прижилося в юридичній науці, то й сама філософія права вважалась її складовою. На думку Гуго, юриспруденція повинна охоплювати юридичну догматику, філософію права й історію права. Філософія права, згідно з його розумінням, є «частиною метафізики голої можливості (цензура й апологетика позитивного права за принципами чистого розуму), частиною політики доцільності певного правоположення (оцінка технічної і прагматичної доцільності за емпіричними даними юридичної антропології)».

Самостійною філософською дисципліною філософія права стала завдяки зусиллям Гегеля, який у 1820 р. видав знамениту «Філософію права», що дотепер не втратила своєї значущості. Наука про право, за Гегелем, є частиною філософії. Тому вона мусить розвинути із поняття ідею, що репрезентує розум предмета, або спостерігати власний іманентний розвиток самого предмета. Звідси випливає й визначення предмета філософії права: «Філософська наука про право має своїм предметом ідею права – поняття права і його реалізацію». Гегель ставить перед філософією права завдання досягнути думки, що покладені в основу права, «досягнути те, що є, оскільки те, що є, є розум». Тобто його тлумачення предмета філо-

софії права зумовлено його ж ідеями про тотожність мислення і буття, розумного і дійсного.

Підходи Гуго й Гегеля щодо змісту філософії права набули подальшого розвитку у філософсько-правових концепціях *неогегельянства* (Ю. Біндер, В. Дільтей, Р. Кронер, Б. Кроче, К. Паренц), *неотомізму* (Ж. Маритен, Ж. Дабен, Й. Меснер, А. Ауер), *екзистенціалізму* (В. Майхофер, Е. Фехнер, Г. Кон, К. Коссіо), *неопозитивізму* (Г. Харт, О. Вайнбергер, П. Колер, М. Пришінг, П. Штрассер) тощо.

Філософське праворозуміння справило відчутний вплив як на окремі філософсько-правові підходи і концепції, так і на юридичну науку загалом. З іншого боку, юриспруденція, юридичні теоретичні положення про право, проблеми його становлення, удосконалення і розвитку визначають вектори філософських досліджень правової тематики. Подібним взаємовпливом і взаємодією філософії та юриспруденції відзначаються майже всі сучасні підходи до права незалежно від системи, до якої вони належать, – юридичної науки чи філософії. Оскільки філософсько-правові концепції ХХ ст. розвиваються зусиллями філософів і юристів, це зумовлює певну розбіжність між ними щодо розуміння предмета, цілей і завдань філософії права.

Так, серед загальних проблем теорії права німецького правознавця А. Кауфмана перебувають такі питання, як людина у праві, право як міра влади, співвідношення природного права і правового позитивізму, права і моралі, подолання правового релятивізму, онтологічна структура права тощо. Французький професор права Г. Шварц-Ліберман фон Валендорф вбачає сенс філософії права в аксіологічному підході до позитивного права, оскільки філософія, на його думку, за своєю суттю є встановленням ієрархії цінностей щодо навколишнього світу.

Австрійський дослідник Г. Луф як основні проблеми філософії права виокремлює: поняття і сутність права, джерела права, дію права, співвідношення права і моралі, природне право, справедливість тощо. Іспанські правознавці П. Бельда і Х.-Ф. Лорка-Наваретт, вказуючи на важливість дослідження сутності права, особливу увагу звертають на необхідність аналізу принципів природного права, що зумовлені природою людини, та на з'ясування зв'язку природного права з позитивним.

У філософсько-правовій концепції німецького мислителя К. Роде філософія права, за своєю суттю, постає як історія філософії права, в якій він виокремлює три основні етапи: філософію права античності, християнську філософію права і філософію права Нового часу – від Макіавеллі до сучасних авторів.

У контексті екзистенційного підходу до права (В. Майхофер, Е. Фехнер, К. Коссіо) основне завдання філософії права полягає в розумінні й тлумаченні права як екзистенційного явища, в його розрізненні й співвідношенні з офіційним законом (позитивним правом). У цьому аспек-

кті екзистенційне право постає як справжнє (автентичне) право (як вияв «справжнього існування», екзистенції), а закон (позитивне право) – як щось несправжнє, відчужене від людини, а отже, як таке, що суперечить його екзистенційній сутності, як знеособлена об'єктивована форма вияву «недійсного існування».

У неопозитивістській концепції (О. Вайнбергер, П. Колер, П. Штрассер та ін.) філософія права охоплює аналіз структурних проблем права, загальні юридичні поняття й основні теоретичні проблеми правової науки, теорію справедливості та юридичне вчення про методи.

Отже, предметну сферу сучасної філософії права визначають проблеми природи і сутності права, його специфіка та особливості, співвідношення права з іншими соціальними нормами, питання сенсу, місця і значення права в системі філософського вчення про світ, людину, форми і норми соціального життя, про методи пізнання, систему цінностей тощо. Буття права передбачає й охоплює правову визначеність й упорядкованість світу людського буття, праворозуміння і правовий підхід до основних відносин, форм, інститутів і установ у суспільному житті людей. Тому предметна сфера філософії права традиційно охоплює й проблеми філософії держави. Держава, як відомо, встановлює, підтримує і втілює в життя норми права, забезпечує їх загальнообов'язковість можливістю застосування відповідного державного примусу. Щоправда, сфера філософського правоаналізу не обмежується лише законодавчою, правозахисною діяльністю держави. До філософсько-правового інтересу належать такі проблеми, як право і держава, людина – суспільство – держава, правові форми реалізації функцій держави, держава як правовий інститут, нація – право – держава, правова держава як реалізація ідей домінування права тощо.

Проблема розрізнення і співвідношення права і закону має визначальне значення для будь-якого теоретично послідовного праворозуміння. В онтологічному аспекті розрізнення права і закону (у різних його варіантах), дає змогу розкрити об'єктивні сутнісні особливості права, наявність яких у законі дає змогу охарактеризувати його як правове явище – як явище, що відповідає сутності права, як зовнішній вияв і реалізація правової сутності. У теоретико-пізнавальному аспекті ця концепція постає необхідною гносеологічною моделлю теоретичного осягнення знань та істини про закон у формі певного поняття права. В аксіологічному аспекті вона розкриває об'єктивну природу і специфіку цінностей права, що як особлива форма належного, мета і ціннісне начало визначає ціннісно-правове значення конкретного закону і держави.

Отже, концепція розрізнення права і закону забезпечує процес переходу від простого, буденного розуміння права як суб'єктивної владної данності у формі закону до істинного знання про право, його об'єктивні

особливості, природу й сутність та адекватні й неадекватні форми його вияву, і на цій підставі окреслює предметну сферу філософії права.

Як самостійна теоретична загальнонаукова дисципліна (подібно до теорії держави і права, соціології права, історії правових і політичних вчень тощо) філософія права виконує певні загальнонаукові функції методологічного, гносеологічного, аксіологічного характеру. У взаємозв'язку з іншими видами і засобами вивчення права вона є найвищою духовною формою пізнання права, осягнення й утвердження його сенсу, цінності та знання в життєдіяльності людини і людства загалом.

ПОГЛИНАННЯ ПРАВА ЗАКОНОДАВСТВОМ: ФІЛОСОФСЬКІ АСПЕКТИ ПРОБЛЕМИ

Воробйов О. О.

*Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна, м. Харків
Харківська обласна колегія адвокатів, м. Харків*

Одними з найгостріших філософських проблем права і держави на сучасному етапі розвитку державності при нинішньому рівні становлення громадянського суспільства, можна визначити фактичну підміну й викривлення правових норм засобами законотворчої техніки і нерозуміння особами, які займаються правотворчою і правозастосовною діяльністю, філософії права, не усвідомлення ними суті ідеї права, мети, змісту та завдання законодавчого врегулювання суспільних відносин, необхідності внутрішнього глибинного зв'язку змісту нормативних актів з матерією права.

При цьому, держава і право в такому контексті розглядаються у взаємозалежності, взаємообумовленості та діалектичній єдності.

На рівні філософського осягнення, вказана проблематика уходить своїм корінням в протистояння парадигм об'єктивного та інструментального розуму й втілюється у конфлікт між розумінням права/свободи як невід'ємного атрибуту гармонічного устрою буття та визначенням права/закону як об'єктивованого інструменту досягнення вузькокорпоративних цілей/інтересів певними соціально-політичними й соціально-економічними суб'єктами різного рівня масштабності та гуртовності.

В практичній площині, нівелювання змісту правових норм внаслідок застосування законотворчих процедур та технік призводить до глобального негативного ефекту у роботі державно-правового механізму, викривлення самої суті принципу розподілу публічної влади, підміни функціонального призначення державної влади та штучного спотворення мети й завдань правозастосовної діяльності.

Все це разом неминує призводить до руйнації об'єктивно необхідного зв'язку за формулою «свобода» – «право» – «закон».

Зокрема, можна визначити деякі загальні негативні тенденції у су-

часних умовах державотворення, пов'язані з відірваністю законодавчого врегулювання суспільних відносин від розуміння суті та значення права як феномену, а саме:

- втрата зв'язку між правом, як буттям свободної волі людини, та системою норм й правил поведінки, установлених або санкціонованих державою;
- наявність системної проблеми у вигляді ототожнення права та закону під егідою закону, примат інструментального, беззмістовного розуміння права;
- перебування законотворчого процесу під постійною атакою соціально-політичного та соціально-економічного лоббі;
- хибне й спотворене розуміння мети та змісту правозастосовної діяльності всередині гілок влади.

Фактично складається ситуація, за якої у змісті народжуваних законодавцем чисельних нормативних актів пропорційне співвідношення закону й права явно не на користь останнього, що, в свою чергу, призводить до завуальованого обмеження свободи людини, тобто унеможливлення повноцінного буття свободної волі.

Сотні й тисячі осіб, які в державному апараті за своїми функціональними обов'язками займаються правозастосовною діяльністю, не розуміють зміст поняття «право», хибно трактують цілі й завдання регулювання суспільних відносин за допомогою закону, не усвідомлюють необхідності втілення ідеї права в нормах позитивного законодавства та процесуальних діях, якими реалізується, отримує буття таке законодавство.

Стратегія вирішення окреслених системних проблем в роботі сучасного державно-правового механізму, з боку її філософського аспекту, може полягати в наступному:

- кардинальний перегляд підходів до якості та змістовного наповнення гуманітарної правової освіти, стрижнем якої має стати загальна філософська освіта та спеціальна філософська освіта із питомою вагою не менше ніж 30 % в структурі навчального часу. Особи, які не розуміють ідеї права, мети, цілей, завдань правового регулювання суспільних відносин, базових принципів такого регулювання, не мають допускатися до правотворчої та правозастосовної діяльності;

- забезпечення повернення нормотворця до розуміння закону як засобу існування та втілення саме правових норм, а не вигідних чи технічно виправданих тимчасових положень.

Нагальним є забезпечення проведення експертизи проектів нормативно-правових актів не тільки на предмет фінансово-економічних наслідків прийняття, а й на відповідність розуміння закону як буття правової норми. Поруч з цим, має бути організована масштабна робота по оцінці дійсного правового стану держави та громадянського суспільства. Судові рішення мають наповнюватися реальним правовим змістом, а не

лише посиленням на норми законодавства, яке нерідко з своєю суттю не втілює правових норм, не є буттям права та входить в антагоністичні протиріччя з фактичними обставинами діяльності людини як носія свободної волі.

Вказані заходи, звісно, не в силах миттєво вирішити наявні системні проблеми, але можуть надати певний вектор, напрям конструктивного творчого переосмислення підходів до сприйняття права як соціальної цінності та завдань нормативного врегулювання суспільних відносин, оскільки, як слушно зазначає Л.В. Петрова, «Оволодівати ідеєю права, котрою мусить керуватися кожний, хто зобов'язаний право застосовувати, оберігати правову істину від впливу дрібної практики та однобічної теорії, відстоювати, затверджувати її етичну основу, впроваджувати в життя – ось мета, якій мусить слугувати сучасна філософія права, ось засади, якими вона мусить керуватися, щоб подолати юридичний провінціалізм і повернути загублений національною юриспруденцією високий моральний авторитет» [1].

У підсумку слід припустити, що поступова популяризація філософського знання в галузі права, покладання такого філософського знання у підвалини будь-якої правотворчої та правозастосовчої діяльності, можуть стати саме тим необхідним й достатнім кроком, покликаним гармонізувати ідеальне та реальне в правовому житті державного організму й забезпечити поглинання права як буття свободної волі людини суб'єктивно-інструментальним законодавством.

Література: 1. Петрова Л.В. Нариси з філософії права: Навч. посібник / За ред. проф. В.О. Чефранова. – Харків: Національна юридична академія України, 1995. – С. 4.

ПОЛІТИЧНА РОЛЬ ЖІНКИ В СУЧАСНОМУ УКРАЇНСЬКОМУ СУСПІЛЬСТВІ

Гаєвая О. В.

Національний технічний університет «ХПІ», м. Харків

Одним із принципів існування сучасного демократичного громадянського суспільства є формування суспільства гендерної рівності. Знищення всіх форм дискримінації людини, в тому числі і дискримінації чоловіків і жінок на основі гендерних підходів є однією із умов реалізації прав людини та створення демократичної правової держави, яка базується на верховенстві прав людини та громадянина. Саме це є провідним принципом державної політики. Українська держава в цілій низці документів міжнародного рівня взяла на себе зобов'язання забезпечити належний механізм реалізації прав людини, зокрема забезпечення гендерної рівності в суспільстві.

Базовим документом, де зафіксовані та узагальнені принципові положення міжнародного правового статусу жінок є Конвенція ООН про ліквідацію дискримінації щодо жінок.

Найяскравішим показником формування суспільства гендерної рівності є кількісний та якісний показник участі жінок у політичному процесі та їх наявність у владних структурах держави аж до вищого рівня.

Досвід розвинених країн показав, що жінка в політиці – це лакмусовий папірець, який робить надбанням громадськості прозорість політичних рішень та рівень корумпованості владних еліт. Чим більше жінок на найвищих посадах в державі, чим значніше їх частка в парламентах, тим більш контрольована і, зрештою, цивілізована політика відзначає цю країну. Можна ще й ще раз повторювати, що ставлення до жінок є показником рівня цивілізованості суспільства.

Одним із моментів внутрішньої ситуації з жіноцтвом в Україні констатують майже всі міжнародні експерти: низький статус жінок в суспільних та політичних організаціях та фактична відсутність у них влади. Фактично, на території України щодо жінок існує не «скляна стеля» – «залізобетонна». Тут спрацьовує цілий комплекс стереотипів:

- жінка здатна внести значно менший «людський капітал» у роботу організації;
- жінка внаслідок своїх психологічних особливостей не може керувати справою так добре, як це здатен робити чоловік;
- жінці шкодить керівна робота у суспільстві, політичним лідером вона не може бути;
- внаслідок специфіки статевої комунікації, жінка не може так ефективно набирати потрібний досвід, необхідний для просування по службовій драбині;
- обов'язки жінки щодо сім'ї та дому не дозволяють їй ефективно реалізуватися у професійній чи суспільній діяльності.

Досвід європейських країн показує, що ці основні стереотипи щодо діяння жінок поза домом притаманні і високорозвиненим суспільствам, щоправда, відсоток тих, хто сповідує подібні теорії, значно коливається у різних країнах. Так, чоловіки Німеччини майже у 99 % випадків не розділяють вищеназваних думок, 50 % Великої Британії визнають справедливість наведених міркувань. А от американці є рідкісним винятком. Вони визнають повну рівність чоловіків і жінок у процесі професійної самореалізації. Принаймні такі дані наводяться у ряді найновіших фундаментальних гендерних досліджень.

Для сучасного українського суспільства, на відміну від більшості західноєвропейських спільнот, а тим більше американських, і сьогодні найактуальнішим щодо функціонально-рольового розподілу у суспільстві залишається традиційно-патріархальний, який коротко можна описати формулою С. Моема: «Світ – це дім чоловіка, а дім – це світ жінки».

Сьогодні нерівноправність чоловіків і жінок у соціальній сфері, оперта на традиційний патріархальний світогляд та ще дуже популярну в Україні народницьку ідеологію, закріплену романтичною фразеологією, призводять до психологічного дисбалансу в суспільстві.

Ситуацію лише частково можуть виправити ті заходи щодо налагодження гендерної освіти в Україні, на які виділені сьогодні спеціальні Гранти ООН в межах спеціального проекту «Суспільство гендерної рівності». Основних же зусиль щодо формування нормального збалансованого громадянського демократичного суспільства, яке, за визначенням, не може існувати без гендерної рівності, повинні докласти самі українці.

В сучасному українському суспільстві існує величезний тиск на свідомість населення через засоби масової інформації. Саме вони формують певні усталені стереотипи масової свідомості, які, в свою чергу, перетворюються на достатньо ефективні інструменти для маніпуляції масовою свідомістю.

Українські жінки здібні і освічені. Вони повинні позбутися комплексу меншовартості, адже поважають лише тих, хто сам себе поважає. Сьогодні немає і не повинно бути таких структур для державної влади, які були б табуованими для жіночої участі. Для того, щоб вирішувати гендерні проблеми через структури державної влади, жінки повинні брати участь у самому процесі управління, не цуратись відповідальності, не боятись взяти на свої плечі тягар влади. Приємно відзначити, що сьогодні наша Верховна Рада має самий високий відсоток жінок із всіх попередніх скликань – 11,1 % від загального скликання, а саме 47 жінок. У цьому плані можна сказати, український парламент стає більш збалансованим. Втім, до світової практики ще далеко – в середньому в парламентах світу 22 % жінок, а в Європі цей показник сягає 25 %.

У сучасній Україні існує понад 1200 жіночих організацій. Але вони не відзначаються особливою впливовістю. А між тим, досвід багатьох розвинених країн показав, що прихід жінок у політику – це спосіб реального повороту суспільства на шлях до створення людиноцентрованої, розвинутої, стабільної сучасної держави.

Сучасне українське суспільство має стільки нестерпно болючих проблем, більшість яких пов'язана з найнезахищенішими верствами суспільства: жінками, дітьми, старими, що доводить необхідність приходу жінки в політику інтелектуальній аудиторії – є значною мірою, ломитися у відчинені двері.

Досягнення гендерної рівності, втілення її в систему суспільних відносин, в усі сфери соціального життя, здійснення на її основі миротворчості й миробудівництва, належного громадського й державного управління – це потужний резерв до прогресу, здобутків, відтворення ресурсного потенціалу держави. І лише від українців залежить, чи зможуть вони належним чином використати свій потенціал.

ДЕЯКІ АСПЕКТИ НОРМАТИВНО-ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ МЕДИКО-ПСИХОЛОГІЧНОЇ РЕАБІЛІТАЦІЇ УЧАСНИКІВ АТО

Гаряева А. М.

Національний технічний університет «ХПІ», м. Харків

На даний час необхідне детально проаналізувати законодавчі та нормативно-правові документи, що визначають алгоритм проведення медико-психологічної реабілітації учасників антитерористичної операції та визначити в подальшому основні напрямки її вдосконалення.

Згідно зі статтею 49 Конституції України кожен має право на охорону здоров'я, медичну допомогу та медичне страхування. Всесвітня Організація Охорони Здоров'я визначає здоров'я як «стан повного фізичного, психічного і соціального благополуччя, а не тільки відсутність хвороб і фізичних дефектів». Відповідно до цього, Закон України «Основи законодавства України про охорону здоров'я» визначає, що «охорона здоров'я – система заходів, які здійснюються особами державної влади та органами місцевого самоврядування, їх посадовими особами, закладами охорони здоров'я, медичними та фармацевтичними працівниками і громадянами з метою збереження та відновлення фізіологічних функцій, оптимальної працездатності та соціальної активності людини при максимальній біологічно можливій індивідуальній тривалості її життя» У ст. 5 Закону України «Про соціальні послуги» розкривається зміст психологічних послуг, як «надання консультацій з питань психічного здоров'я та поліпшення взаємин з оточуючим соціальним середовищем, застосування психодіагностики, спрямованої на вивчення соціально-психологічних характеристик особистості, з метою її психологічної корекції або психологічної реабілітації, надання методичних порад».

У зв'язку з цим в Україні відбудовується система медико-психологічної реабілітації учасників антитерористичної операції (АТО). Нормативно-правове регулювання функціонування системи реабілітації учасників АТО забезпечується Указом Президента України від 30.01.2015 р. № 40 «Про додаткові заходи щодо забезпечення проведення часткової мобілізації», Указом Президента України № 150/2015 від 18.03.2015 р. «Про додаткові заходи щодо соціального захисту учасників антитерористичної операції», розпорядженням Кабінету Міністрів України від 31.03.2015 р. № 359-р «Про затвердження плану заходів щодо медичної, психологічної, професійної реабілітації та соціальної адаптації учасників антитерористичної операції», Наказ МОЗ № 351 від 19.06.2015 р. «Про затвердження Плану заходів щодо медичної, психологічної, професійної реабілітації та соціальної адаптації учасників антитерористичної операції» та іншими нормативними документами.

Проаналізуємо деякі з них. Так, 31.03.2015 р. розпорядженням Кабінету Міністрів України «Про затвердження плану заходів щодо медичної,

психологічної, професійної реабілітації та соціальної адаптації учасників антитерористичної операції» № 359-р було затверджено відповідний план, пункти якого містять заходи, пов'язані із психологічною реабілітацією учасників антитерористичної операції.

03.11.2015 р. набув чинності Закон України «Про внесення змін до статті 11 Закону України «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей», в якому передбачено, що «військовослужбовці, учасники бойових дій та прирівняні до них особи, особи, звільнені з військової служби, які брали безпосередню участь в антитерористичній операції чи виконували службово-бойові завдання в екстремальних (бойових) умовах, в обов'язковому порядку повинні пройти безоплатну психологічну, медико-психологічну реабілітацію у відповідних центрах з відшкодуванням вартості проїзду до цих центрів і назад. Порядок проведення реабілітації та відшкодування вартості проїзду встановлюються Кабінетом Міністрів України».

Порядок функціонування та діяльність центрів психологічної реабілітації та лікування законодавчо не врегульований (відсутні відповідні нормативно-правові документи), законодавчо не врегульовані питання процесу госпіталізації, лікування та виписки. Військові потрапляють до центрів переважно перебуваючи у відпустці, без відповідних направлень, тоді, як у п. 260 Статуту внутрішньої служби Збройних сил України зазначається, що «у разі направлення на лікування поза розташуванням частини військовослужбовці повинні мати при собі направлення, підписане командиром військової частини».

Стаття 5 Закону України «Про психіатричну допомогу» передбачає серед державних гарантій щодо забезпечення психіатричною допомогою та соціального захисту осіб, які страждають на психічні розлади, фінансування надання психіатричної допомоги в обсязі, необхідному для забезпечення гарантованого рівня та належної якості психіатричної допомоги; безоплатне надання медичної допомоги особам, які страждають на психічні розлади, у державних та комунальних закладах охорони здоров'я та безоплатне або на пільгових умовах забезпечення їх лікарськими засобами і виробами медичного призначення в порядку, встановленому Кабінетом Міністрів України тощо.

Учасники бойових дій, які гостро потребують психологічної допомоги, за кошт держави (Закон України «Про психіатричну допомогу») можуть бути госпіталізовані тільки до відповідних центрів психологічної реабілітації, які розміщуються на базі психоневрологічних лікарень, з достатньо вірогідними негативними соціальними наслідками. Це може спонукати обмеження у виборі професії, проблеми із отриманням сертифікату від психіатра для оформлення водійського посвідчення тощо.

Учасники бойових дій часто потребують саме психологічної, а не психіатричної допомоги, й у такому випадку організаційний та фінансовий

тягар повною мірою лягає на плечі сімей учасників АТО, благодійних організацій та волонтерів. Роль держави у наданні саме психологічної допомоги учасникам АТО видається мінімальною, тому лишається питання удосконалення механізму реалізації положень ст. 11 Закону України «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців, учасників бойових дій та прирівняних до них осіб».

Згідно пункту 8 Указу президента України № 150/2015 «Про додаткові заходи щодо соціального захисту учасників антитерористичної операції» стоїть завдання опрацювати питання щодо створення заходів для надання спеціалізованої психологічної, психіатричної, психотерапевтичної допомоги учасникам антитерористичної операції.

У підсумку можна констатувати, що проблеми законодавчих основ допомоги учасникам АТО залишаються недостатньо дослідженими, законодавче забезпечення потребує істотного вдосконалення, але вже можна говорити про наявність відповідних змін в законодавчій сфері. Так за дорученням Міністерства охорони здоров'я України на виконання пункту 6 Указу Президента України від 30.01.2015 р. № 40 «Про додаткові заходи щодо забезпечення проведення мобілізації» кафедрою психотерапії ХМАПО МОЗ України розроблена програма «Медико-психологічна реабілітація осіб, які постраждали внаслідок участі в АТО».

ПРАВО – ПОТЕРЯ ЦЕННОСТНЫХ ОРИЕНТИРОВ

Дышкант Т. Н.

Харьковский социально-экономический институт, г. Харьков

Осуществление правовой деятельности как любой другой невозможно без установления целей. В праве целями сознательных усилий социальных субъектов выступают ценности. В системе права выделяют два аспекта: естественно-правовой и позитивно-правовой. Первый позволяет осуществлять ценностно-ориентационную функцию, второй – регулятивно-кратическую. Позитивное право оперирует нормами и законами, имеющими относительный, изменчивый характер. Естественно-правовые предписания опираются на более широкие социокультурные, нормативно-ценностные основания и имеют абсолютный характер. Если нормы относятся к сфере должного, то ценности представляют собой ориентиры, к которым человек должен стремиться свободно, в силу своих собственных духовных потребностей. Не обеспечивая их, право перестает быть правом. К этим ценностям относятся: равенство, свобода, справедливость.

Государство и право неразрывно связаны между собой. Право может возникнуть только в государстве, так как только за государством признается монополия на насилие в плане принуждения к соблюдению норм права. В этом отношении позитивное право определяют как жесткий по ряду черт

«силовой» нормативно-ценностный регулятор поведения людей, тесно связанный с силовым воздействием на людей, с властью. Государство как коллективный субъект высшей власти выполняет управленческие, распорядительные функции в масштабах общества как целого, то есть осуществляет свою политику (греч. *politike* – искусство управления государством). В современном мире одной из самых распространённых политических систем является неолиберализм. Неолиберализм, или либерализм классический (его еще называют «традиционным либерализмом», «либертариизмом», «либертарианством») – это теория, согласно которой рыночный обмен является основой системы этических норм, достаточной для регулирования всех человеческих действий. Неолиберализму приписывают также то, что он служит идейной основой правового государства: «и рынок и правовое государство ведут свое происхождение из одного и того же источника протеста: неприятия определенного способа институционализации власти над индивидами» [1, с. 22]. Институционную власть в идеале должна заменить естественная гармония интересов: ««невидимая рука» рынка через нейтральные и безличные процедуры регулирования «автоматически» осуществляет координацию индивидуальных волей и обеспечивает непреднамеренную гармонию интересов» [1, с. 3]. Государство, в таком случае, нужно постольку, поскольку оно способно обеспечить условия для действия рыночных сил. Осуществляется переход от добродетелей к потребностям. Еще А. Смит выразил убеждение, что неограниченное преследование каждым своего личного интереса как бы само собой создает общее благо. Преследуя свои собственные интересы, владелец капитала невольным образом служит интересам общества. Отсюда лозунг: «laissez faire» («предоставьте действовать, предоставьте вещам идти своим ходом»). Таким образом, этические проявления предстают как некий эпифеномен материального, экономического развития.

Что же происходит с ценностями, ориентирующими право и образующими основу для естественного права? Известны две основные концепции свободы – «свободы от» (негативная свобода) и «свободы для» (позитивная свобода). Негативную свободу можно еще охарактеризовать как независимость. Здесь акцентирование идет на том, что можно признавать в качестве объективных ограничителей. Именно эту свободу признают единственно возможной и морально оправданной в неолиберализме [2, с. 193–195]. Поэтому для приверженцев классического либерализма борьба за свободу означала борьбу за уничтожение внешних ограничений, накладываемых на экономическую, физическую и интеллектуальную свободу человека. Наиважнейшей частью общей свободы индивида выступает его экономическая свобода, обеспечить которую возможно только в условиях свободного рынка. Гарантом и мерой свободы выступает частная собственность. Таким образом, «свобода» зависит от ценовой структуры рынка и является зависимой от внешнего фактора, а, в общем, вся экономиче-

ская деятельность оказывается подчиненной основному закону – закону получения максимума прибыли.

Вместо равенства наблюдается ранжирование людей. «Учитывать действительную неравноценность людей и оправдывать этим какую-либо дискриминацию с помощью принуждения было бы серьезным нарушением основных условий, на которых свободный человек подчиняется правительству» [2, с. 211]. Под дискриминацией в данном случае имеется в виду стремление к более равномерному распределению доходов на основе прогрессивной системы налогообложения и направление средств на решение социальных проблем, «попытка помочь беднейшим слоям населения» [2, с. 156].

На самом деле реальный рынок существенно отличается от идеализированной картины представляемой неолибералами. Основным законом капитализма – закон максимальной прибыли. Максимум же прибыли даёт монополизация. Нестабильный и несовершенный рынок, всё дальше отходит от процедурной честности, что позволяет некоторым участникам рыночных процессов концентрировать в своих руках громадные капиталы. Большое состояние – это источник большой власти. Поэтому «такая концентрация и централизация во всё большей степени угрожают принципам справедливости высшего порядка, то есть равным основным свободам и равенству возможностей» [3, с. 89].

То, что этические проявления не выступают как некий эпифеномен материального, экономического развития видно при обращении к современности. Несмотря на высокий как никогда уровень благосостояния населения в западных странах, нередко звучат рассуждения о кризисе западной культуры. Ценностные ориентации современной цивилизации таковы, что они не стимулируют развитие духовного начала в человеке – как массового явления, во всяком случае. Современной цивилизации свойственен культ материального потребления. В этой ситуации духовные измерения человека уходят на задний план, духовные ценности девальвируются. Экономическая потребность и целесообразность сами по себе вовсе не совпадают с духовностью и потребностями духовного развития. Поскольку духовность не может быть также средством достижения чего-то, каких-то иных целей, постольку либо общество признает духовность в качестве своей самоцели, либо – нет.

В таких условиях происходит деградация правосознания. Ценностно-целевые ориентации, способные подчинять себе мотивационные структуры правосознания, претерпевают подмену, что приводит к разложению правосознания. Отсюда правовой нигилизм, означающий отрицание права как социальной ценности в обществе, неуважительное отношение к нему.

Литература: 1. Виктор Каплун Пьер Розанваллон: неустранимость политического (предисловие научного редактора) / Розанваллон Пьер Утопический капитализм: история идеи рынка. – М.: Новое литературное обо-

зрение, 2007. – 256 с. 2. Хайек Ф.А. Общество свободных. / Ф.А. Хайек. Лондон: Overseas Publications Interchange Ltd, 1990. – 309 с. 3. Алексеева Т.А. Справедливость: Морально-политическая философия Дж. Роулса / Т.А. Алексеева. – М.: Наука, 1992. – 112 с.

ЗАЛЕЖНІСТЬ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ВІД ВІКОВИХ ОСОБЛИВОСТЕЙ ДИТИНИ

Кузьменко О. В.

Національний технічний університет «ХПІ», м. Харків

Залежність здатності людини керувати своєю поведінкою від її вікового розвитку здавна визнається науковцями, практиками і громадською думкою. Це, своєю чергою, є підставою для особливого ставлення суб'єктів соціального контролю до діянь дітей, які вчиняються ними з порушенням норм моралі або права. Щоб бути суб'єктом суспільних відносин людина повинна досягти певного рівня психофізичного та соціального розвитку, який забезпечить їй можливість усвідомлювати свою поведінку, керувати нею і нести відповідальність за власні вчинки. Відомо, що людина не народжується одразу особою (особистістю). Для цього потрібний тривалий процес фізичного, розумового та морального становлення. До досягнення певного віку дитина не визнається повноцінним суб'єктом суспільних відносин ні в правовій, ні в соціологічній літературі. Така поступовість розвитку людини – свідомого учасника суспільного життя – обумовлює спроби законодавця встановити як одну з гарантій принципу винної відповідальності її вікові межі. Законодавець намагається виключити зі сфери застосування кримінально-правових заходів дітей, типовий рівень розвитку яких породжує неспростовні сумніви в тому, що при вчиненні заборонених кримінальним законом діянь вони усвідомлювали їх та керували ними. Питання визначення початкового віку кримінальної відповідальності та критеріїв, якими при цьому мусить керуватися законодавець, ніколи не мало свого однозначного вирішення. Приміром, римське право допускало повну неосудність людини в дитинстві. При цьому закінченням дитинства вважався не конкретний вік, а час, коли дитина починала говорити як людина. Деякі науковці вважають, що моментом, з якого може наставати кримінальна відповідальність, має бути вік статевої зрілості. На їхню думку, саме на цей час припадає кульмінація розвитку людини – становлення її як особи. Інші вчені зазначають, що законодавець при цьому мусить використовувати не тільки дані фізіології та психології, а й брати до уваги соціальні і етнографічні умови життя. На сьогодні загальновизнаним є те, що становлення особи відбувається в діалектичній єдності біологічних та соціальних факторів. Їх співвідношення у формуванні особи ще не розкрито у всіх проявах. Визнається лише, що соціальне, яке поступово

формується в людині, мобілізує її біологічні засади, необхідні для усвідомленої поведінки. По суті розвиток особи є процесом руху від формування її як об'єкта суспільних відносин до становлення як їх суб'єкта. У результаті цього людина набуває самосвідомості, формується як соціально орієнтований член суспільства. Одночасно відбувається формування нормосвідомості особи, яке засновано на механізмах перетворення в суб'єктивний досвід соціальних норм, що об'єктивно склалися у системі суспільних відносин. Соціалізація відбувається під впливом різноманітних факторів соціального середовища. Критерієм соціалізації є вік. За своєю суттю він є суспільно-історичним поняттям. Помічено, що у багатьох мовах вік насамперед позначував не стільки «календарні строки», скільки соціальне становище особи.

Принцип індивідуалізації кримінальної відповідальності вимагає подальшого розвитку положень про таку відповідальність неповнолітніх, оскільки йдеться про застосування загальних правил до специфічної вікової групи. Проаналізуємо окремі вікові періоди формування особи та їхнє кримінально-правове значення. У період дитинства (приблизно до 11 років) малолітні, як зазначалося вище, не визнаються повноцінними суб'єктами суспільних відносин. Маленькі діти розглядаються насамперед як біологічні, а не соціальні істоти. У дитинстві особа проходить шлях від беспорядної істоти до достатньо адаптованої до природи та суспільства людини, здатної взяти відповідальність за себе, своїх близьких, однолітків. Свого часу П. Д. Калмиков зазначав, що особа у дитячому віці за рівнем свого розвитку перебуває на ступінь нижче за тварину. Така дитина може усвідомлювати переважно найближчі умови своєї поведінки та передбачати найближчі її наслідки. Вона нездатна протистояти своїм бажанням, приборкувати емоції та вільно керувати поведінкою. Ще менше вона усвідомлює соціальне значення останньої. Засвоєння соціальних норм у період дитинства відбувається уривками, без взаємозв'язку. Соціальний досвід маленької людини обмежується повсякденною життєвою практикою, а суспільні відносини – стосунками у сімейному оточенні, побуті та шкільному колективі. Така характеристика осіб зазначеного віку не дає можливості розглядати їх як суб'єктів кримінально-правових відносин. Суспільство не може покладати на них жодних обов'язків. Навпаки, діти цього віку вимагають всебічної уваги до себе з боку суспільства з метою забезпечення їм належних умов фізичного, розумового і духовного розвитку, а також соціального захисту. У вітчизняній науці ніколи не виникало сумнівів у тому, що особи до 11 років перебувають поза сферою кримінально-правового впливу і за жодних умов не можуть вважатися суб'єктами злочину. Не так однозначно вирішується питання про можливість бути суб'єктом злочину дітей молодшого підліткового віку (11–14 років). Цей період розвитку називають критичним або «важким». Пояснюється це тим, що саме на цей період життя припадає максимально бурхливий біологічний розвиток, зок-

рема, статевая зрілість. Останнє, своєю чергою, обумовлює істотні зміни в соціальній позиції підлітка. Психологи і педагоги вважають, що саме з 11-річного віку формується справжня свідомо особистість. У підлітків цього віку виникає самооцінка, критичне ставлення до оточення, прагнення до самостійного життя, вміння розуміти і підпорядковувати свою поведінку нормам життя в суспільстві. Саме про молодших підлітків можна говорити, що вони досягають досить стійкого рівня соціалізації. Особи у віці від 11 до 14 років здатні усвідомлювати не тільки фактичний характер своєї поведінки, а й її соціальне значення, нести відповідальність за свої вчинки. Ж. Піаже, досліджуючи проблему розвитку інтелектуальних здібностей у дітей, дійшов висновку, що в підлітковому віці особа остаточно формується. На його думку, саме на цей період життя припадає започаткування формального мислення. Зараз багато психологів визнають, що на молодший підлітковий вік припадає максимальний розвиток формального мислення. Починаючи з 11-річного віку у особи виникає автономна мораль. Інакше кажучи, виникає суб'єктивна відповідальність як здатність особи узгоджувати свою поведінку з певними правилами та усвідомлювати факти їхнього порушення. Тож, якщо не обмежуватися характеристиками окремих рис молодшого підліткового віку, а виходити із загальної оцінки психофізичного та соціального розвитку таких дітей, можна погодитися з пропозицією В. М. Бурдіна та деяких інших вітчизняних вчених-правників щодо необхідності зниження віку кримінальної відповідальності в Україні за окремі злочини з 14 до 11 років.

ВПЛИВ ПРИЙНЯТТЯ НОВОГО КРИМІНАЛЬНОГО ПРОЦЕСУАЛЬНОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ НА ОРГАНІЗАЦІЮ ТА ЗДІЙСНЕННЯ БОРОДЬБИ ЗІ ЗЛОЧИНАМИ, ПОВ'ЯЗАНИМИ З ТЕРОРИСТИЧНОЮ ДІЯЛЬНІСТЮ

Лисенко А. М., Лисенко І. В.

Харківський національний університет внутрішніх справ, м. Харків

Прийняття нового КПК України відобразилося на процесі проведення досудового розслідування злочинів, пов'язаних з терористичною діяльністю, у зв'язку з виключенням такого завдання оперативно-розшукової діяльності, як розкриття злочину.

Слід відзначити, що вказані вище зміни відобразилися, насамперед, на переліку та змісті етапів боротьби зі злочинами та компетенції суб'єктів її провадження. Так, наприклад, під час дії попереднього КПК України процес боротьби складався з наступних етапів: а) виявлення злочину, який вчиняється; б) документування злочинних дій, яке здійснювалося під час оперативного пошуку або оперативної розробки (в межах заведеної оперативно-розшукової справи); в) реалізація оперативно-розшукової інформації

або матеріалів оперативної розробки із затриманням винних осіб, з подальшою передачею зібраних матеріалів перевірки до слідчого підрозділу; г) проведення досудового розслідування за фактом вчинення злочину встановленою особою із забезпеченням оперативного супроводження з боку працівників оперативних підрозділів. При цьому три із чотирьох етапів боротьби із вказаними злочинами відносилися до компетенції оперативних підрозділів та усі заходи в їх межах виконувалися за задумом оперативних працівників, затвердженим їх безпосереднім керівником.

На теперішній час до етапів боротьби з досліджуваними нами злочинами можна віднести: 1) виявлення злочину, з подальшою передачею зібраних матеріалів перевірки або лише повідомлення про злочин до слідчого підрозділу; 2) проведення досудового розслідування за фактом вчинення злочину встановленою особою. При цьому фактично документування злочинної діяльності терористів та реалізація зібраних матеріалів здійснюються під час кримінального провадження. Ця особливість другої моделі боротьби із вказаними злочинами обумовлює обов'язковість здійснення взаємодії між оперативними та слідчими підрозділами під час проведення досудового розслідування.

Необхідно зазначити, що незважаючи на те, що на другому етапі формально обрання методики розслідування злочину та проведення конкретних слідчих (розшукових) дій належить до компетенції слідчого згідно з КПК України, практично він у своїх діях керується (особливо на початку розслідування, коли здійснюється документування злочинної діяльності підозрюваних осіб) думками оперативних працівників з цього питання. Це обумовлено як більшим досвідом останніх щодо документування досліджуваних злочинів, так і їх більшою інформаційною забезпеченістю щодо події вчинення злочину. Дані обставини призводять у практичній діяльності до того, що слідчий перебуває під впливом версії вчинення злочину, яку висловлює йому оперативний працівник, та обирає відповідну методику дій.

Таким чином, відмінність двох наведених вище моделей боротьби з досліджуваними нами злочинами полягає у тому, що у першому випадку основний загальний заходів з документування злочинної діяльності терористів та реалізація у відношенні них оперативно-розшукової інформації здійснюється до початку досудового слідства, тобто порушення кримінальної справи. У другому випадку документування злочинної діяльності та реалізація зібраних матеріалів здійснюються після початку кримінального провадження. При цьому обом моделям притаманні як недоліки, так і переваги, які витікають одні з одних.

Так, до переваг першої моделі боротьби зі злочинністю слід віднести те, що отримана оперативно-розшукова інформація реалізується тим же суб'єктом, який її отримав, що є цілком логічним і позитивно впливає на результати оперативно-розшукової діяльності. До недоліків же можна віднести: 1) дублювання деяких заходів до порушення кримінальної справи та

після її порушення, наприклад, відібрання спочатку від особи пояснення, проведення дослідження вибухових речовин, а на стадії досудового розслідування – допитування за тими ж самими питаннями та проведення експертизи зазначених речовин тощо; 2) складності легалізації результатів, одержаних внаслідок проведення окремих оперативно-розшукових заходів (наприклад, зняття інформації з каналів зв'язку, оперативного огляду приміщення, негласної відео фіксації дій злочинців тощо). Відповідно переваги та недоліки другої моделі боротьби зі злочинністю прямо протилежні таким першій моделі.

Таким чином, під час аналізу наведених вище моделей боротьби зі злочинами, пов'язаними з терористичною діяльністю нами було встановлено, що, враховуючи вимоги діючих КПК України та Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність», у сучасних умовах здійснення взаємодії між оперативними та слідчими підрозділами під час провадження досудового розслідування за фактами вчинення вказаних злочинів є обов'язковим. За таких обставин набуває особливої актуальності висловлювання І.П. Козаченка, який відзначав, що «... дуже важливо сьогодні розглядати проблему взаємодії не як самоціль, а як органічну частину роботи, ... з розширення ініціативи, творчості, самостійності, без чого неможливе просування вперед в теперішній ситуації боротьби зі злочинністю».

Наприкінці зазначимо, що враховуючи високу латентність підготовки вчинення злочинів, пов'язаних з терористичною діяльністю, а також неможливість доведення на стадії готування злочинного умислу терористів щодо вчинення саме досліджуваних злочинів, вони, як правило виявляються вже після їх вчинення. У зв'язку з цим в сучасних умовах боротьба зі злочинами, пов'язаними з терористичною діяльністю здійснюється слідчими і оперативними підрозділами у тісній взаємодії, переважно в рамках порушеного кримінального провадження.

УКРАИНА – ПУТЬ К ДЕМОКРАТИИ

Муренко Е. Л.

Национальный технический университет «ХПИ», г. Харьков

Демократия – это непростая, а возможно, самая сложная из существующих в мире форм правления государством. Она наполнена внутренними конфликтами и противоречиями, а ее воплощение в жизнь требует напряженных усилий. Критерием демократии является наличие такого типа политической культуры, приоритетом которого являются такие ценности, как уважение прав и свобод человека, отказ от насилия как способа государственной политики и формы политической борьбы, гуманность,

терпимость к инакомыслию, осмысленное уважение и соблюдение гражданами законов государства.

Основными характеристиками демократического режима являются следующие.

Провозглашаются и реально обеспечиваются права и свободы человека и гражданина.

Решения принимаются большинством с учетом интересов меньшинства.

Выборность и периодическая сменяемость высших центральных и местных органов государственной власти и их подотчётность избирателям.

Силловые структуры государства (вооружённые силы, полиция, органы безопасности и т.д.) находятся под демократическим контролем общества.

Доминирование методов убеждения и компромисса.

Политический плюрализм, многопартийность, соревновательность политических партий, наличие дееспособной оппозиции (т.е. оппозиции, целью которой является исправление и улучшение существующей власти, возможность высказывать и отстаивать альтернативные идеи и предлагать свои модели развития).

Гласность, как свобода средств массовой информации от политической цензуры властных государственных структур.

Реальное существование принципа разделения власти на три независимых ветви: законодательную, призванную определять стратегию развития общества; исполнительную, призванную претворять в жизнь выше указанную стратегию и проводить на её основании повседневную политику государства; судебную, призванную разрешать конфликтные ситуации между различными субъектами общества.

Многообразие форм собственности и реальная возможность их развития.

Свобода экономической и предпринимательской деятельности.

Верховенство права, т.е. подчинение всего происходящего в обществе Конституции и законам.

Идеологическое многообразие, т.е. возможность реализации конституционного права на свободу мысли и слова.

Несмотря на то, что Украина уже провозгласила себя как независимое демократическое государство, этот факт пока еще очень далек от истины. Для значительной части населения задекларированные конституцией права и свободы не подкреплены ни экономически, ни организационно, а некоторые конституционные права вообще грубо нарушаются. Коррупция и безответственность сводят на нет наилучшие пожелания законодателей и политиков, что порождает одновременное обкрадывание и народа и государства.

Наряду с этим, серьезным препятствием для построения демократи-

ческого государства, является отсутствие надлежащего постоянного контроля со стороны народа, т.е. тех самых избирателей, за органами, осуществляющими политическую власть, за бюрократическим аппаратом государства.

Существенное ограничение демократических принципов, дает основание для выводов о наличии в Украине элементов авторитарного и авторитарно-автократического режимов. Это проявляется в ограничении круга личностей, осуществляющих политическую власть, отсутствием реальной ответственности органов государственной власти и управления за содержание и последствия своей деятельности, формирование элиты сверху, а не демократическим путем, отсутствие конструктивной оппозиции, концентрация власти в руках определенной политической группы, осуществление давления на средства массовой информации, несовершенство судебной системы и т.д.

Итак, к признакам демократического политического режима, следует отнести: избирательность важнейших органов государственной власти, юридическое равенство граждан, многопартийность, разделение власти на три ветви: законодательную, исполнительную и судебную и прочее.

К числу признаков тоталитаризма следует отнести нетерпимость властных структур к политическому инакомыслию, уверенность в собственной непогрешимости, националистический догматизм, примитивизация политической культуры.

К чертам, свойственным авторитарно-автократическому режиму относятся отсутствие гарантий безопасности населения и представителей органов политической власти, конфронтация властных структур, отсутствие эффективных форм координации их действий, отсутствие общей идеи единой политической системы, потеря высшими органами политической власти монополии на применение насилия.

И, наконец, существенные элементы авторитарно-автократического политического режима присущие современной Украине: некомпетентность, игнорирование знаний и опыта мировой цивилизации в решении многих важных политических и экономических вопросов, попытки решать сложные проблемы общественной жизни, требующие кропотливого труда и профессионализма, неадекватными реальной ситуации методами; отсутствие у представителей власти чувства гражданской ответственности перед своим народом.

Учитывая все вышесказанное, следует сделать вывод, что для установления истинного демократического режима в государстве необходимо, что бы все участники политического процесса поняли, что внутренние проблемы и конфликты могут быть решены только демократическими процедурами и только в соответствии и в рамках установленных правовых норм. Демократический режим должен укрепиться в Украине настолько, чтобы не только обеспечить свое выживание, но и приобрести способность активного сопротивления возможным кризисным явлениям.

ПОЛІТИЧНІ ТА ПРАВОВІ ВЧЕННЯ КЛАСИКІВ НІМЕЦЬКОЇ ФІЛОСОФІЇ (кінець XVIII – початок XIX ст.)

Окладна М. Г.

*Національний юридичний університет ім. Ярослава Мудрого, м. Харків
Академія військово-історичних наук і козацтва ГШ СКВ, м. Харків*

Своєрідність німецької ідеології на рубежі XVIII–XIX ст. характеризувалась специфікою розвитку суспільних відносин у Німеччині. Після релігійних і соціальних рухів XVI–XVII ст. у країні зміцнилися кріпосницькі порядки, що призвело до зниження темпів розвитку промисловості. Економічна відсталість Німеччини особливо проявилась після завоювання німецьких земель Наполеоном. Загроза повної втрати незалежності застала правлячу верхівку здійснити міри по обмеженню кріпосництва, проведенню певних реформ.

Особливість німецької ідеології цього часу характеризувалась ще і тим, що в країні затверджувалися відносини віротерпимості між католиками і протестантами. Релігійний плюралізм створював сприятливі умови для розвитку теоретичної думки, оскільки звільняв філософію від необхідності строго додержуватися догматів релігії.

Німецька класична філософія зіграла плідну роль у розвитку суспільної теорії. Особливе значення мали праці видатних мислителів Іммануїла Канта та Георга Гегеля.

Родоначальником сучасної концепції правової держави був німецький філософ І. Кант (1724–1804 рр.). Погляди Канта на етику, право, державу знайшли своє відображення у працях «Ідея загальної історії у всесвітньо-громадянському плані» (1784 р.), «Основи метафізики моральності» (1785 р.), «До вічного миру» (1795 р.) і трактаті «Метафізика устоїв» (1797 р.), перша частина якого називається «Метафізичні начала вчення про право».

Кант вважав, що носіями моральності можуть бути усі люди без будь-яких виключень. Джерелом моральності та права виступає практичний розум або вільна воля людей. Стати моральною особистістю людина здатна лише в тому випадку, коли буде розуміти свою відповідальність перед людством в цілому. Оскільки люди є рівними між собою, остільки кожний індивід має для іншого абсолютну моральну цінність. Етика Канта підкреслює моральну відповідальність кожної людини за те, що відбувається у світі.

Правова теорія Канта тісно пов'язана з етикою. Право та мораль мають у нього єдине джерело – практичний розум людини та єдину ціль – затвердження загальної свободи. Відмінність між ними полягає у тому, що мораль заснована на внутрішніх спонуканнях та усвідомленні свого обов'язку людиною, тоді як право використовує для забезпечення аналогічних поступків зовнішній примус з боку держави або іншої людини. На думку Канта правові закони – це перша ступень моральності. Якщо у сус-

пільстві встановлено право, яке відповідає моральним законам, то вільне волевиявлення однієї особи не суперечить свободі інших людей.

На думку Канта, справжнє призначення права в тому, щоб гарантувати людині умови, в яких вона могла би нормально проявити себе, в яких реалізувалася б її воля і забезпечувалася громадянська рівність з іншими.

По визначенню Канта право – це сукупність умов, при яких свавілля однієї особи поєднано зі свавіллям іншої з точки зору загального закону свободи. До таких умов відносяться: наявність примусово здійснюваних законів, гарантований статус власності та особистих прав індивіда, рівність членів суспільства перед законом, вирішення спорів у судовому порядку.

У вченні Канта об'єднуються ліберальна, радикальна і авторитарна лінії розвитку політичної думки. Він є прихильником довірливих теорій держави, розвиває ідею правової держави (хоча сам цей термін не використовував) та обмеження державної влади.

У «Метафізики устоїв» Кант визначає державу як об'єднання багатьох людей, котрі підпорядковані правовим законам. В якості важливішої ознаки він називає верховенство закону. Кант підкреслював, що розглядає не держави, які існують в дійсності, а «державу в ідеї, таку, якою вона повинна бути у відповідності з чистими принципами права».

І. Кант підтримував ідею Руссо про народний суверенітет, він вважав, що народ має право на участь у встановленні правопорядку шляхом прийняття конституції, яка повинна виражати його волю. Однак він вважав, що народ не має права обговорювати прийняті закони та насильницьким шляхом змінювати існуючий устрій держави. Змінювати державний устрій, за Кантом, можливо тільки конституційним шляхом. Підтримуючи принцип розподілу влади на законодавчу, судову та виконавчу, Кант висуває принцип їх координації та взаємодоповнення, на його думку, законодавча влада повинна мати певний пріоритет над виконавчою владою.

Продовжувачем авторитарної концепції держави був Георг Гегель (1770–1831 рр.). Основними його творами були «Феноменологія духу» (1807 р.), «Наука логіки» (1812–1816 рр.), «Енциклопедія філософських наук» (1817 р.). Головним твором з питань держави та права була «Філософія права», написана Гегелем у 1821 р. Він вважав, що наука про право є частиною філософії, тому що вона як і філософські дисципліни використовує методи діалектики.

Завдання філософії Гегель бачив у тому, щоби досягнути державу та право як продукти розумної діяльності людини, що одержує своє втілення у реальних суспільних інститутах. Основною ідеєю права філософ вважав загальну свободу. «Система права є царство реалізованої свободи». Загальна свобода вимагає, щоби суб'єктивні устремління індивіда були підпорядковані етичному боргу, права громадянина – співвіднесені з його обов'язками перед державою, свобода особистості – узгоджена з необхідністю.

Гегель включав у поняття права більш широкий вид суспільних явищ.

Особливими видами права у нього виступають формальна рівність учасників майнових відносин, мораль, моральність, право світового духу.

У своїй праці «Філософія права» він відокремлює два поняття «громадянське суспільство» та «держава». Гегель розглядає громадянське суспільство і державу як не співпадаючі сфери суспільного життя.

Під громадянським суспільством він розуміє систему матеріальних потреб, які обумовлені промисловістю та торгівлею. На його думку, розвиток громадянського суспільства настає пізніше, ніж розвиток держави. Згідно вчення Гегеля громадянське суспільство містить в себе відносини, що складаються на основі приватної власності, а також закони та установи (суд, поліція, корпорації), що повинні гарантувати суспільний порядок.

Громадянське суспільство, за Гегелем, це сукупність формально рівних індивідів, всебічна залежність яких будується на приватній власності. Громадянське суспільство поділяється на три стани: основне (селяни, дрібні землевласники), загальне (чиновники), промислове (фабриканти, торговці, ремісники). Загальним началом, що владує над цією становою системою, є право, яке охороняє працю та власність кожного члена суспільства. У громадянському суспільстві право встановлює норми поведінки, які визнаються усіма членами суспільства. В наслідок цього особистість, власність одержують у суспільстві законне визнання, договори не порушуються, злочини караються. Порушення законів розглядаються судами. Держава, на думку Гегеля, – це сфера політичної діяльності, яка складається з законодавчої, представницької влади та влади государю. Суверенітет, верховна влада над усім суспільством належить монарху. Гегель не визнавав теорію суспільного договору, він висуває теорію «моральної ідеї» в походженні держави. Як абсолютна ідея, держава має верховне право над людиною. З усіх політичних форм держави «моральна ідея» одержує свій повний розвиток тільки в конституційній монархії.

Гегель – ідеолог монархізму, в конституційній монархії він бачив втілення розуму, світового духу. Монархія надає державі властивості індивідуальності. Спадкова монархія природна, вона краще ніж виборна. Гегель вважав, що єдиною розумною формою правління є монархія. Владу народу він відкидає, народ без монарху – це безформна маса. Монархічна влада об'єднує державний механізм в єдине ціле. В конституційній монархії, по словам філософа править закон, монарху залишається тільки додати своє суб'єктивне «я хочу».

Вчення Гегеля зробило величезний вплив на розвиток політико-правової думки, його прогресивні положення стали теоретичною основою розвитку ліберальних і радикальних концепцій.

Вплив методології та теоретичного змісту політичних і правових доктрин Канта і Гегеля виявився тривалим і глибоким. Наприкінці XIX – початку XX ст. склалися неокантіанські школи та стало формуватися неогегельянство, які вплинули на подальший розвиток теорії права і держави. Ідеоло-

ги різних класів робили спроби поєднати філософії Канта і Гегеля, хоча їх філософські і політико-правові ідеї розходяться у вирішенні багатьох проблем. Але в області політико-правової ідеї Канта і Гегеля об'єднує ненависть до рабства, свавілля, феодального гніту, ідеї свободи людини і людства, повага до законності, впевненість в тому, що держава може і повинна стати розумною.

ПОЛІТИКО–ПРАВОВА ДОКТРИНА СОЛІДАРИЗМУ

Перевалова Л. В.

Національний технічний університет «ХПІ», м. Харків

Академія військово-історичних наук і козацтва ГШ СКВ, м. Харків

Політико-правова думка початку ХХ століття характеризується наявністю багатьох концепцій права, серед яких особливе місце займає політико-правова доктрина солідаризму.

Теоретичною основою ідей солідаризму була соціологічна доктрина, погляд Огюста Конта на суспільство як єдине ціле.

Поняття «солідарність», яке було висунуте О. Контом, знайшло свій подальший розвиток в працях французького соціолога Еміля Дюркгейма «Про розподіл суспільної праці» (1893 р.), французького політичного діяча Л. Буржуа «Солідарність» (1897 р.).

З критикою ідей солідарності виступили французькі анархо-синдикалісти, які призивали пролетаріат до класової боротьби з буржуазією.

Проти революційного синдикалізму виступив Леон Дюгі, якій на підставі ідей солідаризму розпочав створення нової політико-правової концепції.

Леон Дюгі – професор юридичного факультету в Бордо. Серед його основних праць слід виділити «Держава, об'єктивне право і позитивний закон» (1901 р.), «Курс конституційного права» (1911 р.).

Центральною категорією вчення Дюгі стала ідея соціальної солідарності, яка полягала в тому, що люди не можуть жити ізольовано один від одного, в так званому «природному стані». Людина може жити тільки в суспільстві, разом з іншими людьми Цей факт відображається у свідомості людини та формує особливе відчуття солідарності. Дюгі виділяє два види солідарності – «солідарність за схожістю» та солідарність, що пов'язана з розподілом праці.

«Солідарність за схожістю» пов'язана зі збігом інтересів людей. Другий вид солідарності, пов'язаний з розподілом праці, стає основним видом солідарності, тому що сучасне суспільство характеризується високим рівнем розподілу праці. Це солідарність економічна.

Соціальна солідарність в двох видах, на думку Дюгі, є фактом природним, люди, які складають суспільство, є істотами свідомими, тому факт

соціальної солідарності породжує визначену норму соціальної поведінки. Це і є «соціальна норма», яка потребує зміцнення єдності людей у суспільстві та складає базис «об'єктивного права».

Соціальна норма складається поступово, спочатку вона потребує від індивіда виконувати і поважати будь якій індивідуальний вольовий акт, що відповідає інтересам соціальної солідарності.

У подальшому соціальна норма внаслідок розподілу праці набуває більш розвинуту форму. Індивід повинний не тільки поважати всяку дію, яка відповідає вимогам солідарності, але і утримуватися від будь якої дії, яка суперечить солідарності.

Соціальну норму Дюгі формулює наступним чином: «Не робити нічого, що зменшує солідарність за схожістю і солідарність через розподіл праці; робити все можливе, щоби збільшити соціальну солідарність за схожістю і солідарність через розподіл праці; робити все можливе, щоб збільшити соціальну солідарність у двох її формах».

На думку Дюгі, соціальна норма у своїй сукупності охоплює економічні, моральні та юридичні норми.

Соціальна економічна норма регулює дії, які відносяться до виробництва, обміну, споживання, це правила економічного життя, їх порушення приводить нестабільності, до криз у промисловості.

Моральна норма регулює зовнішню поведінку людей у суспільстві у відповідності з вимогами звичаїв. Ця норма також є обов'язковою, її порушення викликає негативні реакції, що примушують порушника поважати вимоги моралі.

Юридична норма є самим високим ступенем соціальної норми. Вона не має власного змісту. Якщо економічну і моральну норму можна визначити по їх змісту, предмету регулювання, то юридичну норму визначити так неможливо. Вона може бути за своїм змістом або економічною, або моральною, але не кожна економічна або моральна норма буде юридичною. Порушення юридичної норми завжди викликає негативну соціальну реакцію. Дюгі писав: «Тільки один – єдиний соціальний момент може зробити з визначеної економічної або моральної норми норму юридичну. Цим моментом може бути тільки соціальний примус». Таким чином важливою ознакою юридичної норми є соціальний примус.

Юридична норма починає діяти тільки тоді, коли індивіди доходять до висновку, що для забезпечення юридичної норми необхідно застосування примусу. На певному етапі розвитку людської цивілізації монопольним правом на застосування примусу, який необхідний для виконання юридичної норми, є держава. Але так буде не завжди. Дюгі вважав, що право не пов'язано з державою, яка майже йому не передує. За ці висловлювання Дюгі критикували прихильники юридичного позитивізму.

Дюгі вважав, що право в істинному значенні слова – це те, що народжується у суспільстві, поза державою. Однак Дюгі не міг відмовитися від

реальних фактів: існували нормативні акти, юридичні звичаї, які видавалися або санкціонувалися державою і застосовувалися судами як право. Дюгі визнає існування позитивного закону, але підпорядковує його об'єктивному праву. В зв'язку з цим Дюгі поділяє правові норми на нормативні та конструктивні.

Нормативне юридичне правило – це і є норма права у власному значенні. Воно пропонує кожній людині, яка живе у суспільстві, певний вид поведінки: здійснити певну дію, або утриматися від дії. Нормативне правило породжується соціальною солідарністю та відображається у свідомості людей. Людина розуміє, якщо вона не виконує певні правила, встановлені у суспільстві, то соціальна група буде реагувати проти неї та може встановити правила, що забезпечать її виконання. Ці правила і є конструктивними або технічними юридичними правилами. Вони передбачають засоби, приписи, які забезпечують виконання нормативних юридичних правил. Нормативні правила існують незалежно від конструктивних. Законодавець надає нормативним правилам форму закону і забезпечує їх конструктивними нормами.

Об'єктивне право Дюгі – це сукупність багатьох нормативних правил, які необхідні для підтримки життя суспільства, тому ці норми визнаються та охороняються ним. Охорона нормативних правил здійснюється конструктивними нормами, що найчастіше видаються державою. Конструктивні норми – юридичні, якщо вони спираються на норми об'єктивного права. Однак вони не будуть юридичними, якщо за ними не має цих норм.

З позицій солідаризму Дюгі розглядає функцію буржуазії, яка повинна сплатити «соціальний борг» і стати «істотою суспільною». До декларації прав Дюгі додає декларацію обов'язків. Він згоден з Контом, котрий вважав, що люди не мають суб'єктивних прав, але мають обов'язки по відношенню до усіх. Права людини – метафізичне поняття, якому не має місця в юридичній науці та практиці. В зв'язку з цим підприємницька діяльність виступає як корисна «соціальна функція», де власність перестає бути суб'єктивним правом, вона стає «соціальною функцією володільця майна».

Дюгі вважає, що влада є соціальним фактом, але не правом. Вона стає правом лише тоді, коли відповідає нормі солідарності.

Дюгі не погоджується зі прихильниками класової теорії держава. На його думку, усі соціальні групи можуть приймати участь в управлінні. Для цього необхідно децентралізувати владу та залучити до її діяльності синдикати, що представляють робочих і капіталістів. Нова держава буде надкласовою, у неї не буде зловживань і корупції, катаклізмів та насильницьких революційних подій. Дюгі вважає, що з часом така держава вже не буде політичним інститутом, владуючи будуть виконувати функції управління, нагляду і контролю в єдиному корпоративному суспільстві, заснованому на ефективному розподілу праці.

Дюгі негативно відносився і до системи парламентаризму, які нібито

висловлюють волю народу, але на ділі підмінюють його. Не усі шари суспільства представлені у парламенті, для того щоб цього уникнути, він пропонує, щоби влада здійснювалась у співпраці з представниками усіх соціальних груп, які існують у країні, представники будуть обмежувати один одного самим своїм існуванням і співпрацею. Традиційна держава перестане існувати, на зміну їй прийде корпоративна держава, яка буде більш гуманною, більш захищаючою індивіда. Вона буде будуватися на основі синдикатів та соціальної норми, що дозволить гармонізувати суспільні відносини, вивести суспільство на якісний інший стан, відмінний від попереднього, буржуазного.

Ідеї корпоративної держави не одержали широкого розповсюдження, це було пов'язано з тим, що вони були скомпрометовані тоталітарними режимами. Італійські фашисти вважали окремі положення цієї доктрини складовими частинами своєї теорії та у деформованому вигляді пробували їх застосовувати на практиці.

Інтерес до доктрини Дюгі сьогодні не є досить великим, але окремі її положення знайшли своє відображення в політико-правовій практиці. Вони сприяли поступовому пом'якшенню соціальних протиріч, урахуванню інтересів народу, становленню соціальної держави.

ІСТОРИЧНІ АСПЕКТИ РОЗВИТКУ ФІЛОСОФІЇ ПРАВА

Семко М. О.

Національний технічний університет «ХПІ», м. Харків

Філософсько-правова проблематика привертала до себе увагу мислителів ще давнього світу. Геракліт, Демокріт, Фулідід і Гіппій, Епікур та багато інших неодноразово звертались до проблем свободи, права та закону. Щоправда, тривалий час питання права, право розуміння розглядалися фрагментарно як окремі аспекти більш загальних тем. І лише згодом вони стали самостійними об'єктами дослідження, здебільшого як вчення про природне право.

Філософія права – розділ філософії, що займається вивченням змісту права, його сутності й поняття, форм існування й цінності, ролі у житті людини, держави, суспільства.

Німецький філософ Г. В. Ф. Гегель не сумнівався не тільки в тому, що філософія права – це наука, а й в тому, що наука про право – це філософія. Він створив грандіозну філософську систему і написав спеціальну працю «Філософія права». Праця складалася із трьох частин. Це – «Абстрактне право», «Етика», і «Моральність». На противагу йому російський юрист Н. М. Коркунов виступав проти юридичної правової науковості, проте допускав використання словосполучення «філософія права» для позначення тих вищих рівнів теорії права, на яких глобальні узагальнення ще

зберігають осмислений зв'язок з правовим матеріалом.

З другої половини XIX століття позначилася тенденція зосередження під назвою «філософія права» різноманітних фрагментів філософських міркувань і підходів, з тих чи інших мотивів імпортованих, а потім «легалізованих» в правознавстві. Так, німецький юрист Густав Гуго стверджував, що не наука про право є частиною філософії, а філософія права є частиною юридичних теоретизацій.

Самостійною філософською дисципліною філософія права стала завдяки зусиллям Гегеля, який у 1820 році видав знамениту «Філософію права», що дотепер не втратила своєї значущості. Наука про право, за Гегелем, є частиною філософії. Тому вона мусить розвинути із поняття ідею, що репрезентує розум предмета, або спостерігати власний іманентний розвиток самого предмета. Звідси випливає й визначення предмета філософії права: «Філософська наука про право має своїм предметом ідею права – поняття права і його реалізацію». Гегель ставить перед філософією права завдання осягнути думки, що покладені в основу права, «осягнути те, що є, оскільки те, що є, є розум». Тобто його тлумачення предмета філософії права зумовлено його ж ідеями про тотожність мислення і буття, розумного і дійсного.

Основоположним принципом поглядів іншого німецького філософа, Еммануїла Канта, є твердження про те, що кожна особа володіє досконалою гідністю, абсолютною цінністю; особа не є знаряддям здійснення яких би то не було планів, нехай навіть благородних. Людина – суб'єкт моральної свідомості, в корені відмінний від навколишньої природи, в своїй поведінці він повинен керуватися веліннями морального закону. «Роби так, щоб максимум твоєї поведінки могло бути разом з принципом загального законодавства», – радив мислитель. Кант вважається одним із творців концепції правової держави, оскільки розглядав державу як «безліч людей, підлеглих правовим законам».

Філософське розуміння права справило відчутний вплив як на окремі філософсько-правові підходи і концепції, так і на юридичну науку загалом. З іншого боку, юриспруденція, юридичні теоретичні положення про право, проблеми його становлення, удосконалення і розвитку визначають вектори філософських досліджень правової тематики. Подібним взаємовпливом і взаємодією філософії та юриспруденції відзначаються майже всі сучасні підходи до права незалежно від системи, до якої вони належать, юридичної науки чи філософії. Оскільки філософсько-правові концепції XX століття розвиваються зусиллями філософів і юристів, це зумовлює певну розбіжність між ними щодо розуміння предмета, цілей і завдань філософії права.

Так, серед загальних проблем теорії права німецького правознавця А. Кауфмана перебувають такі питання, як людина у праві, право як міра влади, співвідношення природного права і правового позитивізму, права і моралі, подолання правового релятивізму, онтологічна структура права тощо. Французький професор права Г. Шварц-Ліберман фон Валендорф

вбачає сенс філософії права в аксіологічному підході до позитивного права, оскільки філософія, на його думку, за своєю суттю є встановленням ієрархії цінностей щодо навколишнього світу.

У філософсько-правовій концепції німецького мислителя К. Роде філософія права, за своєю суттю, постає як історія філософії права, в якій він виокремлює три основні етапи: філософію права античності, християнську філософію права і філософію права нового часу – від Макіавеллі до сучасних авторів.

У контексті екзистенційного підходу до права (В. Майхофер, Е. Фехнер, К. Коссіо) основне завдання філософії права полягає в розумінні й тлумаченні права як екзистенційного явища, в його розрізненні й співвідношенні з офіційним законом (позитивним правом). У цьому аспекті екзистенційне право постає як справжнє (автентичне) право (як вияв «справжнього існування», екзистенції), а закон (позитивне право) – як щось несправжнє, відчужене від людини, а отже, як таке, що суперечить його екзистенційній сутності, як знеособлена об'єктивована форма вияву «недійсного існування».

У неопозитивістській концепції (О. Вайнбергер, П. Колер, П. Штрацер) філософія права охоплює аналіз структурних проблем права, загальні юридичні поняття й основні теоретичні проблеми правової науки, теорію справедливості та юридичне вчення про методи.

З точки зору представників неотомізму (Ж. Маритен, Ж. Дабен, Й. Месснер) філософія права має вивчати природне право, яке притаманне людині з часів її творення Богом, тобто яке походить від вічного закону, що є джерелом усіх інших законів і загальним законом існування світу. Природне право розглядається ними як ідеальний порядок людських дій, а тому йому мусить відповідати позитивне право і його застосування на практиці.

Буржуазне суспільство потребувало всебічно розвиненої юриспруденції, і філософію права розробляли переважно як правову теорію, ототожнюючи її предмет із предметом теорії права. Однак, наприкінці XIX століття фахівці з філософії права перейшли від вивчення чинного права та реального правопорядку до ідеальних, духовних засад права. Саму «ідею права» тлумачили із позиції теорій Канта чи Гегеля.

Марксизм у дослідженні філософсько-правових проблем виходив із принципів діалектичного та історичного матеріалізму, абсолютизував класовий аспект і абстрагувався від загальнолюдського, національного та особистісного. Він розглядав право як піднесену на рівень закону волю панівного класу і відповідно обмежував предмет філософії права інструментальною сутністю права та умовами його оптимального використання для досягнення проголошеної марксизмом мети – побудови комунізму.

При сучасному розвитку людського знання філософія не в змозі дослідити закономірності кожної спеціальної науки, в тому числі спеціальних

юридичних дисциплін. Тому функції філософії права покладаються на теорію права, яка концентрує увагу на дослідженні основних загальних закономірностей даної сфери суспільного життя.

Проблема розрізнення і співвідношення права і закону має визначальне значення для будь-якого теоретично послідовного розуміння права. В антологічному аспекті розрізнення права і закону (у різних його варіантах), дає змогу розкрити об'єктивні сутнісні особливості права, наявність яких у законі дає змогу охарактеризувати його як правове явище, що відповідає сутності права, як зовнішній вияв і реалізація правової сутності. У теоретико-пізнавальному аспекті ця концепція постає необхідною гносеологічною моделлю теоретичного осягнення знань та істини про закон у формі певного поняття права. В аксіологічному аспекті вона розкриває об'єктивну природу і специфіку цінностей права, що як особлива форма належного, мета і ціннісне начало визначає ціннісно-правове значення конкретного закону і держави.

Отже, концепція розрізнення права і закону забезпечує процес переходу від простого, буденного розуміння права як суб'єктивної прояву влади у формі закону до істинного знання про право, його об'єктивні особливості, природу й сутність та адекватні й неадекватні форми його вияву, і на цій підставі окреслює предметну сферу філософії права.

КУЛЬТУРНІ ТРАДИЦІЇ УКРАЇНИ І СУЧАСНІСТЬ

МОРАЛЬНІ ЗАСАДИ СУЧАСНОГО СУСПІЛЬСТВА

Вандишева-Ребро Н. В.

Національний технічний університет «ХПІ», м. Харків

Суспільне життя у різні часи, й сьогодні не є виключенням, висувало перед людиною низку труднощів. Сучасний українець, як й кожна людина у сучасному глобальному світі, також стикається з новими викликами та новими вимогами. Занепокоєння викликає та обставина, що сучасна філософія, схоже, не надто спроможна запобігти частішим проявам морального релятивізму та нігілізму, активізації виступів проти раціональної філософії. Втім, чом би не припустити, що супротивники раціональної філософії справді мають рацію, коли твердять про відсутність будь-яких апіорних гарантій того, що європейська культура повністю не зникне вже найближчим часом, що вона не втратить свою естетичну, філософську, моральну та політичну велич, що вона ще спроможна перетнути шлях великим катастрофам.

Разом з тим, у житті українського суспільства та людства взагалі виникають нові ціннісні пріоритети чи орієнтири, що стосуються, зокрема, й галузі моралі. Людський індивід вже у середині ХХ століття гостро відчув свою самотність та відчуження і, відповідно, прагнув до подолання цих обмежень, до екзистенціальної відкритості, діалогу, спілкування, що збігалося з розвитком його власної суб'єктивності. В сучасному світі проблеми спілкування та порозуміння набувають особливої гостроти. Наше буття ускладнюється через те, що руйнуються усталені форми людських стосунків, сьогодні змушує взаємодіяти та спілкуватися людей різних конфесій, різних культур, різних ціннісних світів. Постає проблема нових способів та аспектів комунікації між людьми, між людиною та Богом, між націями, культурами, релігіями.

Науковці досліджують феномен етнонаціонального буття, котре присутнє у всіх сферах соціальної діяльності та системах регуляції кожного суспільства. У певній культурі відображується багатство суспільного життя, а разом з тим його системність, яка підтримує єдність суспільства та спадкоємність його розвитку. Культура етнонаціонального буття розглядається не лише як образ сприйняття світу, а, в першу чергу, як реальність, в котрій існує окрема спільнота людей. Культурні універсалії етнонаціонального буття існують у різних загальнолюдських формах суспільного життя – це виховання та освіта; праця та виробництво; гра та відпочинок; управління та суспільний порядок, а також духовне життя. Фундамент будь-якої культури етнонаціонального буття складає система цінностей,

котра визначає спосіб життєдіяльності конкретного етносу. Таким чином, культура етнонаціонального буття – це здатність суб'єктів адаптуватися до національного соціуму, економіки, політики, виробництва та екзистенції. Цікаву ідею можна почерпнути у роботі німецького філософа Вальтера Шубарта «Європа і душа Сходу», яку автор написав ще у першій половині ХХ сторіччя. В. Шубарт намагався визначити закономірності, певні ознаки розвитку тих чи інших культур та прийшов до висновку, що духовні події відбуваються у ритмічній послідовності. Тобто у минулому всього людства чи окремої культури можна побачити та визначити епохи з різко визначеними рисами, які й змальовують духовний облік всього суспільства чи окремих особистостей. Автор звертає увагу на філософські проблеми віри та безвір'я, страху та довіри, любові та зневіри. Специфіка розвитку різних культур та народів залежить від впливу на їх розвиток релігійних, культурних та навіть географічних факторів. Автор визначає чотири різновиди архетипів: гармонійний, героїчний, аскетичний та месіанський – і залежно від того, який з них в певній культурі домінує, можна й визначити тип культури. Найцікавішим є момент, коли відбувається перехід від однієї домінанти до іншої – це момент формування нового світогляду тієї чи іншої спільноти. Ми можемо припустити, що саме в такому міжчасовому культурному просторі зараз знаходимося.

Живучи у пострелігійному світі людина відчуває самотність, яка є трагічною, бо сучасній людині дуже важко її усвідомити та визначити. Життя проходить у вирі шаленого розвитку новітніх технологій, зростаючих потоків інформації. Поява нових інформаційних технологій у сучасному світі прискорила створення глобальної мережі, докорінно змінила економіку та суспільство. Нова формація, яка розвивається на базі тих суспільств, де посиленого розвитку зазнала техніка, має дуже багато позначень: інформаційне суспільство, комунікаційне суспільство, телепатичне суспільство та ін. Виникнення цифрових технологій призвело до появи цифрової комунікації та цілого спектру нових методів та інструментів, що сприяло винаходженню низки нових приладів. Сьогодні здається, що ми весь час знаходимося у стані комунікації, ми спілкуємося по телефону, за допомогою Інтернету – все це є віртуальне спілкування й воно суттєво відрізняється від реального, бо не завжди вимагає від нас емоцій, відповідальності, уваги до суб'єкту спілкування. Цей поштовх у розвитку технологій призвів до медіа-перевороту, який можна порівняти з винайденням книгодрукування, різко змінюється звичне місце людини у суспільстві та виокремлюються нові аспекти спілкування. Поступово саме телебачення, а сьогодні ще й Інтернет перетворилися в основний засіб формування масової культури та стали генератором стандартів масової культури та цінностей суспільства споживання. Поява масового суспільства призвела до зниження індивідуальності, що є наслідком політики ліберальної демократії, індустріалізації та ін. Сучасний середній індивід не став гірше, він просто

загубив орієнтири, загубив межі, йому тяжко збагнути, що треба робити, як треба вчинити. Моральні норми стали релятивними, неабсолютними, що дуже ускладнює їх виявлення та усвідомлення сучасною людиною. Теорія моралі зникає, тане на очах, бо вона не може бути різною для всіх.

Вже у ХХ сторіччі стають очевидними вразливі результати і негативні аспекти науково-технічної революції. Розвиток індустріальної цивілізації сягає свого апогею і одночасно виявляє внутрішні проблеми та конфлікти, пов'язані не тільки з масштабним ростом виробництва та споживання (проблема бруду, чистої води, чистого повітря), ядерної зброї (проблема її розповсюдження та ядерних відходів), але й власно розвитком наукових технологій, зокрема, у галузі медицини, які актуалізують проблему людини як моральної істоти, наприклад, проблеми біоетики, трансплантації органів. Ніколи раніше так багато людей у стількох країнах не були такими інтелектуально безпорадними, не тонули в такому вирі конфліктних, бентежних і суперечливих ідей. Моральність людини не має вираженого змісту, у кращому випадку вона має лише форми зовнішнього прояву. Навіть моральна рефлексія є лише спробою наближення до духовності, якщо не пов'язана з релігійним відчаєм. Лише зіставлена з Богом у формі руху до Нього моральність стає реальною. Ця думка активно поширюється у сучасній біоетиці та надає змогу відшукати причину екологічної кризи у відсутності спілкування людини з Богом та забрудненням людського духу, людського серця.

У світлі постмодерної думки гендер – ще один аспект сучасної комунікації, що осмислюється в контексті ширшої проблематики – толерантності. Бути сьогодні толерантним є обов'язковою вимогою до кожної людини, яка вважає себе освіченою у питаннях сучасної моралі, бо у наш час громадські інституції, загальноосвітні школи та університети зазнали суворой критики за свою нездатність визнавати окремі культурні ідентичності та виявляти повагу до кожного окремого громадянина. Тобто, толерантність притаманна індивідам, інституціям і суспільству. Толерантність у сучасному розумінні протиставляється низці антонімів, включаючи нетерпимість, потурання і байдужість. Хоча термін толерантність був запозичений з медицини, розповсюдження набув завдяки філософській проблематиці. Досить складно визначитися в розумінні толерантності. Мабуть, межу толерантності має бути встановлено в тій точці, де вигода від неї перестає перевищувати шкоду.

Завдяки толерантному ставленню в майбутньому накреслюється мультикультурне світове суспільство, але, нажаль, жодна культура, жодна релігія чи світогляд окремої людини не має виняткового права на поняття «логос» чи на єдино правильне світобачення. Культурне розмаїття – це основа цивілізаційного багатства людства, і воно має особливе значення в епоху глобалізації. Формуючи власний життєвий світ, сучасна людина продовжує усвідомлювати себе через іншого, що є необхідною умовою

збереження людської спільноти. Аксиологічний фундамент суспільного життя не втрачає своєї актуальності в наш час, але має наповнюватися новими загальнозначущими та загальноприйнятими цінностями, мабуть, їх можна сформулювати та перелічити – це політична культура, готовність до діалогу, толерантність, але одним із найважливіших завдань ХХІ століття стає міжкультурний діалог та порозуміння.

ЯВИЩЕ, СЛОВО І ПОНЯТТЯ «КУЛЬТУРА»

Гайдамачук О. В.

Національний технічний університет «ХПІ», м. Харків

Важливо розрізнити **явище, слово і поняття «культура»**, оскільки кожне з них має свою власну історію появи і розвитку. Так, найстаріше з них – **явище** (*феномен*) культури – виникає синхронно з появою людини: щойно первісна людина зважилася удосконалювати під свої потреби довкілля, тим самим вона зробила свій перший крок до само-окультурення.

Усвідомлення цього процесу, зафіксоване на лексичному рівні, співвідноситься із збереженими дотепер прадавніми латинськими текстами, де **слово**, від якого походить «культура» (*лат. «culta» – рілля*), уживається на-самперед у контексті сільського господарювання: турботливе (*із шаную*) оброблення землі, вирощування худоби тощо. Тобто усвідомлення можливості покращити навколишнє середовище передуює пізнанню зворотнього впливу цього процесу на людину. Уживання у переносному значенні слова «culta» (*плекання, шанування*) вперше зафіксовано у працях римського оратора Цицерона, зокрема у першому реченні третьої книги його «Тускуланських бесід», яка називається «Про розраду в біді» [2]: «I.1. Чого б це, Бруте: складаємося ми з душі і тіла, але турбота про тіло давно вже стала наукою, і відкриття користі від неї безпосередньо освячене безсмертними богами, а зцілення душі і до свого відкриття не здавалося настільки необхідним, (5) і після відкриття настільки не *шанувалося*, і тепер не надто багатьом дороге і приємне, а значно частіше здається людям сумнівним і небезпечним?» [1] (виділення моє – О.Г.). Переносне значення «culta» актуалізується на тлі бінарної опозиції тіло-душа у контексті назрілої потреби науки про «зцілення» останньої. Робиться акцент на уможливленні цього зцілення через усвідомлення значущості особливого ставлення (*шани, плекання*) до «хворої» людської душі поза аналізом причин і симптомів таких «недуг». Таким чином, окреслюється уявлення про «culta» як про шанування / плекання певних знань на шляху «хворої» душі до свого зцілення.

Ці «терапевтичні» нотки слово «культура» втрачає на момент здобуття статусу філософського **поняття** (XIX ст), коли американський антрополог та етнолог Леслі Елвін Уайт у 1930–1931 рр. прочитав свій лекційний курс «Культурологія» у Мічиганському університеті. У роботі

«Еволюція культури» він теж говорить про особливе ставлення людини, яке, власне, і конститує культуру. Але ця особливість у нього вичерпується символізацією: «Під культурою ми розуміємо поза-тілесний часовий континуум предметів і явищ, який виникає із здатності людини до символізації» [3, с. 50] Зверніть увагу, що Л. Уайт утримується в полі дії античного бінарizmu (тіло-душа), вказуючи на «позатілесне», але місце «душі» у нього (суголосно його «раціональній» епосі) безроздільно посідає розум (символізація – інтелектуальна здатність), звільнений від необхідності шанувати / плекати душу.

Дотепер не знайдено такого визначення поняття «культура», яке влаштовувало б усіх її дослідників, але пошук триває і множить кількість версій. Нам здається, що найпліднішими будуть здобутки тих, хто відмовившись від опозиційного бінарizmu (тіло-душа і, відповідно, природа-культура), спроможуться осягнути «зцілене» таким чином поняття, бо культура включає людину не частинами, а цілісно (тіло-душу-інтелекту), і сукупно з довкіллям. І це «зцілення» може пролягати через трохи призабуті нотки «шани/плекання» (особливої турботи про) себе і навколишнього світу.

Література: 1. Цицерон. Тускуланские беседы в 5-ти кн. – Кн. 3: Об утешении в горе [електр.ресурс]. – Режим доступу: <http://ancientrome.ru/antlittr/t.htm?a=1422368003>. 2. Cicero. Tusculanae disputationes. – In 5 lib. – L.3: [електр. ресурс]. – Режим доступу: <http://www.thelatinlibrary.com/cicero/tusc.shtml>. 3. Уайт Л. Избранное: Эволюция культуры / Пер. с англ. П.А. Кожановского, И.А. Осинской и др. – М.: «Российская политическая энциклопедия» (РОССПЭН), 2004. – 1064 с.

ХАРКІВСЬКИЙ НАУКОВО-ДОСЛІДНИЙ ІНСТИТУТ КОЗАЦТВА – ОСЕРЕДОК СУЧАСНОГО КОЗАКОЗНАВСТВА

Журавльов Ю. В.

*Харківський національний університет будівництва та архітектури,
м. Харків*

Харківський науково-дослідний інститут козацтва, м. Харків

*«Ніколи не виживе той народ, який сприймає
трактування своєї історії очима сусіда»
(Ф. Ніцше)*

Відомий козакознавець Сергій Плохій писав: «Національна специфіка українських козаків не вкладається в існуючу тенденцію розглядати українську історію крізь призму російської історичної парадигми». Ці слова нашого сучасника перекликаються з висловом найбільш читаного відомого німецького мислителя, філософа, яке винесене нами тут в якості епіграфа.

Багато науковців сучасної України присвятили себе вивченню феномену українського козацтва. В статті «Історичний розвиток і сучасний стан козакознавства» В. Гоцуляк наводить прізвища більш ніж 100 вчених-істориків, що внесли свій науковий доробок в це питання. Він же надав визначення терміну «козакознавство», який ми вважаємо доцільним навести для подальшого розкриття мети цієї статті.

Козакознавство – окрема міждисциплінарна наукова галузь, що систематично досліджує генезу та еволюцію, систему цінностей та світогляд, державницьку ідею українського козацтва, політичну систему та інституційну модель Української козацької держави, міжнародні відносини та дипломатію, боротьбу за об'єднання Право- та Лівобережної України, військову організацію та воєнне мистецтво, Запорізькі Січі, козацтво Слобідської України, етнічні та етнокультурні аспекти феномена українського козацтва, православні традиції Війська Запорозького, право і судочинство, контакти і зв'язки з західноєвропейським світом, козацтво в системі Російської і Турецької імперії, Кубанське козацьке військо, «Вільне козацтво» в Українській революції 1917–1921 р.р., увічнення пам'яті про козацьку добу, сучасне українське козацтво, історіографію, джерелознавство, архітектуру, природно-географічні умови, пісенну, народну та танцювальну творчість [1].

Свій внесок у доробок українських вчених, що займаються козацькою проблематикою, робить громадська наукова організація «Харківський науково-дослідний інститут козацтва».

Харківський науково-дослідний інститут козацтва (ХНДІК) був створений на базі науково-дослідного Центру козацтва, який діяв з жовтня 2003 року по грудень 2009 року. Ця громадська наукова установа була створена відповідно до Указу президента України № 1092/2001 від 15 листопада 2001 року «Про Національну програму відродження та розвитку Українського козацтва» та Указу Президента України № 14/95 від 4 січня 1995 року «Про відродження історико-культурних та господарських традицій Українського козацтва».

У різні роки члени колективу за наукові досягнення нагороджувалися відзнаками Президента України, Прем'єр-міністра України (2004 рік), Почесними грамотами Харківської обласної державної адміністрації, обласної ради, міжнародних організацій, вищих навчальних закладів. Директором ХНДІК був обраний Дубровський Михайло Левович, доктор філософії, генерал-полковник Українського Реєстрового Козацтва.

Вченими інституту було підготовлено та видано ряд монографій. Наукові співробітники виступили в якості співавторів збірки «Україна козацька. 2003–2006 роки». Було опубліковано понад 50 статей у наукових виданнях та засобах масової інформації. У 2010 році ХНДІК видав енциклопедичний довідник «Гетьман Мазепа», підготовлений засновником інституту, членом Вченої ради професором Мазепою Миколою Миколайовичем.

В цьому ж році рішенням Міжнародної кадрової академії Харківсь-

кий науково-дослідний інститут козацтва був прийнятий колективним членом цієї поважної наукової організації.

Метою діяльності інституту є об'єднання вчених для цілеспрямованого розвитку відповідних напрямів науки, пов'язаної з історією козацтва, захисту фахових інтересів, взаємної координації науково-дослідної роботи, обміну досвідом, вивчення і узагальнення досягнень науки та сприяння найбільш повному використанню цих досягнень в інтересах соціально-економічного розвитку України, сприяння розвитку і відтворенню інтелектуального потенціалу суспільства, розповсюдження наукових досягнень.

В контексті сучасних інформаційних воєн, зокрема, такої їх складової, як «війни пам'ятей», актуальність наукових, об'єктивних рефлексій зростає в рази. Доволі часто нестача об'єктивної наукової інформації в Інтернет-мережі провокує ситуації за яких «саме спеціалізовані сайти чи рубрики популярних видань можна назвати серед майданчиків для розгортання «війн пам'яті» чи навіть інформаційної агресії проти України, в якій «битви за минуле» відіграють провідну роль». А відтак, зусилля наукових установ, спрямовані на розширення доступу до джерельної та наукової інформації козацького дискурсу не просто зберігають нагальність, а й актуалізуються сучасними тенденціями розвитку вітчизняного інформаційного простору.

При цьому, як стверджують вітчизняні фахівці, «йдеться не лише про формування належних інформаційних інфраструктур, необхідних для протистояння цілеспрямованим інформаційним операціям, а й, у значно ширшому плані, про наявність належного національного інформаційного потенціалу для нейтралізації тих численних інформаційних впливів на уми й серця громадян, які мають латентний, неяскраве окреслений характер, але об'єктивно загрожують деформуванням загальних ментальних, світоглядних установок, соціальних і культурних орієнтацій співвітчизників» [2].

Тому, одним зі своїх головних завдань науковці ХНДІК вважають популяризацію наявної наукової інформації через створення нового продукту у вигляді монографій та інших фахових публікацій, особливо у форматі, зручному до сприйняття сучасним українським студентством. В якості приклада можна назвати такі видання: Мазепа М.М. Гетьман Мазепа: Енциклопедичний довідник. – Харків: Вид-во «Оберіг», 2010. – 304 с. (рос. мовою); Горовых Н.И., Дубровский М.Л., Журавлев Ю.В. и др. Материалы к разработке проекта Закона Украины «Про козацтво України» // Научно-методическое издание. – ХНІІК: Х., Видавець Строков В.Д., 2013. – 112 с.; Бондаренко В.С., Бондарь В.А., Дубровский М.Л. и др. Принципы и методы реализации антикоррупционных мероприятий силами общественных организаций Украины. – Методические материалы // Харьков: Видавець ФОП Коваленко В.Ф. – 2014. – 76 с.; Дубровський М.Л., Журавльов Ю.В., Кіпенський А.В. та ін. Сюжети з історії українського козацтва (на допомогу розробникам проекту Закону України «Про козацтво України») / Науково-

методичне видання // ХНДК, Харків: ФОП Коваленко В.Ф. – 2014. – 128 с.

Друга важливіша сторона діяльності інституту – організація та проведення науково-практичних конференцій із загально-філософської та козацької тематики, спрямованих на залучення студентів до обговорення нагальних питань сучасності. Ця робота має системний характер, про що говорить перелік таких заходів: «Історико-культурна спадщина Українського козацтва у виховній діяльності сучасних вишів» (2011 р.); «Європейські та традиційні українські цінності очима сучасної української молоді» (2012 р.); «Філософія та релігія в пошуках духовних пріоритетів сучасного світу» (2013 р.); «Філософія в сучасному світі» (2014 р.); «Козацький рух на теренах України та патріотичне виховання молоді на його засадах» (2015 р.).

Пріоритетне значення приділяє керівництво інституту співпраці з громадськими організаціями козацького спрямування. У 2011 році укладена угода з Міжнародною громадською організацією Міжнародний Союз Козаків «Козацтво Запорізьке імені отамана Близнюка». В тому ж році до співпраці під'єдналися Одеське обласне козацьке товариство «Південний оперативний козацький округ», Харківська міська організація «Українське реєстрове козацтво», Міжнародна організація Козацтво України «Слобожанське Козацтво Єднальне». Ця співпраця має за мету, в тому числі, сприяння організації та проведення наукових досліджень, конференцій, семінарів та круглих столів з проблем відродження та розвитку громадських, господарських та культурних традицій українського козацтва.

Вчені Інституту підтримують тісні зв'язки з вченими Державного історико-культурного заповіднику «Поле Полтавської битви» та Національного заповіднику «Хортиця».

Козацька ідея і сьогодні продовжує виховувати в українця почуття честі, відповідальності перед усім народом, почуття національної гідності. Саме воно позбавляє його від почуття другосортності, нав'язуваного протягом багатьох століть. Козацтво повернуло українському народові впевненість у його високій внутрішній моральності, встановило нові норми поведінки, де козак козакові – брат, таким чином підтримало почуття солідарності.

За багато десятків років з пам'яті значної частини українства вдалося стерти історичну заслугу перед нашим народом військ Української Народної Республіки і формувань Української Повстанської Армії, представляючи їх як бандитів, погромників. Сьогодні дехто намагається під цим шаблоном подати і священну боротьбу українських вояків, які, наслідуючи славні традиції козацтва, захищають територіальну цілісність нашої держави в Донбасі.

«...Козацька свідомість жевріє в кожному українцеві, а цю тліючу іскру треба роздути, щоб спалахнуло велике полум'я в його душі і керувало його думками і його почуттями». Своє завдання співробітники Харківського науково-дослідного інституту і надалі бачать в підтримці й посиленні тієї, чи

не єдиної своєрідної українською барикади, якою пишаємося і перед усім світом, бо вона стала не тільки нашим, але й всесвітнім феноменом.

Література: 1. Гоцуляк В. Історичний розвиток і сучасний стан козакознавства // Історіографія, джерелознавство, методологія та регіоналістика історичних досліджень – С. 91–98. 2. Полтавець С. В. Роль наукових публікацій з «козацької тематики» у підвищенні інформаційного потенціалу бібліотек // Матеріали шостої міжнародної науково-практичної конференції, 10–11 вересня 2015 рік. – С. 136–140.

СПЕЦИФИКА ЭЛЕКТРОННОЙ КОММУНИКАЦИИ

Кунденко Я. Н., Касынюк Л. А.

*Харьковский национальный университет строительства
и архитектуры, г. Харьков*

Цель данной работы – определить специфику и основные формы электронной коммуникации, ее противоречие как основание для дальнейшего развития не только современных медиа - средств, но и общества в целом. Актуальность изучения коммуникации вызвана методологической необходимостью современной науки, обнаружившей взаимодействие как принцип существования триады «природа-человек-общество» и приведшей к появлению новой науки – *коммуникологии* – имеющей обобщающий характер.

Кроме того, современные электронные средства коммуникации не только определяют форму существования социума, но и воздействуют на реальность природы и человека как специфическая виртуальная «среда обитания». Неопределенность значимости и возможностей коммуникации, ее видового разнообразия приводит к социальной и психологической нестабильности, разрушительные последствия которой обнаружились в современной экономико-политической и культурной жизни общества.

Электронная коммуникация - обобщающая форма коммуникации, осуществляемая *посредством бинарной оппозиции (бит)* как *единицы измерения информации*, передаваемой масс-медиа средствами и фиксирующей значение, реализованное в определенности знака, в отличии от сигнала (звук или буква), свидетельствующего о наличии связи в устной и письменной коммуникации.

Электронная коммуникация как вид социальной коммуникации разрешает внутреннее противоречие массовой коммуникации – эффект массовой коммуникации – достижение социального единства и создание специфической *социальной реальности*, имеющей духовный характер требует мощного технического обеспечения (медиа-средств), позволяющего придать ей действительный и действенный характер.

Виды электронной коммуникации, исходя из определенности ка-

нала связи:

- пресса/радио/кино;
- телевидение;
- интернет.

Пресса – непосредственный (первый) вид массовой коммуникации, обобщающий устную и письменную формы в **фиксации информации на бумажном листе** с помощью типографской техники воспроизведения **текстов и изображений**, преодолевающий пространственно-временную ограниченность звука и статичность текста. Кроме того, пресса формирует **индивидуальное сознание** (авто-коммуникация), оказывая воспитательное, образовательное и развивающее воздействие, используя различные формы визуального канала (словесно-понятийную и эмоционально-образную).

Противоречием прессы как масс-медиа-средства является исключение аудио-звукового восприятия (межличностная коммуникация), что затрудняет достижение внутренней определенности и обратной связи, препятствует созданию нового.

Радио – противоположное прессе аудиальное средство массовой коммуникации, позволяющее передавать **звук** всех типов (**шумы, речь, музыку**) с целью создания **целостной картины** мира в воображении человека.

Специфика и противоречие радио как масс-медиа-средства:

1. **Оперативность** информирования, **вездесущность и общедоступность** как преодоление пространственно-временной ограниченности устной коммуникации, а так же статичности и абстрактной объективности письменной;

2. Характерная **не-визуальность** реализует возможности звуковой подачи заранее подготовленного текста и делает необходимым **видео-оформление смыслового содержания** сообщения, производимого в кино.

Кино – синтетическая форма искусства и обобщающий (пресса и радио) вид масс-медиа, использующий **движущиеся аудио-визуальные образы** для изображения действительности как развивающегося взаимодействия человека и окружающей его реальности (физической и социальной).

Специфика и противоречие кино как медиа-средства:

1. «**Эффект присутствия**» и «**переживания**» информации, обуславливающий достоверность содержания сообщения и высокую степень воздействия кинообраза, позволяет осуществить обратную связь и достичь изменения в сознании и действиях (катарсис);

2. Визуализация смыслового содержания сообщения в кинообразе требует его социальной адаптации (межличностная коммуникация) и объективации в контексте объективной действительности.

Телевидение – самое **массовое средство коммуникации**, использующее **аудио-визуальный кинообраз**, вписанный в **контекст информационного сообщения**, для формирования индивидуального сознания и общественного мнения в процессе их взаимодействия.

Специфика и противоречие телевидения как масс-медиа-средства:

1. Способность проникать в любую точку пространства (***вездесущность***);

2. ***Персонафикация информации*** – личностный контакт автора-ведущего-участника с аудиторией (опосредованная межличностная коммуникация);

3. ***Симультантность*** – одновременность события и его отображения;

4. ***Формирование индивидуального и общественного мнения*** в процессе создания, передачи и восприятия информационного сообщения, производится без непосредственного участия (авторства) каждого индивидуума.

Интернет – универсальная коммуникативная среда (сеть) и социальная реальность информационного общества, существующая при условии активной человеческой деятельности по его созданию и развитию, представляющая собой ***реальное, живое мышление человека***, воплощенное в виде ***гипертекста*** как единства понятия и образа.

Специфика Интернета как медиа-средства:

1. Обобщающий характер, свойственный знаковой природе бита; мульти-медийность: воздействие на сознание в целом;

2. Виртуальный и креативный характер;

3. Оперативность и разнообразие содержания сообщения;

4. Персональность и интерактивность;

5. Децентрализация и игровой характер.

Противоречие Интернета как медиа-средства:

1. Необходимость выхода на новый уровень организации интернет-сети;

2. Преодоление интернет-зависимости; «одиночества в сети» и интернет-аутизма;

3. Вседозволенность и произвол: создание интернет-морали и этикета.

Специфика интернет-версии предшествующих масс-медиа (пресса, радио, кино, телевидение)

– существование виртуального формата не заменяющего, а дополняющего и развивающего традиционную форму;

– приобретение оперативности и мобильности, гипертекстуальности и интерактивности;

Противоречие электронной коммуникации, являющееся основанием для дальнейшего развития.

Достигая максимального эффекта: постоянное взаимодействие и обновление в сообщении, ***виртуальная реальность гипертекста*** находится в ситуации ***энтропии***, постоянно стремящейся к ***организации и упорядочиванию*** в сознании каждого человека. Это делает необходимым целостное философское исследование электронной коммуникации как наиболее развитой формы социальной коммуникации.

КРЕАТИВНІ (КУЛЬТУРНІ) ІНДУСТРІЇ В СУЧАСНОМУ СУСПІЛЬСТВІ

Міщенко М.М.

Національний технічний університет «ХПІ», м. Харків

Витоки культурних індустрій знаходяться в XIX ст., коли з поширенням індустріального виробництва та новими технічними досягненнями стало можливим серійно тиражувати культуру та створювати можливості для доступу до сфери культури широких мас населення. Першими видами мистецтва, що перетворилися в культурну індустрію, стали фотографія і кінематограф – саме тому, що первісний продукт міг відтворюватися багато раз і ставав комерційним товаром. Саме поняття «креативних індустрій» було введено соціологами Франкфуртської школи. Культурні чи креативні індустрії – це особливий сектор економіки та тип соціокультурних практик, основа яких – *культура і творчість*. Створення культурних, художніх, інноваційних продуктів і послуг сьогодні формує особливий сектор економіки – *креативну економіку*. Поява креативної економіки пов'язана з глобалізацією, інформаційним суспільством, коли *відбувається перехід від економіки виробництва товарів до економіки виробництва знання, творення ідей* і потребує впливу гуманітарних технологій. З одного боку, це створення простору, в якому люди стають активними діячами в пошуку нових ідей та творчості, це новаторське бачення і творча зміна оточуючого простору, особлива сфера, де творці можуть виставляти свої роботи, отримувати відгуки, обмінюватися ідеями, з іншого – це питання функціонування культури і мистецтва, феномену масової культури і дослідження економічної складової культури.

Як в межах креативної індустрії, так і креативної економіки розглядають культуру і творчість як головні ресурси оновлення і розвитку, джерелом яких є *спадщина*, що отримав народ на рівні етнічної особливості, а також *сучасні, експериментальні (contemporary art) культурні практики*. Метою сучасності є не консервування культурної спадщини, що в умовах глобалізації веде до вузького існування і споживання всередині країни, а створення нових культурних стандартів, завдяки яким формуються культурні мапи міста/регіону/країни.

Часто креативні та культурні індустрії вважаються синонімічними. Але все ж таки креативні індустрії – це більш широке поняття, це власне креативні галузі економіки. Мова йде про економічну діяльність, що виробляє креативні ідеї та продукти інтелектуальної якості, що забезпечують ріст добробуту. А культурні індустрії є підсектором креативних індустрій, це види діяльності, що виробляють продукти та послуги, в основі яких цінність культурного продукту та культурного самовираження. Культурні індустрії включають в свій склад *індустрію кіно, аудіо та відео, сферу мультімедіа, дизайн та архітектуру, видавничу діяльність, рекламу, візуаль-*

ні мистецтва. Найпотужнішими секторами на сьогодні є рекламний бізнес, музейна та галерейна справа, мас-медіа.

Таким чином, креативні індустрії знаходяться на перетині мистецтва, культури, соціальної практики, бізнесу і технологій. Незважаючи на зовнішнє протиріччя цих сфер (де свобода творчості художників має поєднуватися з прагматизмом, утилітаризмом та економічним виском бізнесу та державним управлінням культурного сектору в пострадянських країнах) – креативні індустрії демонструють результативність. Це така підприємницька діяльність, що розглядає продукти як в якості елемента культури так і економічної складової. Крім того, креативні індустрії є джерелом інновацій. Шляхом експерименту, включеності в сучасну суспільну діяльність – культура отримує змогу оновлення та можливості нових інтерпретацій. Відбувається переоцінка історії культури та віднаходяться потенційні напрямки розвитку. Активно розвивається публічна сфера та соціологія культури.

В межах креативної та культурної індустрії найвагомим на сьогодні є фокус *розвитку міст*. Основна ідея креативної індустрії та економіки в тому, що творчі ресурси та взаємодію треба генерувати в економічний зміст в містах, інтенсифікувати прихід інвестицій, створювати нові робочі міста, посилювати соціальну згуртованість, підтримувати розвиток культурного різноманіття. Розвиток міст – це підтримка бізнесу в сфері культури і творчості, створення площини для обміну думками і нових культурних центрів. Вони формують інвестиційну привабливість, покращують імідж міста, приносять прибуток у міський бюджет. Інструментами є ті безпосередні соціокультурні практики і технології, через які є можливість впливати на зміну культурної ситуації регіону чи міста (норми, протоколи, що регламентують всі звичні форми життя і відносяться до сфери творчого самовираження). Це менеджмент галерей, музеїв, медійні сервіси.

Теорія *міських кластерів* (або творчих кластерів) – це регіональна концентрація взаємопов'язаних організацій та інститутів, включених в сферу креативної економіки – мистецтва, нових медіа, дизайну, галузей, що пов'язані з виробництвом знання і інших підсекторів креативних і культурних індустрій, їх конкурентоспроможність. Мета – формування культурного ландшафту в місті, життєвому середовищі. Це реконструкція різних культурних якостей міста і його людей, створення концепції розвитку території з урахуванням інфраструктури, умов життя. Кластери створюють загальне відкрите творче середовище для комунікації і співробітництва, формування нових взаємовідносин, на основі яких відбувається обмін ідеями, реалізується творчий потенціал населення.

«Треба зрозуміти істинне об'єктивне значення культури як стратегічної сили, що рухає, дає життя будь-якій формі суспільного розвитку, чи то гуманітарна, соціальна чи економічна» (Лучіано Глоор, голова швейцарської консалтингової компанії Consalt B, промова на Конгресі Активістів Культури в 2015 р., м. Київ). Сьогодні для України на шляху реформ та

розвитку креативних індустрій актуальними є наступні кроки: по-перше, позбавитися загальноприйнятої думки, що культура і мистецтво є поза економіки. Навпаки, розвиток і підтримка художніх навиків та вмінь, творчого підприємництва, новаторського духу стимулюють їх взаємну інтеграцію. По-друге, потрібно залишити в минулому радянське уявлення про те, що культура має керуватися державою. По-третє, розкрити потенціал суспільства, особливо молоді, шляхом просунення нових ідей та реформ «знизу-нагору», підтримка ініціатив. Вдале балансування між збереженням культурного історичного національного надбання та залучення сучасних нових рішень та культурних практик, формування міжгалузевих груп, створення нових проектів креативної та культурної індустрії (прикладом чого є креативна економіка Європи та Америки) – здатні сформувати новий, відповідний ХХІ ст., соціокультурний український простір.

МОЛИТВА В СИСТЕМЕ ХРИСТИАНСКОЙ ТРАДИЦИИ

Панков Г. Д.

Харьковская государственная академия культуры, г. Харьков.

Молитву следует рассматривать как существенную сторону религиозной практики, нацеленной на оптимальную коммуникацию с божественной средой. В общественном сознании утвердилось мнение о молитве как об объекте исключительно богословского осмысления. Между тем, постановка вопроса о молитве как о культурном феномене нацеливает разговор о молитве в контексте культурного бытия человека, создающего, сохраняющего и транслирующего ценности, позволяющие ему ориентироваться в мире, а также определять собственную смысло-жизненную позицию. В данном случае вопрос о молитве выглядит вопросом, о человеке в его отношении к культуре, а также вопросом о культуре в соотнесенности с человеком.

Культуру часто определяют в качестве «второй» природы, являющейся результатом обработки «первой» природы, то есть естественного окружения людей. Применительно к молитве исходным природным материалом служат звуки, согласование которых образует определенное содержание, форму и направленность устной речи. Механизмами трансформации естественных звуков в молитвенную форму их выражения служат целеполагание и смыслополагание как инструменты духовного творчества. Цели и смыслы согласуются с ценностями и идеалами, общепринятыми в рамках той или иной религиозной традиции. Они то и составляют смысловую сторону молитвы, ее духовную начинку. Все это указывает на молитву как на продукт духовного творчества, дающего основание относить молитву к сфере духовной культуры. Поэтому вопрос о молитве выглядит вопросом о духовном творчестве в единстве его направленности, содержания и механизмов осуществления.

Молитвенная культура проявляется в многочисленных конфессиональных модификациях, что вызывает необходимость ее осмысления с учетом ценностей, доминирующих в определенных религиозных традициях. В указанной святыне будет уместным изложить ключевые аксиологические позиции христианской культуры, в контексте которых ее последователи концептуализируют ценность молитвы.

Основополагающим принципом христианской культуры выдвигается **позиция теоцентризма**, направляющая сознание верующих к единому Богу в трех святых лицах. В молитвах это выражается возгласами «во имя Отца, и Сына, и Святого Духа»; «слава Отцу, и Сыну, и Святому Духу». В христианстве теоцентрическая позиция дополняется другим существенным принципом – **христоцентризмом**, возводившего достоинство личности Сына Божьего Иисуса Христа на уровень смыслообразующего ядра христианской традиции. При этом необходимо подчеркнуть, что молитвенное обращение к Богу ориентирует христианина не просто на исповедание веру в Единого Бога в трех лицах, а также в Иисуса Христа, Сына Божьего Единородного и Единосущного, но к достижению священной партиципации (сопричастности) с Богом Отцом, Богом Сыном и Богом Святым Духом.

Одним из важнейших принципов христианской культуры выступает ее **сотериологический характер**, означающий ориентацию человека на спасение в Царстве Бога. Смысл спасения усматривается в достижении состояния святости (обожения), в отношении к которому молитве отводится особая (спасательная) роль. Поэтому обращение к Иисусу Христу с горячей просьбой спасти, помиловать и ввести нас в Царство Свое занимает особое место в христианской молитве как ультимативная озабоченность христианина о своей грядущей судьбе. Конечная судьба человека решится Божественным судом, о котором наминается в молитвах, предупреждая об уготовленной святым вечной жизни, а грешникам – тьмы кромешной. Эсхатологическая перспектива служит существенным фактором в пробуждении критического самосознания, ориентирующего личность на критическое осмысление своей жизни – как прожитой, так и настоящей. Проявлениями такой самокритики служат часто встречающиеся в молитвах выражения, типа «я грешен», «окаянный», «порабощенный грехом» и др. Из данного обстоятельства вытекает горячая решимость в очищении души от грехов и стремление к добродетелям, что часто наблюдается в молитвенных текстах. Все это указывает на **нравственный характер** молитвы.

Существенным измерением христианской культуры выступает ее **аскетическая** направленность, которая трактуется в качестве деятельного осуществления религиозно-нравственного совершенства путем напряжения всех душевных и телесных сил христианина. В христианстве аскетизм представляется как подвиг подражания Христу, и в этом подвиге усматривается единственно подлинная жизненная позиция христианина. Вполне уместно определять суть христианской культуры как культуру подражания Христу.

В Евангелии от Марка Спаситель обращался к народу со следующими словами: «Кто хочет идти за Мною, отвергнись себя и возьми крест свой и следуй за Мною» (Мк. 8, 34). В данном изречении отчетливо определяется смысло-жизненная позиция для каждого христианина, выдвигающая непрерывным принципом самоотверженного следования Христу. Интенция на «само-отвержение» во имя Христа органически сочетается с требованием отречения от мирских соблазнов в духе евангельского призыва не искать себе сокровища на земле, но искать небесные сокровища (Мф. 6, 19-20). «О безумный человек, доколе углубаеши, яко пчела, собирающи богатство твое? Вскоре бо погибнет, яко прах и пепел; но более взыщи Царствия Божия», – говорится в Покаянном каноне Иисусу Христу [2, с. 62].

В христианской аскетике молитва рассматривается как неустанный духовный пожизненный труд. Эту позицию отчетливо выразил один из исследователей опыта православной аскетики епископ Варнава (Беляев): «Молитва как пожизненный подвиг начинается с трудом, продолжается в труде и кончается усилиями труда. Идеал молитвенного труда заключается в предельной концентрации сущностных сил человека на Боге, сопровождающейся полным отрешением сознания от всего мирского, от эмпирического человеческого «Я»» [1, с. 509]. «Начало молитвы состоит в том, чтобы отгонять приходящие помыслы при самом их появлении, середина же ее – в том, чтобы ум заключался в словах, которые произносим или помышляем; а совершенство молитвы есть восхищение ко Господу», – писал Иоанн Лествичник [3, с. 252]. Он обращался к христианам с призывом: «Восстань от миролюбия и сластолюбия, отвергни попечения, совлекись помышлений, отрекись тела, ибо молитва есть не иное что, как отчуждение мира видимого и невидимого». Таким образом, молитвенный труд предполагает двоякую процедуру: сосредоточение сознания на Боге и его отрешение от мира.

Осмысление значения молитвы привлекало к себе пристальное и серьезное внимание христианских мыслителей на протяжении многих столетий. Основным и центральным вопросом христианской мысли о молитве, по всей видимости, являлся и является вопрос о достойном с ней обращении со стороны христиан. Достойно ли христиане возносят свою молитву Богу? Угодна ли Богу их молитва, и не оскверняют ли они своими чувствами, мыслями и поведением в процессе молитвы священный характер общения с Богом? Вопрос о молитве следует рассматривать важнейшей составной и неотъемлемой частью решения глобального религиозного вопроса о поддержании чести и достоинства человека в системе священной коммуникации, а также поддержания чести и достоинства самого пространства указанной коммуникации. В данном отношении молитва входит в систему регулирующего механизма христианской культуры.

В качестве существенного урока предпринятого выше анализа считаю необходимым обратить внимание на два среза молитвенной культуры: первый – экзистенциальный, ориентирующий личность в направлении теисти-

ческого трансцендирования, и второй – институциональный, інтегруючого християнина в систему конфесійної традиції з її інститутами. Феномен молитви як атрибут духовної культури в то ж час включен в систему соціальної культури з її нормативно-регулюючим механізмом. Поєтому, не отвергая за молитвою її духовно-екзистенціальний характер, следует также подчеркнуть и ее социальное изменение.

Литература: 1. *Епископ Варнава (Беляев)*. Основы искусства святости. Опыт изложения православной аскетики / Вареава (Беляев), епископ. – М. – Нижний Новгород: Христианская библиотека, 2009. – 591 с. 2. Канон покаянный ко Господу нашему Иисусу Христу / Канон покаянный // Молитвенный щит православного христианина. – Б. и., б. г. – С. 60–67. 3. Лествица преподобного Иоанна, игумена горы Синайской / Лествица. – 3-е изд. – К.: Киево-Печерская Успенская Лавра, 2007. – 320 с.

КОЗАЦЬКА ДОБА В МИСТЕЦТВІ МИХАЙЛА ДЕРЕГУСА

Петутіна О. О.

*Національний технічний університет «ХПІ», м. Харків
Академія військово-історичних наук і козацтва ГШ СКВ, м. Харків*

До постаті та творчості М. Дерегуса (1904–1997) фахівці завжди ставилися неоднозначно. Для багатьох він – один із провідних «співців соціалістичного реалізму» українського образотворчого мистецтва, процвітаючий народний художник, лауреат численних премій, член-кореспондент Академії мистецтв і голова спілки художників Радянської України. Ще у 30-ті рр. він мав унікальну можливість демонструвати свої роботи на виставках у Копенгагені, Варшаві, Анкарі та містах Японії. Хрестоматійною для декількох поколінь громадян Української РСР стала центральна частина «Перемога» його триптиха «Дума про козака Голоту» (1960). Борець за владу Рад, безстрашний червоноармієць на здибленому коні, а перед ним обличчям до землі лежить повалений супротивник із синьо-жовтою пов'язкою на рукаві... Ця робота постійно репродукувалася у різноманітних виданнях – від підручників і плакатів до альбомів і монографій та належала до живописних шедеврів на тему громадянської війни.

Інші ж дослідники мистецтва М. Дерегуса звертають увагу на те, що саме в роки голодомору та сталінських репресій, коли ідеологічна компанія «українізації» вже згорталася більшовицьким режимом, художник розпочав працювати над темою козащини, що згодом стала провідною в його живописі та графіці. Тоді це був мужній вчинок справжнього митця, якого критикували за відхід від «генеральної лінії», до якого підступалися з тавром «національно-обмеженого». Але він несхитно прямував власним шляхом і врешті решт був звільнений у 1937 р. з посади доцента Харківського худо-

жнього інституту, хоча і уник арешту та трагічної долі багатьох своїх колег.

Попри все ніхто не заперечує високої живописної культури майстра, його яскравої творчої індивідуальності у графіці. Мало кому вдалося з такою проникливістю, ліризмом, психологізмом як Дерегусові покласти на мову образотворчого мистецтва сюжети козацького епосу, образи народних героїв, події з історії національної культури.

Наш видатний земляк народився у с. Веселому Харківського р-ну, навчався в гімназії м. Богодухова, а потім на Педагогічних курсах і в Харківському інституті народної освіти. Його ж творчий шлях розпочався у 1925–1930 рр. в стінах Харківського художнього технікуму (пізніше – інституту).

У 20–30-х рр. в «першій столиці» творили та займалися педагогічною діяльністю видатні художники – В. Єрмилов, О. Кокель, М. Шаронов, С. Прохоров, О. Хвостенко-Хвостов, М. Бурачек, І. Падалка, Ф. Кричевський, А. Петрицький. Це були найцікавіші часи новаторства й експериментування, плюралізму художньої творчості в культурі України. Реалізм і постімпресіонізм, символізм і модерн, конструктивізм і різноманітні течії авангарду визначили особистий шлях в мистецтві М. Дерегуса, його індивідуальну творчу манеру, яку він ніколи не зраджував. Найяскравіше вона втілювалася саме в темі історії українського козацтва.

Після звільнення з інституту М. Дерегус вирушив у подорож Україною. Він йшов пішки, робив численні ескізи для майбутніх картин, малюнки – для офортів. І, звісно, бачив наслідки трагічних подій голодомору 1932–1933 рр., прояви репресій тоталітаризму. Тому і твори цього періоду, присвячені історії українського козацтва, мають трагічний зміст.

Декілька робіт М. Дерегуса відтворюють страшні події 1768 р. у с. Кодня (нині Житомирщина). Після поразки Коліївщини, коли в різних містах Речі Посполитої проводилися страти повстанців, саме Кодня стала місцем масових і найжорстокіших розправ. За даними джерел, понад 300 волелюбних і непокірних синів українського народу були обезголовлені, повішені, четвертовані, посаджені на палю за наказом польського воєначальника Ю.-Г. Стемпковського.

М. Дерегус обрав для сюжету мить прощання засуджених з рідними перед стратою. Робота передусім будувалася на контрастах постатей та облич приречених козаків та їхніх жорстоких катів, невітшних жінок і немилосердних католицьких ченців. Символічним став і колорит ескізів, виконаних олією на полотні. Але найвиразнішим з варіантів (усі вони датовані 1937 р.) став невеликий за розміром офорт; для відображення скорботи, болю та трагедії гайдамаків Гонти і Железняка більш доречним виявився саме чорний колір на білому папері.

Перегук часів та їхніх героїв, що діють у різних історичних обставинах, здобуваючи славу Україні, відчутний і в серії живописних робіт «Хмельниччина», започаткованої у 1943 р. в період найзапекліших боїв Другої світової.

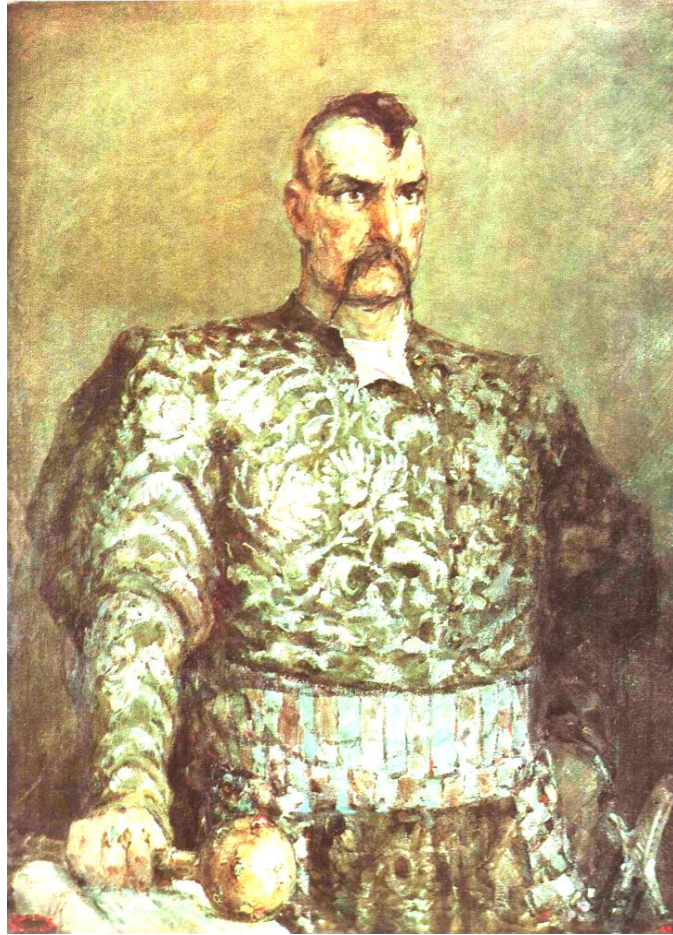
Кодня. 1947

Дума про козака-бандуриста. 1945

Дума про Марусю Богуславку. 1947

Портрет Богдана Хмельницького. 1945

Народження пісні (фрагмент). 1957

Постать видатного державного діяча, полководця, героя народно-визвольного руху XVII ст. Б. Хмельницького представлена у портреті 1945 р. Вишуканий колорит із поєднанням відтінків оливкового, зеленого та бірюзового, могутня фігура, виразне обличчя з глибокими карими очима. Якби, навіть, автор назвав цей твір портретом невідомого епохи бароко, більшість глядачів впізнали саме великого гетьмана, бо таким він зображений в численних літературних пам'ятках (думах, піснях, козацьких літописах) Нового часу. Зовсім іншим показаний знаменитий народний герой у полотнах історичного жанру: «Зустріч Богданом Хмельницьким тіла убитого сина Тимоша» (1945), «Зустріч Богдана Хмельницького з реєстровими козаками» (1945). В першій з них – невтішний батько, що не соромиться своїх почуттів перед труною загиблої дитини. Ще цікавіше друге полотно, на якому зображено спілкування Хмельницького з козаками, наділеними особливими привілеями владою Речі Посполитої. Реєстрові козаки не тільки мали свій прапор, литаври та інсигнії, а й були звільнені від юрисдикції місцевих урядів, податків, одержували платню грішми й одягом, володіли землею, а головне – у них було самоуправління хоча і з назначеною старшиною. Остання, захищаючи особисті інтереси, часто проводила угодовську політику, зраджувала простих козаків. Домовлятися з реєстровою старшиною було не простим ділом. Мабуть, саме таку ситуацію і показує М. Дерегус у картині, бо Б. Хмельницький зовсім не впевнений у своєму успіху. Є козаки, що його щиро підтримують, але дехто заперечує словам визнаного ватажка; є і такі, що насторожено спостерігають за переговорами, а козак на передньому плані сидить до Хмельницького спиною і спокійно займається своєю зброєю, бо йому все це байдуже.

Увагу М. Дерегуса привернула ще одна історична постать XVII ст. – Д. Нечай. Оспіваний в козацькому епосі видатний військовий діяч, засновник Брацлавського полку, він походив із старовинного шляхетського роду і був соратником Б. Хмельницького та М. Кривоноса, хоча і мав з ними часті суперечки. У 1648–1650 рр. Д. Нечай брав участь у багатьох битвах, командував київським гарнізоном, проявив свій таланти у переговорах з дипломатами Речі Посполитої. Поляки вважали його одним з головних «бунтівників» і в той же час захоплювалися його хоробрістю і мужністю.

Сюжетом для картини М. Дерегус обрав події початку 1651 р., коли загін драгунів коронного війська польського на чолі з М. Калиновським зненацька напав на полк козаків під час святкування Масниці у м. Красному (на Вінничині). Сам Нечай був впевнений, що ворог далеко, тому і не організував гідної оборони. Він героїчно бився, отримав безліч поранень, врешті ворожа куля полегшила його муки. «Останній бій Данила Нечая» (1979) – справжня перлина в творчості М. Дерегуса. «Дуже експресивна за композицією й напружена за колоритом картина славить відчайдушну відвагу героя й нічого не каже про неминучість його загибелі, – зауважує П. Білецький. – Про те, що бій для героя буде останнім, дізнаємося тільки з назви, не з обра-

зу картини» [1, с. 12].

Історичній тематиці художник надавав перевагу і в жанрі книжкової графіки. Ще у 1936 р. М. Дерегус зробив серію літографій до славетної «Енеїди» І. Котляревського. Великі за розміром ілюстрації до видання, яке вражало своїм оздобленням вишивками народних майстринь, зовсім не наслідували традиції «малоросійського жанру» або попередників (П. Мартиновича і В. Корнієнка). Молодий майстер запропонував глядачам власну концепцію образів І. Котляревського – більш сатиричну, гротескову, саркастичну.

Тема козаччини періоду творчої зрілості майстра представлена передусім в роботах до «Тараса Бульби» М. Гоголя. Цей твір став справжнім джерелом натхнення М. Дерегуса: художник двічі ілюстрував видання повісті. Створені ним героїчні образи Тараса та Остапа сповнені поетичності й романтизму. Автор показує їхні головні риси – відвагу, мужність, вірність козацькому братству. Цікаво, що ці роботи виконані олійними фарбами, тобто технікою живописною, а не графічною. Тому ілюстраціями їх можна признати лише умовно. Деякі з дослідників творчості М. Дерегуса розглядають їх як серію історичних картин, кожна з яких створює узагальнені образи козацької доби. Так, одна з найкращих картин «Тарас Бульба на чолі війська» (1955) – не відбитий світ літературного тексту, а повноцінне історичне полотно, що зображує похід козацького війська XVII ст., і, звісно, виходить за зміст сюжету повісті М. Гоголя.

Плідною і цікавою була праця над циклом «Українські народні думи та пісні». Офорти «Дума про козака-бандуриста» (1945), «Дума про Марусю Богуславку» (1947), «Дума про козака Голоту» (1957) – це лише найкращі роботи з численних варіантів сюжетів, до яких звертався М. Дерегус протягом 30-ти років. Художник ретельно досліджував український героїчний епос, створений співцями-кобзарями. Ці твори, як відомо, виконувалися мелодійною декламацією під супровід бандури, кобзи чи ліри, і знаходилися під впливом не тільки музики, а й образотворчого мистецтва. Анонімні автори XV–XVI ст. описували світ таким, яким його можна побачити. Дума і пісня створювали жанрові картини, літературні портрети і пейзажі. Саме тому козацький епос був таким привабливим для майстра.

В цьому циклі М. Дерегуса є твори, що підносяться до рівня узагальнюючих, сприймаються як цілком самостійні, не пов'язані з певним поетичним текстом. Серед них офорт «Народження пісні» (1957), який відтворює образ молодого козака з кобзою. Він неквапливо їде верхи широкополним квітучим степом, а глядач слухає його пісню в сутінках неосяжного простору.

Закоханість М. Дерегуса у героїв своїх історико-поетичних творів, яку він проніс через усе життя, давала йому можливість показати мужніх, відважних, запальних і романтичних, значною мірою ідеалізованих лицьорів. Безумовно, історичні реалії були іншими, бо з самого початку свого

існування козацтво являло собою складний та суперечливий соціально-культурний організм. Але така ідеалізація козацької доби (нехай лише засобами образотворчого мистецтва) в умовах існування радянської системи все ж таки давала поштовх для реальних кроків у напрямку до свободи, руху до відродження національної культури.

Література: **1.** Білецький П. О. Михайло Деревус : Альбом: Живопис, графіка. – К.: Мистецтво, 1987. – 136 с. **2.** Крвавич Д. П. Українське мистецтво: навч. посіб. / Д. П. Крвавич, В. А. Овсійчук, С. О. Черепанова. – Львів: Світ, 2005. – 268 с. **3.** Михайло Деревус. Офорти. – К.: Мистецтво, 1971. **4.** 75 років вищої художньої школи Харкова: 1921–1996 / Упоряд. В. Даниленко, Л. Бикова. – Х.: ХХІІІ, 1996. – 146 с. **5.** Українська художня культура / За ред. І. Ф. Ляшенка. – К.: Либідь, 1996. – 416 с.

ТЕМА КОЗАЦТВА У ТВОРЧОСТІ МИТЦІВ СЛОБОЖАНЩИНИ

Северин Н. В., Северин В. Д.

*Національний технічний університет «ХПІ», м. Харків
Харківська державна академія дизайну і мистецтв, м. Харків*

Мистецьке життя у Харкові, центрі Слобожанщини, сягає своїм корінням у XVIII ст., коли у 1768 р. при Харківському колегіумі були відкриті так звані «прибавочні класи», серед яких і клас малювання. У 1869 р. у Харкові відкрилася школа малювання М. Раєвської-Іванової як окремих спеціальний навчальний заклад, що мав художньо-промисловий напрям. Школа сприяла розвитку високих фахових якостей, її випускники склали ядро місцевої художньої інтелігенції. У 1912 р. було відкрито художнє училище, підпорядковане Петербурзькій Академії мистецтв. У вересні 1921 р. відбулося офіційне відкриття Харківського художнього технікуму, який мав забезпечувати вищу художню освіту на Слобожанщині. Потяг до новаторства в технікумі поєднувався з прагненням зберегти кращі традиції реалістичного мистецтва. Керівники живописних майстерень – С. Прохоров, М. Шаронов, О. Кокель, М. Федоров, відомі художники-живописці – М. Бурачек, О. Симинов, І. Северин та ін. в основу методу виховання художників закладали глибоке вивчення природи, багатство її пластичних форм. Багато їх учнів, випускників технікуму, стали відомими художниками і зробили вагомий внесок у розвиток вітчизняного образотворчого мистецтва. Це народні художники М. Деревус, М. Лисенко, Г. Меліхов, В. Агібалов, Г. Томенко, В. Сізіков, заслужені діячі мистецтв С. Бєседін, О. Любимський, М. Рибальченко та ін.

Значна кількість українських митців отримувала художню освіту у Петербурзькій академії мистецтв та Московському училищі живопису, скульптури і архітектури, серед яких і наші земляки зі Слобідської України –

І. Репін, Г. Семирадський, С. Васильківський, М. Самокиш, К. Крижицький, П. Левченко та ін. Їх об'єднує глибокий інтерес до героїчного минулого українського народу. Широко відображена в образотворчому мистецтві України історія козацтва. Особливо до теми козацтва українські митці стали звертатися під впливом російських художників-передвижників (І. Крамський, В. Суріков, В. Перов, В. Маковський, І. Прянишников, Г. Мясоедов, М. Ге, К. Савицький, М. Ярошенко, В. Поленов, І. Шишкін, В. Васнецов, А. Куїнджі, І. Левітан та ін.), які, відійшовши від академізму, керуючись методом критичного реалізму, звернулися до правдивого зображення життя та історії народу. Визначну роль у зображенні козацтва відіграли І. Репін (1884–1930), С. Васильківський (1854–1917) та М. Самокиш (1860–1940), П. Левченко, М. Ткаченко та ін. Усіх їх вабила українська героїчна минувшина, тим більше, що Васильківський та Самокиш сягали своїм корінням у козацтво.

До теми козацтва звертався І. Репін, написавши визначні полотна «Запорожці пишуть листа турецькому султанові». Важливо зазначити, що історія запорізького козацтва так захопила митця, що він присвятив їй вивченню майже два десятиліття, і в результаті натхненної праці створив дві великі картини: перша, написана в 1880–1891 роках, належить Російському музею в Санкт-Петербурзі; другу, розпочату у 1889 р. після отримання багатого історичного матеріалу в результаті поїздок на Україну, Кубань, Північний Кавказ і закінчену у 1896 р., з Державної Третьяковської галереї було передано на батьківщину Репіна – в Харків (1932 р.). Написана у період розквіту творчої діяльності художника, картина займає центральне місце у зібранні Харківського художнього музею. Відомо, що ще в юнацькі роки, живучи на Слобожанщині, художник захоплювався українською історією та етнографією. Тому пропозиція мистецтвознавця В. Прахова, співучня Репіна по академії, використати лист запорожців до турецького султана як сюжетну основу для картини була сприйнята з захватом. І. Репін негайно приступив до вивчення історії козацтва. Чуття геніального художника і людини, що виросла в Україні, допомогло І.Ю. Репіну виразити в «Запорожцях» дух нації, її менталітет. А захват і повага, які він відчував до цього лицарського народного ордену, втілились у оригінальній багатофігурній композиції – вияві суті запорозької вольниці. Змальовуючи запорожців у момент найвищого прояву їхнього життєлюбства і безстрашності, Репін розкриває справжню стихію народних характерів, дух лицарства і товариства, притаманний козакам.

У кінці XIX – на початку XX ст. майстер пейзажу, один з найпопулярніших українських художників С. Васильківський разом з найкращим баталістом України і Росії, «поетом коней», М. Самокишем та видатним істориком України Д. Яворницьким, відповідаючи на запит закоханого в козацьку історію українського суспільства, вирішили воскресити для народу сторінки національного минулого в альбомі «З української старовини» (1900 р.). Д. Яворницький написав текст про суспільний устрій, життя, по-

бут та боротьбу козаків з поляками, татарами, турками, а С. Васильківський та М. Самокиш створили графічні композиції на теми запорізької вольниці. Численні знамениті полотна С. Васильківського, такі як «Гості з Запоріжжя», «Козаки в степу», «Тривожні ознаки», «Козачий пікет», «Дума про козака Голоту», «Козак і дівчина» та ін., створили в українському образотворчому мистецтві типовий образ козацтва.

Великий співець української старовини, талановитий, оригінальний і своєрідний художник-баталіст, академік батального живопису М. Самокиш, пройнявшись героїчною історією козацтва, у 1929–1930 роках збирає матеріали з історії України, які послужили для створення ряду полотен на тему визвольної боротьби українського народу минулих століть, серед яких значна частина присвячена зображенню історії запорізького козацтва. Це полотна: «Козаки на чатах», «В'їзд Богдана Хмельницького в Київ в 1648 р.», «Бій запорожців на Жовтих Водах з крилатими польськими гусарами», «Похід запорожців у Крим», «Богун», «Козак на коні», «Бій Максима Кривоноса із Ієремією Вишневецьким», «Козаки на розвідці», «Запорожці біля корчми», фрагмент «Полтавського бою» та багато інших.

До теми козацтва зверталися й інші українські художники – А. Манастирський («Запорожець», «Зустріч возз'єднаних»), М. Івасюк («В'їзд Богдана Хмельницького до Києва», «Богун під Берестечком»), Ф. Красицький («Гість із Запоріжжя»), Л. Левицький («Дума про возз'єднаних»), К. Устиянович («Козацька битва») та ін. Це свідчить про те, що видатні українські митці кінця ХІХ – початку ХХ ст. міцно пов'язали свою творчість з життям українського народу, з його історією, культурою, традиціями, намагаючись якомога глибше відтворити героїчні сторінки історії народу. Прагнення до поглибленого трактування теми козацтва та філософського її осмислення, застосування нових засобів художньої виразності, своєрідних композиційних та колористичних прийомів стали важливими рисами образотворчого мистецтва українських художників в цілому та митців Слобожанщини.

КУЛЬТУРНІ РЕЦЕПЦІЇ В ПОВСЯКДЕННІЙ СФЕРІ ПОСТРАДЯНСЬКОЇ УКРАЇНИ: МІЖ ТРАДИЦІОНАЛІЗМОМ І ВЕСТЕРНІЗАЦІЄЮ

Селевко В. Б.

*Національний аерокосмічний університет ім. М.Є. Жуковського «ХАІ»,
м. Харків*

Із руйнацією соціалістичної ідеології, її принципів і цінностей стрімко відбуваються зміни в повсякденній сфері українського суспільства (треба визнати відносну стійкість «радянського» повсякденного способу життя). У той же час країна після проголошення незалежності визначила курс

на відродження національних традицій на противагу соціалістичній культурі, тим не менш потрапила під вплив глобалізаційних процесів. Тобто соціалістичні та традиційні уявлення про життя й моделі побутової культури замінюються північноамериканськими й західноєвропейськими взірцями. Тому актуальність звертання до пропонованої теми полягає у виявленні ідеологічних, культурних і технічних факторів відмови від соціалістичної та народно-традиційної культури повсякденності українців та їхнє привабливе ставлення саме до зразків західної культури повсякденності.

Традиційна українська повсякденна культура за її інформаційного підтримання з боку державних діячів, творчої інтелігенції, навіть ставши частиною державної політики, тим не менш не знайшла вжитку, використання спочатку в містах, а потім і в селах. Усе це відбувається на тлі задекларованого національно-культурного відродження; були сподівання, що національні культурно-побутові традиції замінять ідеологізовану, наднаціональну, позарелігійну соціалістичну культуру побуту. Замість цього повсякденне життя переважної більшості українців, особливо мешканців міст і останнім часом села, на перший погляд вестернізується. Головним чином українська побутова культура залишалась у святково-обрядовій і ресторанній сферах, де експлуатується історична, етнічна її складова. Однією з головних причин масового запозичення є те, що українська традиційна повсякденна культура виявилась архаїчною й не пристосованою до сучасних уявлень. Для неї були характерні наступні світоглядні уявлення: землеробство, православ'я, що, у свою чергу, сформували такі риси повсякденної культури: осілість, аграрність, одяг сільського типу, проста їжа селянського типу (борщ, картопля, зернові – гречка). Сакралізованість житла передбачає поріг, покуть, стіл, скриню, червоний кут тощо, розмальованість вікон і хати. Натомість для західної сучасної культури притаманні раціональність і десакралізованість, що, у свою чергу, архітектурно урізноманітнює варіативність планування житла, де головними пріоритетами є комфорт та фінансові можливості.

За спостереженнями французького філософа А. Лефевра, у сучасному світі виникає стійка тенденція до глобальної уніфікації образу життя: уживання однієї й тієї ж їжі в різних куточках світу, носіння одного й того ж одягу, прослуховування однієї й тієї ж музики, перегляд одних і тих же фільмів. Така уніфікація глобального рівня, на його думку, знищує національну й місцеву своєрідність у всіх сферах життя та прагне до буденно-культурної уніфікації. Філософ вважав, що для культурної глобалізації характерним є зближення ділової та споживацької культури. Також для культурної глобалізації притаманна популяризація окремих видів тієї чи іншої національної культури, наприклад їжа, яка стає інтернаціональною і здатна витиснути національні гастрономічні традиції.

Для сучасної західної архітектури й предметів побуту характерні функціоналізм і масове виробництво; зручність у використанні, й пристосова-

ність до потреб людини; раціоналізм; орієнтація на сучасні технології й матеріали, прагнення до дешевизни й загальнодоступності виробів, до лаконічних, компактних форм, що легко стандартизуються у серійному виробництві; пошук форми інженерними методами, виходячи із суспільних умов виробництва, продажу й використання в побуті; узагалі естетика побуту визначається простотою та функціональністю, що не може не знайти прихильності в глибоко раціоналізованої та прагматичної сучасної людини.

Протягом останніх століть були спроби модернізувати українську побутову культуру, наприклад, ще наприкінці ХІХ ст., коли з'явився український архітектурний модерн. Це один із оригінальних архітектурних стилів, який виник на початку ХХ ст. і розвивався до 1941 р. Його підґрунтям є традиції хатнього й церковного будівництва та досягнення української професійної архітектури, відчутний також сильний вплив європейського модерну. Але в радянські часи в житловому будівництві набув поширення сталінський ампір, тому український модерн був фактично забутий.

Розповсюдження повсякденних практик і культурних форм повсякденності зумовлено змінами в уявленнях про людину, індивідуальність, свободу, вільність вибору, що вплинули на аксіологічну базу сучасного українця. Насамперед – піднесення вимог до комфорту, зручності й безпеки, відмова від радянського аскетизму й орієнтація на споживання. Усі ці нові цінності й уявлення цілком збігаються зі способом життя людей західної цивілізації. Це явище є співзвучним з ідеологічним принципом європейського гуманізму – антропоцентризму й лівого лібералізму.

ІНФОРМАЦІЙНА ЕТИКА – ЕТИКА ПОСТМОДЕРНОЇ ЛЮДИНИ

Чхеайло І. І.

*Харківський національний автомобільно-дорожній університет,
м. Харків*

Поєднання раціоналізму та ірраціоналізму стає типовою рисою суспільства в період трансформації. Моменти абсурду, хаосу, зміни оцінки позитивного сенсу життя стають характерними рисам суспільства постмодернізму і породжують новий тип особистості.

На побутовому рівні сформувався уявлення про постмодернізм як нігілізм, ірраціоналізм, реконструкцію з уявним перебільшенням духу всезагального заперечення. Хоча здебільшого за «нігілізмом» постмодерністів проступає тяжіння до плюралізму та терпимості. Це зумовлено насамперед формуванням концепції «відкритої раціональності», де ірраціональне є частиною раціонального, його необхідною складовою, джерелом нових типів раціональності.

Даючи філософсько-етичну оцінку сучасної людини і світу, канадський філософ Чарльз Тейлор виділив «три хвороби сучасності»: індиві-

дуалізм, експансію інструментального мислення та втрату індивідуальної свободи [1].

Світовідчуття постмодерної людини можна визначити як неофаталізм, адже людина вже не сприймає себе хазяїном своєї долі, вона вірить у гру випадковості, у раптове, несподіване везіння. Мета, а тим більше велика ціль, перестають бути важливою цінністю; в наші дні спостерігається «гіпертрофія засобів і атрофія цілей» (П. Ріквор).

В постмодерністському суспільстві досить типовою і поширеною є фігура «яппі», яка позначає молодого професіонала, що насолоджується всіма благами цивілізації, без «інтелігентських комплексів». Ще більш поширеною є фігура «зомбі» – запрограмованої істоти без особистісних якостей, не здатної до самостійного мислення. Ця людина живе одним днем, головний стимул для неї – якнайшвидший професійний і фінансовий успіх за будь-яку ціну.

Статус етики як універсальної теорії моралі вже у некласичній традиції філософії піддається сумніву навіть у якості можливості. Альтернативою традиційним претензіям етики пропонується аксіологічно нейтральна теоретична модель моралі, створення «генеалогії моралі» (Ніцше), тобто реконструкції її історичних трансформацій без універсалізації системи. Культура постнекласичного типу, зокрема, постмодерну, взагалі виключає зі свого семантико-аксіологічного простору конституювання етики у традиційному її розумінні.

Вплив постмодерністських ідей на свідомість людей сьогодення має всеохоплюючий характер. Розчарування в ідеалах та цінностях, в зникненні майбутнього, яке виявилось ніби вкраденим, призвели до посилення нігілізму та цинізму. Спостерігається їх повсюдна присутність у мотивації індивідів. У результаті радикально змінюється суб'єктивний аспект сутнісних сторін діяльності людини, задається новий тип світовідчуття.

Важливою рисою постмодернізму є глобалістська свідомість, вихід за національні рамки в галузі інформаційного обміну (розширення мережі Інтернету інших інформаційних мереж, поява численних факультетів і спеціальностей з інформаційних технологій, тощо.). На особистісному рівні це виявляється через інтерес до подібних проблем, через вибір професії, через пошук більш високого заробітку.

Етика у постмодерністському суспільстві відходить на другий план, пропускаючи вперед естетику, культ чуттєвих та фізичних насолод. Постмодернізм свідомо переорієнтовує естетичну активність із «творчості» на компіляцію і цитування, із створення оригінальних творів на колаж. Остаточно закріплює перехід від «твору» до «конструкції», від діяльності по створенню творів до діяльності з приводу цієї діяльності.

Важливою рисою постмодерну є театралізація, оскільки всі суттєві події приймають форму шоу, яскравого спектаклю; навіть політика з сфери активної та серйозної діяльності людини-громадянина перетворюється на

видовище, місце емоційної розрядки.

У культурній сфері панує масова культура, а в ній – мода та реклама. Постмодернізм наполягає на тому, що саме мода все освячує, обґрунтовує та узаконює; все, що не визнається модою, не має права на існування. Навіть наукові теорії, щоб привернути увагу, повинні бути модними, оскільки і для них внутрішні змістовні достоїнства перекриваються зовнішньою привабливістю та ефектністю.

Постмодернізація ставить проблему продукування знань, інформації. Зростає інтерес до навчання, що підвищує престиж освіти, прагнення до оволодіння спеціальними навичками, пов'язаними з сучасними соціальними технологіями. Престиж професій також указує на постмодернізаційний характер потреб. З управління машинами акцент переноситься на управління людьми, тому популярними професіями стають наступні: юрист, економіст, менеджер.

Отже, інформаційна картина світу із властивими їй ціннісними установками радикально відрізняється від картини світу традиційної моралі. Більше того, основні духовно-моральні кризові процеси, що відбуваються в сучасній цивілізації, пов'язані саме з гіпертрофованим технічним розвитком людства, і далеко не в останню чергу з безконтрольним і хаотичним ростом інформації в сучасному суспільстві. Можна сказати, що стало аксіоматичним наступне положення: сучасна моральна ситуація склалася як наслідок дистанції, що збільшується, між науково-технічним прогресом і моральним.

Сьогодні на наших очах формується нова соціально-філософська галузь досліджень – інформаційна етика як напрямок етичної думки, що охоплює питання генерації, трансляції, обробки, збереження і споживання інформації, вплив інформаційних потоків на соціальне життя і діяльність соціальних інститутів.

Головна мета інформаційної етики, за Флоріді, полягає в оцінці обов'язку раціонального індивіда в термінах інформаційної сфери. Питання всіх видів нормативної етики «Що я повинен робити?» або «Ким я повинен бути?» заміняються тут питанням «Що слід поважати і покращувати?». Інформаційна етика позбавлена онтоцентричності, орієнтована на об'єкт, коли самі прості, очевидні, визнані всіма людьми істини моралі піднімаються на рівень вищих і кінцевих цілей [2].

Як сучасна соціальна етика, інформаційна етика займається проблемами нових технологій, що входять в наше життя, досліджує їх руйнівний та конструктивний потенціал.

Будь-яка етика ставить питання щодо технологій свого суспільства. Інформаційна етика займає особливе місце, бо вона досліджує пласт технологій, що стосуються формування суб'єктивності і самості індивіда, способів соціальної комунікації і культури. Інформаційна етика є етикою соціальних уявлень, норм, і очікувань, які кристалізувалися в інформацій-

ному суспільстві на основі нових засобів комунікації і цифрових технологій. Нові технології стимулюють поглиблення кризи відносин людини і природи, кризу глобального переформатування людської цивілізації, криза традиційних інститутів влади, трансформацію інституту сім'ї, проблему маніпуляції суспільною свідомістю тощо [3].

Інформаційна етика як прикладна етика, не протистоїть традиційним етичним цінностям. Вона займається аналізом соціальних і особистісних впливів інформаційних технологій. Її основне завдання полягає в конкретизації моральних норм з метою регулювання людської поведінки в сфері створення і використання комп'ютерних технологій. У той же час регулятивна функція інформаційної етики виявляється надзвичайно важливою. Коректне та грамотне застосування норм і принципів інформаційної етики допоможе сучасному інформаційному суспільству набути гідний цивілізаційний вигляд.

Література: 1. *Тейлор Ч.* Етика Автентичності: пер. з англ. – Вид. 2-ге / Ч. Тейлор. – К.: Дух і літера, 2002. – 128с. 2. *Floridi L.* Information Ethics: On the Theoretical Foundations of Computer Ethics // *Ethics and Information Technology*. – 1999. – 1 (1). – Р. 37–56. 3. Чхеайло І. І., Чхеайло А. А. Інформаційна етика як моральна регуляція сучасного суспільства // *Вісник Національного університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого»*. Серія: Філософія, філософія права, політологія, соціологія / редкол. А.П. Гетьман та ін. – Х.: Право, 2015 – № 3(26). – С. 30–40.

THE BENEFITS OF INTRODUCING MULTICULTURALISM FOR UKRAINE

Malikov V. V.

National Technical University “Kharkiv Polytechnic Institute”, Kharkiv

Contemporary multicultural societies should frame themselves as shifting entities with a procedural ethics and elevate tolerance and inclusion to key values. Multiculturalism helps to secure a principle of respect for cultural diversity.

This paper reviews multiculturalism as a concept and a policy and argues the advantages of its implementations for Ukraine and Kharkiv.

The researchers of multiculturalism point out that it has a lot of definitions depending on the context and national cultural and political traditions. The concept of “multicultural” itself refers to a variety of ways of thinking and lifestyles: the knowledge, values, mentality and behavior that belong to the groups of people. Multiculturalism is viewed as a response to both the increasing cultural interaction due to globalization and the growth of regionalism. Although some authors argue the limits of engagement with multiculturalism in Europe, it appears to be a helpful instrument in managing cultural diversity for Canada,

Australia and New Zealand. European states also deal with multinational and polyethnic societies, even the homogenous origin of these nation-states is questioned. Severe criticism of multiculturalism as a policy in the countries which implemented it (such as Australia and Canada) is quite normal experience for liberal democracies. This criticism has led to the replacement of multiculturalism with interculturalism and it does not devalue the multiculturalism. Ongoing policy changes and discussions reflect the process of finding balance between individual rights and group rights. On the one hand liberal criticism of multiculturalism is often premised upon the assumption that group rights inhibit the development of a shared identity necessary for a stable order, because multiculturalism encourages groups to focus upon differences – not shared purposes. On the other hand Taras Kuzio concludes that the provision of group rights is a sensible, just and liberal approach to dealing with national minorities. In the absence of such policies violence and civil war may lead to the national minority increasing its demand from mere federal autonomy to that of confederation or even a separate state [2, p. 7, 13].

Polish researcher K. Ziółkowska-Weiss proves that multiculturalism as a fact of coexistence of many cultures and cultural divergence can considerably increase the tourist attractiveness of a given area and promote this area for cultural tourism in a broader sense [4]. However, the policy of multiculturalism and the resulting cultural achievements need the acceptance and the approval of the local community. Multiculturalism demands a deep respect for all of the cultures coexisting in a given area, as each one of them has the right to create its own collective identity as well as determine the norms of rationality and humanism. The initiatives supporting the experiencing and popularization of the heritage of various ethnic and national groups are of vital importance. These are the actions aiming at maintaining their cultural diversity and promoting the region as a tourist attraction. They are a form of care for the vanishing traditions, for the historic memory and their main goals are to build and strengthen the consciousness and cultural identity as well as promoting the culture and traditions of the ethnic minorities [4, p. 216–218].

Jocelyn Maclure [3] questions whether the concepts such as culture, multiculturalism, and polyethnic rights are appropriate to describe and make sense of religious and conscious-based claims. Although liberal culturalism and multiculturalism play important role in the treatment of minority rights and cultural diversity, and they remain highly useful for the claims of linguistic and national minorities, these concepts cannot be thought as the all-encompassing frameworks for thinking about justice and diversity in her point of view [3, p. 145].

Multiculturalism proves to be a universalistic theory. The human rights and universal humanistic principles don't contradict or defy moral of values and traditions of different cultures but actually promote and enrich them. A principle of respect for cultural diversity has a great moral value, because it is an interpretive principle for basic and regulative principles of freedom, equality, and self-

determination. The broader understanding of multiculturalism includes the democracy and pluralism of social life. It encompasses the diversity of lifestyles, religious, political and social views, personal beliefs, gender roles etc. Liberal multicultural theories serve to ensure social justice and harmony as well as civil rights of the minorities in liberal societies all over the world. Multiculturalism became a political practice of the Western European states since the establishment of the Treaty of Rome in 1959 and in Canada and Australia in the 1960s – early 1970s gradually.

The intercommunity toleration plays a crucial role as the fundamental liberal virtue helping the majorities and the minorities to manage both social and personal relations. Cultural recognition of minority groups is a key concept for social inclusion in multicultural societies. Nowadays multiculturalism deals with both ethnic diversity and the whole variety of social and cultural identities considering the fact that national culture is internally plural and highly differentiated. It has a humanistic core of values and supports the respect and recognition of individual human dignity for all. Multiculturalism is essential to foster the common sense of belonging that means social recognition, acceptance and inclusion as well as a sense of commitment to the political community of a state. In this way multiculturalism is a strong integrative factor that promotes unity, solidarity and tolerance in the country it acts. Multicultural education can assist in building up the toleration in Ukraine.

N. Avshenyuk and L. Golub state that the development of contemporary societies due to processes of integration and globalization in the world requires new multicultural approaches to the education. Multiculturalism as an official government policy focuses on building a society of social cohesion and inclusion to achieve social harmony between different cultures, to take advantage of the cultural diversity of the country for the benefit of all [1, p. 93–94]. Multicultural education plays a key role in providing these advantages. Namely it helps to integrate the global with the local experience. Multicultural education helps to acquire knowledge, attitudes, and skills needed to function effectively in a pluralistic democratic society and to interact, negotiate, and communicate with people from diverse groups in order to create a civic and moral community that works for the common good [1, p. 95–96].

Education appears to be one of the most sensitive aspects of promoting social diversity, inclusion and toleration to provide liberal democratic practices and to establish the fulfillment of rights of the minorities. But education may easily become an instrument of discrimination, segregation, inequalities and limitation of rights. That is why a lot of political efforts as well as research interests in multiculturalism are focused upon the educational system. It is through multicultural education one can remove the barriers to social integration. Such education encourages people to revise their worldview on different controversial social topics and ways of living. Multiculturalism is based on democratic educa-

tional approaches and dialogical pedagogy. Intercultural competence is gaining higher and higher value in contemporary education worldwide.

L. Golub and N. Avshenyuk show that Kharkiv is one of Ukrainian centers of multicultural education development. The special course for teachers “Multicultural Education at Schools” (created by Kharkiv regional scientific and methodical Institute of Lifelong Education) aims to provide teachers’ scientific and practical training to the implementation of multicultural education in secondary schools. It covers such objectives and topics as forming skills to design the educational process of multicultural education, improving skills of intercultural interaction, the theoretical basis of multicultural and international experience, forms and methods of forming multicultural competencies and designing educational process on the principles of multiculturalism [1, p. 99].

Kharkiv may play an important role in the introduction of multicultural policies in Ukraine. Our city has an outstanding and rich tradition of polyethnic, international and intercultural communication, the experience of peaceful coexistence through the centuries of its history. Contemporary city shows a great variety of different ethnic, religious, social and cultural groups of people living together and creatively cooperating. Kharkiv will certainly benefit the application of multiculturalism in its urban community development and will enhance this creative cooperation. Both our nation and our city should recognize their inherent plurality as the greatest treasure that can be successfully managed with multiculturalism.

References: 1. Avshenyuk N., Golub L. Multicultural Education of Pre-service Teachers: Australian and Ukrainian Approaches / Nataliya Avshenyuk, Larysa Golub // *Research, Policy, And Practice In Teacher Education In Europe*. – 2012. – Vol. 1. – P. 91–103. 2. Kuzio T. The Perils of Multiculturalism: A Theoretical and Area Studies Approach to the Former USSR / Taras Kuzio // *Political Studies Association of the United Kingdom. Annual Conference*. – 1998. – Vol. 1. – P. 108–123. 3. Maclure J. Multiculturalism on the Back Seat? Culture, Religion, and Justice / Jocelyn Maclure // *The Ethics Forum*. – Vol. 10. – No. 2. – 2015. – P. 141–146. 4. Ziółkowska-Weiss K. Multiculturalism As An Asset And Tourist Attraction Of Lesser Poland / Kamila Ziółkowska-Weiss // *European Journal of Tourism, Hospitality and Recreation. Special Issue*. – 2014. – P. 215–229.

ЗМІСТ

Кипенский А. В. ПІДГОТОВКА ВІТЧИЗНЯНОЇ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ЕЛІТИ (До 20-річчя факультету соціально-гуманітарних технологій)	3
Проценко О. П., Мельник Э. А. ЭТИЧЕСКИЕ ПРИОРИТЕТЫ ДЕЛОВОГО ОБЩЕНИЯ В ВОСПИТАТЕЛЬНО- ОБРАЗОВАТЕЛЬНОЙ СТРАТЕГИИ ВЫСШЕЙ ШКОЛЫ	11
Тарароев Я. В., Клименко Р. В. КРИПТОВАЛЮТЫ. КАК ЦИФРОВЫЕ ТЕХНОЛОГИИ МЕНЯЮТ КУЛЬТУРНЫЙ МИР	13
Чаплигін О. К., Сук О. Є. ТЕХНІКА ЯК ПРЕДМЕТ ФІЛОСОФСЬКОЇ РЕФЛЕКСІЇ.....	16
ФІЛОСОФСЬКІ ПРОБЛЕМИ НАУКИ І ТЕХНІКИ	
Васильєва Л. А. СЕЛФІ ЯК КУЛЬТ ПУБЛІЧНОСТІ	18
Владленова И. В. ВЗАИМОДЕЙСТВИЕ ПРИКЛАДНЫХ И ФУНДАМЕНТАЛЬНЫХ ИССЛЕДОВАНИЙ В КОСМОЛОГИИ.....	20
Гарник Л. П. ПАТРИМОНІАЛІЗМ ТА ПОЛІТІЯ У КОНТЕКСТІ ОРІЄНТАЛЬНОГО ПОЛІТИКО-ФІЛОСОФСЬКОГО ДИСКУРСУ	23
Годзь Н. Б. АНТРОПОЕКОСИСТЕМА ТА ДУХОВНІ ЦІННОСТІ – ЧИ ВДАСТЬСЯ ПЕРЕТНУТИ БАРЬЕР СУЧАСНОЇ КРИЗИ ТА ЧИМ НЕБЕЗПЕЧНА КОНЦЕПЦІЯ ЛІМІТУВАННЯ (До питання транскрипції та перекладів наукових понять на кшталт «СТАЛІЙ РОЗВИТОК»)	26
Городыская О. Н. ПРОБЛЕМА ЛИЧНОСТНОГО САМООПРЕДЕЛЕНИЯ В СИТУАЦИИ НЕОПРЕДЕЛЕННОСТИ	29
Дольська О. О. ЗНАЙОМСТВО З ТРАНСЦЕНДЕНЦІЄЮ В СУЧАСНИХ ЗАСОБАХ МАСМЕДІА (До питання про практичне призначення філософії).....	32
Карпенко В. Е. ЧЕЛОВЕК И КУЛЬТУРА СКВОЗЬ ПРИЗМУ ТЕХНОИНТЕЛЛЕКТУАЛИЗАЦИИ: ФИЛОСОФСКО-КУЛЬТУРОЛОГИЧЕСКАЯ КОНЦЕПТУАЛИЗАЦИЯ.....	35
Козлова Е. А. СОЦИАЛЬНАЯ ИНФОРМАЦИЯ КАК СОЦИОЛОГИЧЕСКАЯ И ФИЛОСОФСКАЯ КАТЕГОРИЯ	38

Мищенко В. И., Бардин А. Н. АКСИОЛОГИЯ НАУКИ И ПРОБЛЕМА ФОРМИРОВАНИЯ ДУХОВНОГО ОБЛИКА НОВОГО ЧЕЛОВЕКА.....	40
Пономарьев О. С. ФІЛОСОФІЯ ЛЮДИНИ У ТРИАДІ «СОЦІУМ-ПРИРОДА-ТЕХНІКА».....	44
Синебрюхов Ю. Б. ЖАК ЛАКАН. АНАЛІЗКУЛЬТУРИ.....	47
Смоляга М. В., Старикова Г. Г. ПРЕДПОСЫЛОЧНЫЕ КОМПОНЕНТЫ НАУЧНОГО ЗНАНИЯ	49
Чмыхун С. Е. СМИ-ВИРУС СОВРЕМЕННОСТИ: ИРРЕЛЕВАНТНОСТЬ НАУЧНЫХ ФАКТОВ ПОЛИТИЧЕСКИМ ИНТЕРЕСАМ.....	52
Шаблевська І. Ю. ФІЛОСОФСЬКИЙ АНАЛІЗ СУСПІЛЬСТВА З ОГЛЯДУ ТЕОРЕТИЧНИХ МОДЕЛЕЙ НАТУРАЛІЗМУ, ІДЕАЛІЗМУ, МАТЕРІАЛІЗМУ	54
Шанідзе Н. О. ТРАНСФОРМАЦІЯ ІДЕЇ НЕПЕРЕРВНОЇ ОСВІТИ ЯК ЧИНИКА СОЦІАЛІЗАЦІЇ ОСОБИСТОСТІ В УМОВАХ МЕРЕЖЕВОГО СУСПІЛЬСТВА	57
Яровицька Н. А., Болотова Ю. В., Островерх М. О. ВИКЛИКИ ГЛОБАЛЬНОГО БУТТЯ.....	60
ФІЛОСОФСЬКІ ПРОБЛЕМИ ПРАВА ТА ДЕРЖАВИ	
Вергун В. Г. СТАНОВЛЕННЯ ТА ПРОБЛЕМАТИКА ФІЛОСОФІЇ ПРАВА	62
Воробйов О. О. ПОГЛИНАННЯ ПРАВА ЗАКОНОДАВСТВОМ: ФІЛОСОФСЬКІ АСПЕКТИ ПРОБЛЕМИ	65
Гаєвая О. В. ПОЛІТИЧНА РОЛЬ ЖІНКИ В СУЧАСНОМУ УКРАЇНСЬКОМУ СУСПІЛЬСТВІ	67
Гаряева А. М. ДЕЯКІ АСПЕКТИ НОРМАТИВНО-ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ МЕДИКО-ПСИХОЛОГІЧНОЇ РЕАБІЛІТАЦІЇ УЧАСНИКІВ АТО	70
Дышкант Т. Н. ПРАВО – ПОТЕРЯ ЦЕННОСТНЫХ ОРИЕНТИРОВ.....	72
Кузьменко О. В. ЗАЛЕЖНІСТЬ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ВІД ВІКОВИХ ОСОБЛИВОСТЕЙ ДИТИНИ	75

Лисенко А. М., Лисенко І. В. ВПЛИВ ПРИЙНЯТТЯ НОВОГО КРИМІНАЛЬНОГО ПРОЦЕСУАЛЬНОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ НА ОРГАНІЗАЦІЮ ТА ЗДІЙСНЕННЯ БОРОДЬБИ ЗІ ЗЛОЧИНАМИ, ПОВ'ЯЗАНИМИ З ТЕРОРИСТИЧНОЮ ДІЯЛЬНІСТЮ	77
Муренко Е. Л. УКРАЇНА – ПУТЬ К ДЕМОКРАТИИ	79
Окладна М. Г. ПОЛІТИЧНІ ТА ПРАВОВІ ВЧЕННЯ КЛАСИКІВ НІМЕЦЬКОЇ ФІЛОСОФІЇ (к. ХУШ – початок ХІХ ст.)	82
Перевалова Л. В. ПОЛІТИКО-ПРАВОВА ДОКТРИНА СОЛІДАРИЗМУ	85
Семко М. О. ІСТОРІЧНІ АСПЕКТИ РОЗВИТКУ ФІЛОСОФІЇ ПРАВА.....	88
КУЛЬТУРНІ ТРАДИЦІЇ УКРАЇНИ І СУЧАСНІСТЬ	
Вандишева-Ребро Н. В. МОРАЛЬНІ ЗАСАДИ СУЧАСНОГО СУСПІЛЬСТВА	92
Гайдамачук О. В. ЯВИЩЕ, СЛОВО І ПОНЯТТЯ «КУЛЬТУРА»	95
Журавльов Ю. В. ХАРКІВСЬКИЙ НАУКОВО-ДОСЛІДНИЙ ІНСТИТУТ КОЗАЦТВА – ОСЕРЕДОК СУЧАСНОГО КОЗАКОЗНАВСТВА	96
Кунденко Я. Н., Касынюк Л. А. СПЕЦИФИКА ЕЛЕКТРОННОЇ КОММУНІКАЦІЇ	100
Міщенко М. М. КРЕАТИВНІ (КУЛЬТУРНІ) ІНДУСТРІЇ В СУЧАСНОМУ СУСПІЛЬСТВІ.....	103
Панков Г. Д. МОЛИТВА В СИСТЕМЕ ХРИСТИАНСЬКОЇ ТРАДИЦІЇ	105
Петутіна О. О. КОЗАЦЬКА ДОБА В МИСТЕЦТВІ МИХАЙЛА ДЕРЕГУСА.....	108
Северин Н. В., Северин В. Д. ТЕМА КОЗАЦТВА У ТВОРЧОСТІ МИТЦІВ СЛОБОЖАНЩИНИ.....	114
Селевко В. Б. КУЛЬТУРНІ РЕЦЕПЦІЇ В ПОВСЯКДЕННІЙ СФЕРІ ПОСТРАДЯНСЬКОЇ УКРАЇНИ: МІЖ ТРАДИЦІОНАЛІЗМОМ І ВЕСТЕРНІЗАЦІЄЮ	116
Чхеайло І. І. ІНФОРМАЦІЙНА ЕТИКА – ЕТИКАПОСТМОДЕРНОЇ ЛЮДИНИ	118
Malikov V. V. THE BENEFITS OF INTRODUCING MULTICULTURALISM FOR UKRAINE	121